

SESJA HISTORYCZNA

**WETERYNARIA
BYDGOSKA XX WIEKU
LUDZIE I WYDARZENIA**

Zeszyty historyczne
Kujawsko-Pomorskiej
Izby Lekarsko-Weterynaryjnej

Vol. 2

BYDGOSZCZ 20. 11. 2015

Praca zbiorowa. Materiały wydano na prawach rękopisu.

Odpowiedzialność za stronę merytoryczną referatów ponoszą ich autorzy.

Organizatorzy Sesji:

Starostwo Powiatowe w Bydgoszczy
Kujawsko – Pomorski Wojewódzki Lekarz Weterynarii
Kujawsko – Pomorska Izba Lekarsko – Weterynaryjna
Biblioteka UKW w Bydgoszczy
Koło Seniorów Lekarzy Weterynarii przy KPILW

Przewodnictwo Sesji: lek. wet. Ryszard Tyborski

ISBN 978-83-941564-1-1

Wydawnictwo:

Vena s.c. Ewa Drapała, Bogusław Drapała
ul. W Macha 37
39-200 Dębica

Druk i oprawa: Sowa – druk na życzenie®
www.sowadruk.pl, tel. 22 431 81 40

SPIS TREŚCI

Jacek Judek

Bydgoszcz jako ważny polski weterynaryjny ośrodek naukowo – dydaktyczny w okresie międzywojennym 5

Zygmunt Gadomski

Higiena pozyskiwania środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego w Bydgoszczy i w powiecie bydgoskim w aspekcie historycznym 25

Paweł Redlarski

Administracja weterynaryjna po odzyskaniu niepodległości na Pomorzu i Kujawach 51

Ryszard Tyborski

Bydgoska weterynaria kliniczna- ludzie i wydarzenia 1945 – 1990 69

Jarosław Sobolewski

Zarys historii produkcji leków i biopreparatów weterynaryjnych na Pomorzu i Kujawach do 1945 roku 93

Biogramy lekarzy weterynarii – bydgoska weterynaria kliniczna 105

Biogramy kierowników WZHW i ZHW 121

Biogramy osób pracujących w nadzorze nad żywnością 131

Wykazy lekarzy weterynarii 151

Jacek Judek

BYDGOSZCZ, JAKO WAŻNY POLSKI WETERYNARYJNY OŚRODEK NAUKOWO- DIAGNOSTYCZNY W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

W roku bieżącym mija 110 lat od czasu, gdy na terenie Bydgoszczy utworzono pierwszą weterynaryjną placówkę naukowo badawczą - Wydział Higieny Zwierząt (Tierhygienisches Institut) działający w ramach Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy.

Budowa Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy im. Cesarza Wilhelma - (Kaiser Wilhelms Instituts für Landwirtschaft zu Bromberg) bo tak brzmiała oficjalna nazwa tej placówki trwała 3 lata (od 1903 do 1906 r). Instytut został zlokalizowany na północno-wschodnim obrzeżu miasta między ulicami: Hehenzollern Strasse (Al. Ossolińskich), Bülow-Platz (pl. Weysenhoffa i ulicą bez nazwy, obecnie Al. Powstańców Wlkp.

Zgodnie z postanowieniami statutowymi Instytut otrzymał zadania badawcze, doświadczalne, naukowe i doradcze. Odpowiadała temu struktura organizacyjna Instytutu, składająca się z czterech wydziałów. Jednym z nich - obok chemii rolnej, melioracji i chorób roślin - był działający od 1905 r. wydział weterynaryjny istniejący pod nazwą Wydziału Higieny Zwierząt (Tierhygienische Abteilung). Wydział ten był w owym czasie najwcześniej utworzonym ośrodkiem eksperymentalno-badawczym w dziedzinie patologii zwierząt w centralnej Europie. Prowadzono w nim badania z zakresu etiologii, patogenezы i profilaktyki chorób zakaźnych.

Piętnaście lat później, wraz z uzyskaniem przez Polskę niepodległości, a dokładniej od 1920 roku, w którym to Bydgoszcz powróciła do macierzy, rozpoczęła się historia polskiej weterynarii w tym mieście. Bazą lokalową a po części i organizacyjną stanowił niemiecki Instytut przejęty w 1920 roku przez polskich naukowców i był jedną z najwcześniej uruchomionych placówek badawczych w Instytucie Bydgoskim.

Jeszcze w 1920 r., w nieotwartym oficjalnie Instytucie, uruchomiono Dział Chorób Roślin, Dział Fermentacyjny, Dział Chemii Rolnej, Stację Meteorologiczną oraz Wydział Higieny Zwierząt. Zwłaszcza ten ostatni, utworzony w sierpniu 1920 r. wywarł duży wpływ na dalszy rozwój Instytutu. Pierwszym dyrektorem Instytutu został profesor Akademii Weterynaryjnej we Lwowie i były rektor tej uczelni prof. dr hab. Kazimierz Panek. W dniu 14 sierpnia 1920 r. prof. Panek przejął też kierownictwo Wydziału Higieny Zwierząt bydgoskiego Instytutu od niemieckiego profesora Fischera.

Wydział Higieny Zwierząt mieścił się w budynku zlokalizowanym przy ulicy, która początkowo nie miała nazwy, a później, po przejściu miasta przez władze polskie otrzymała nazwę ul. Zacisze 7 (po 1937 r. adres zmieniono na ul. Dobra 2 a po II wojnie światowej na Al. Powstańców Wlkp. 2).

Budynek Instytutu posiadał w piwnicach mieszkanie dla służby, kotłownię, chłodnię, pomieszczenie dla małych zwierząt doświadczalnych, wirówki, inkubatory, mały piec utylizacyjny oraz pomieszczenie sterylizacji. Na parterze znajdowały się: sala wykładowa, sala operacyjna, laboratorium chemiczne, pomieszczenie wag, laboratorium asystentów, kuchnia pożywek i pokój aseptyczny. Na piętrze – biblioteka z magazynem, preparatoria, pokój zbiorów, pomieszczenie makro- i mikrofotografii z ciemnią oraz dwa mieszkania asystentów. Na poddaszu umieszczono magazyny. W głębi wewnętrznego dziedzińca znajdowały się dwa budynki (do dziś istniejące, lecz spełniające odmienne funkcje), przeznaczone dla zwierząt hodowlanych. Były to: budynek dla owiec i świń, oraz budynek dla koni i bydła. Wyznaczono w nich strefy dla zwierząt chorych i zdrowych. W latach dwudziestych budynek zoohigieny posiadał oddzielny, izolowany od reszty terenu wjazd z ul. Zacisze, prowadzący do sali prosektoryjnej. Jeszcze obecnie widoczne są na łukowatej elewacji portalu (dawniej przeszklonego), na podmurówkach podokiennych, ślady dawnych drzwi do sali prosektoryjnej. W laboratoriach Wydziału Higieny Zwierząt prowadzono kształcenie lekarzy weterynarii i rolników a także produkowano szczepionki i surowice.

Po kilku tygodniach od rozpoczęcia pracy, w ramach zwalczania chorób zakaźnych (gruźlica, wąglik, szelestnica,

zaraza dziczyzny), prof. Panek rozwinął w wydziale masowe badania i szczepienia ochronne zwierząt, a także badania wody, pasz i mleka. Skala tych prac była tak duża, że już 13 września 1920 r. Minister byłej dzielnicy pruskiej wydał dla Wydziału Higieny Zwierząt PIR w Bydgoszczy taryfę opłat za wykonywane usługi.

Wydział Higieny Zwierząt (Wydział Zoohigieny) działał do 1935 r. W okresie tym w jego strukturze prof. Panek zorganizował:

- działający do 1922 r. Pododdział Higieny Zwierząt kierowany przez dra Konrada Wróblewskiego
- w latach 1928 – 1936 - Weterynaryjną Pracownię Rozpoznawczą (jej pracownicy opłacani byli z funduszy specjalnych Ministerstwa Rolnictwa i Pomorskiej Izby Rolnej), kierownik – dr Mikołaj Zacharow (1928 – 1930), dr Henryk Gołaszewski (1931 – 1936),
- w latach 1928 – 1932 Oddział Tępienia Gruźlicy, kierownik - lek. wet. Borys Jaszczyński,
- w latach 1930 – 1936 - Pododdział Zoohigieny, kierownik - dr Mikołaj Zacharow,
- w latach 1932 – 1933 – Samodzielną Lecznicę i Przychodnię dla Zwierząt, kierownik – lek. wet. Jan Wyrzykowski.

Asystentami prof. Panka byli: dr Ludwik Dziuś (do 1922 r.), dr Mikołaj Zacharow (1922 – 31.03.1936), dr Marcin Wołoszyński (1925 – 30.04.1936), Tadeusz Miłoś, dr Henryk Gołaszewski, Jan Wyrzykowski (do 01.03.1936), Adolf Frankenstein (do 1936) oraz Borys Jaszczyński (1929 – 1932) (w różnych źródłach lata współpracy w/w asystentów różnią się). Saul Zylbental (od 01.01.1936) i Marian Sołtys (od 01.05.1936) pracowali w Instytucie już po śmierci prof. Panka.

W latach 1920 – 1936, na skutek kolejnych reorganizacji Instytutu, Wydział zmieniał swą nazwę, zachowując jednakże stały profil działania. I tak w latach 1920 – 1927 istniał pod nazwą Wydziału Higieny Zwierząt, w latach 1928 -1935 – Wydziału Zoohigieny, w okresie od lipca 1935 do marca 1936 r., jako Dział Badawczo-Naukowy (Mikrobiologii). W 1936 roku doszło do zlikwidowania Działu Badawczo-Naukowego, a wraz z nim Pododdziału Zoohigieny i Weterynaryjnej Pracowni

Rozpoznawczej. „W ich miejsce” utworzono jedynie trzy pracownie podporządkowane Wydziałowi Weterynaryjnemu PINGW w Puławach.

Prof. Panek zorganizował i prowadził pracę w swoim Wydziale przede wszystkim w kierunku badawczo naukowym. Po pewnym czasie jednak pracownia bydgoska stała się również ośrodkiem pracy diagnostycznej o istotnym znaczeniu dla rolnictwa w kraju. Prowadzone przez prof. Pankę prace naukowe miały charakter pionierski i dotyczyły patogenezy chorób zakaźnych zwierząt i badań biochemicznych nad czynnikami etiologicznymi tych chorób. Prof. Panek zajmował się m. in. nosacizną, gruźlicą i zakaźnym ronieniem krów (bruceloza bydła). W pracowni prof. Pankę, prowadzono też szereg innych ważnych badań. Między innymi dr Wołoszyński prowadził badania nad zarazą płucną i zarazą bydła i dziczyzny, dr Gołaszewski (pierwszy w powojennych latach kierownik WZHW), nad patogenami dróg rodnych w przypadku jałowoci krów a dr Wajda nad paciorkowcami wywołującymi zołzy.

W zakresie zwalczania chorób Wydział Higieny Zwierząt współdziałał z administracją państwową w akcji rozpoznawania i zwalczania chorób zakaźnych zwierząt, prowadząc we wchodzącej w skład tego wydziału - Pracowni Weterynaryjno-Rozpoznawczej (poprzedniczki później wyodrębnionego Wydziału Rozpoznawczego przekształconego następnie w WZHW i ZHW), masowe badania bakteriologiczne i serologiczne nadsyłanych z całego kraju próbek pochodzących od zwierząt chorych, padłych lub podejrzanych o choroby zakaźne. Dzięki uzyskaniu dodatkowych funduszy i zwiększeniu obsady kadrowej pracownia ta mogła w szczytowym okresie nadsyłania próbek wykonywać dziennie do 2 tysięcy analiz w kierunku nosacizny. W tym czasie obsada personalna Wydziału Zoohigieny zwiększyła się o 100% w stosunku do roku 1928 i składała się z 24 osób, z których 7 stanowił personel naukowy (prof. Panek – kierownik Wydziału, M. Zacharow - kierownik Pracowni Rozpoznawczej, B. Jaszczyński – kierownik Oddziału Tępienia Gruźlicy, J. Wyrzykowski – asystent, kierownik przychodni dla zwierząt, oraz M. Wołoszyński, H. Gołaszewski i A. Frankenstein – asystenci), 4 laborantów, 3 służących oraz 10 osób tzw. sił pomocniczych, opłacanych z funduszy prywat-

nych. Największy napływ próbek do badań serologicznych nadsyłanych w ramach badań urzędowych (w związku z zarządzoną przez Ministerstwo Rolnictwa akcją zwalczania nosaczyny), miał miejsce w latach 1928 – 1930 kiedy to badano rocznie od 130 tysięcy do niemal 145 tysięcy próbek pochodzących z terenu całej Polski. W tym samym okresie, w związku z realizacją zapisów ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, Pracownia Rozpoznawcza przeprowadzała ponadto rocznie 17 – 18 tysięcy badań materiału zakaźnego, pochodzącego głównie z terenu woj. pomorskiego, poznańskiego, śląskiego, łódzkiego i warszawskiego. Badania obejmowały diagnostykę ponad 30 różnych chorób, głównie trzody chlewnej a także bydła i koni, ryb i pszczoł. Blisko 80% nadesłanych próbek kierowano do badań w ramach działań urzędowych.

Wydział prowadził też kontrolę produkowanych w Polsce surowic i szczepionek. Stosownie do obowiązującej ustawy o zwalczaniu zaraz zwierzęcych, obowiązkowa kontrola obejmowała początkowo wytwórnie prywatne, a od 1929 r. także wytwórnie państwowe. Stałej kontroli podlegały: surowica różycowa, wąglikowa i cholery drobiu oraz szczepionka wąglikowa. Roczna liczba surowic badanych w okresie 1928 - 1934 wahała się od ok. 50 do blisko 120. W mniejszych ilościach badano także szczepionki przeciwko różycy świń, cholerze drobiu i zakaźnej bieguncie cieląt. W ramach kontroli szczepionek prowadzone były również inspekcje w wytwórniach szczepionek i surowic.

W wyniku przeprowadzanych badań ok. 90 % biopreparatów oceniano, jako zdatne do stosowania a ok. 10% jako niskowartościowe. Poza wielokierunkowymi pracami diagnostycznymi prowadzonymi w ramach Pracowni Rozpoznawczej (Pracowni Weterynaryjno-Rozpoznawczej) Wydziału Zoohigieny, szczególnie miejsce zajmowała walka z gruźlicą. Działający w okresie od ok. 1928 r do 1932 r. z ramienia Pomorskiej Izby Rolniczej, Oddział Tępienia Gruźlicy, został włączony do ogólnej organizacji Wydziału. Oddział ten zajmował się wyłącznie diagnostyką gruźlicy, która polegała na badaniu próbek mleka i wydzielin pochodzących od bydła z obór znajdujących się w ewidencji Pomorskiej Izby Rolniczej. Kierownictwo samej akcji zwalczania gruźlicy pozostawało w rękach Pomorskiej

Izby Rolniczej, natomiast diagnostyka laboratoryjna pozostawała pod nadzorem kierownictwa Wydziału Zoohigieny. W Roku 1930 w Oddziale Tępienia Gruźlicy przebadano klinicznie blisko 5,5 tys. krów oraz ponad 900 próbek mleka i wydzielin. W roku 1932 liczba próbek drastycznie zmalała z powodu likwidacji Oddziału przez Pomorską Izbę Rolniczą.

Wydział Zoohigieny przetrwał do lipca 1935 r., kiedy został przemianowany na Dział Badawczo-Naukowy (Mikrobiologii), podporządkowany nowoutworzonemu Wydziałowi Weterynarii PINGW w Puławach z tymczasową siedzibą w Bydgoszczy. Zorganizowanie w 1935 r. Wydziału Weterynaryjnego w PINGW w Puławach należy uznać za krok milowy na drodze do utworzenia autonomicznej weterynaryjnej jednostki naukowo-badawczej, jaką został utworzony dziesięć lat później - w czerwcu 1945 roku - Państwowy Instytut Weterynaryjny w Puławach. Należy jednak stwierdzić, że reorganizacja ta, jak również ogólne zmiany w organizacji jednostek naukowych związanych z rolnictwem, znacznie osłabiły pozycję Bydgoszczy, jako ośrodka naukowego w kraju. Śmierć Profesora przyspieszyła planowane przeniesienie Działu do Puław, które nastąpiło w marcu i kwietniu 1936 r. W miejsce Działu Badawczo-Naukowego utworzono w Bydgoszczy, podporządkowane Wydziałowi Weterynaryjnemu PINGW w Puławach następujące pracownie o charakterze usługowym:

- od 1 kwietnia 1936 r. Weterynaryjną Pracownię Rozpoznawczą kierowaną przez dra Marcina Wołoszyńskiego. Pracownia ta była wówczas jedną z pięciu działających w Polsce pracowni rozpoznawczych (obok pracowni zlokalizowanych w Warszawie, we Lwowie, w Krakowie i w Wilnie). W dniu 10 października 1938 r. kierownictwo Pracowni przejęła lek. wet. Irena Dobijowa, zatrudniona dotychczas na stanowisku asystenta Wydziału Weterynaryjnego w Puławach. Na tym stanowisku pracowała do wybuchu II wojny światowej, tj. do 1 września 1939 r.
- od 1 maja 1936 r. Pracownię Rozpoznawczą Chorób Pszczół (obejmującą swym działaniem obszar całego kraju), kierowaną przez dra Henryka Gołaszewskiego,
- od 1 maja 1936 r. Pracownię Rozpoznawczą Chorób Ryb kierowaną przez doktora Kazimierza Marka (późniejszego

profesora, kierownika Zakładu Chorób Drobiu Państwowego Instytutu Weterynaryjnego).

Pracownia Rozpoznawcza Chorób Ryb oraz Pracownia Rozpoznawcza Chorób Pszczół wchodziły w skład Działu Rozpoznawczego Państwowej Weterynaryjnej Pracowni Rozpoznawczej PINGW w Puławach. Z dniem 1 lipca 1938 r. Pracownia Rozpoznawcza Chorób Pszczół przekształcona została w Pododdział Chorób Pszczół z siedzibą w Bydgoszczy.

Pracownie Rozpoznawcze funkcjonowały w Bydgoszczy do wybuchu II wojny światowej.

Mówiąc o historii bydgoskiej weterynarii nie można nie wspomnieć osoby, która spowodowała, że bydgoski ośrodek, obok Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie, Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, Studium Weterynaryjnego, a od 1927 r. Wydziału Weterynaryjnego Uniwersytetu Warszawskiego stał się jedną z wiodących weterynaryjnych placówek naukowo-diagnostycznych w Polsce. Osobą tą był przybyły do naszego miasta w 1920 r. wspomniany wcześniej prof. dr hab. Kazimierz Panek.

Jego droga z Oświęcimia, gdzie urodził się 15 lutego 1873 r. do Bydgoszczy, gdzie zmarł 13 listopada 1935 r. wiodła przez Kraków, gdzie uczył się do Gimnazjum św. Anny i studiował medycynę na Uniwersytecie Jagiellońskim, oraz Lwów gdzie pracował na Uniwersytecie Franciszkańskim (oficjalna ówczesna nazwa Uniwersytetu Lwowskiego) oraz Akademię Weterynarii, gdzie studiował weterynarię i później pracował do 1920 r.

Po ukończeniu studiów w 1897 r. i uzyskaniu tytułu doktora wszechnauk lekarskich (*doctoris medicine universae*) kontynuował rozpoczętą 1893 pracę w Zakładzie Chemii UJ a następnie w Klinice Chorób Wewnętrznych i Szpitalu św. Łazarza w Krakowie.

W kwietniu 1899 r. dr Panek przeniósł się do Lwowa obejmując stanowisko asystenta w Katedrze Higieny Uniwersytetu Lwowskiego. W 1903 r. podjął studia na Akademii Weterynarii, które ukończył w 1906. Jeszcze w trakcie studiów, w 1905 r. powołany został na stanowisko docenta w zakresie higieny na Politechnice Lwowskiej. Wykłady z higieny prowa-

dził tam do 1920 r. W latach 1905/1906 Panek, zastępując zmarłego prof. Piotrowskiego, wykładał na Akademii Weterynarii fizjologię. Obowiązki wykładowcy fizjologii zbiegły się w czasie z utworzeniem w 1905 r. Katedry Fizjologii. Nastąpiło to w drodze podziału dotychczas istniejącej Katedry Fizjologii i Farmakologii. Rok później, w 1906 r. Panek habilitował się z zakresu higieny na Wydziale Lekarskim i w tym samym roku został nominowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego fizjologii zwierząt Akademii Weterynarii. W ten sposób Kazimierz Panek, „świeżo upieczony” lekarz weterynarii, doktor nauk medycznych, docent fizjologii na Politechnice Lwowskiej i profesor Nadzwyczajny Akademii Weterynarii w jednej osobie został pierwszym kierownikiem nowoutworzonej Katedry Fizjologii, którą kierował do 1920 r., do 1906 r. jako profesor nadzwyczajny a od 1913 r. jako profesor zwyczajny. Jednym z asystentów Panka był Stefan Gajewski, późniejszy profesor Akademii oraz Kazimierz Szczudłowski, pierwszy doktorant Panka, późniejszy profesor i rektor Akademii Medycyny Weterynaryjnej.

W 1907 r. Panek został mianowany docentem na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Franciszkańskiego.

W pierwszym okresie swojej pracy naukowej we Lwowie Panek zajmował się fizjologią i patologią wydzielania mleka, przedwczesną laktacją i zmianami w składzie mleka pochodzącego z gruczołów zdrowych i objętych procesem zapalnym (m. in. zawartością fosforu oraz stosunkiem ilościowym obojętnej siarki w mleku pochodzącym z narządu zdrowego i chorego). W tym okresie opublikował też szereg prac głównie z zakresu chemii fizjologicznej i szeroko rozumianej higieny. Jedną z ważniejszych prac Panka z tego okresu była wydana w 1906 r. ponad 170-cio stronicowa publikacja pt. „Jarstwo wobec nowoczesnej wiedzy”. Inne publikowane wówczas prace to m. in.: „O wartości zdrowotnej naczyń niklowych”, „Higiena turysty”, „Higiena a taternictwo”, „Higiena sportu zimowego”, „Higiena budynków i urządzeń szkolnych”, „Niebezpieczeństwo i pomoc w wypadkach rażenia prądem elektrycznym”.

Współpraca z prof. Popielskim zaowocowała wspólnym odkryciem substancji odpowiedzialnej za wstrząs pepty-

dowy i anafilaktyczny. Dzięki temu stało się możliwe odkrycie sekretonicznych właściwości histaminy.

W 1912 r. w dalszym ciągu pełniąc funkcję kierownika Katedry Fizjologii został także kierownikiem Zakładu Badań Rozpoznawczych. Z powodu problemów lokalowych w Akademii Weterynarii zakład ten usytuowano w prywatnych pomieszczeniach w nowowytbudowanym budynku przy ul. Senatorskiej 5.1, który niemal w połowie należał do prof. Panka. Używając dzisiejszej nomenklatury można powiedzieć, że zakład ten był pierwszym urzędowym laboratorium świadczącym rutynowe usługi na rzecz podmiotów zewnętrznych i pierwowzorem dla utworzonej na początku lat dwudziestych w strukturach Wydziału Higieny Zwierząt Bydgoskiego Instytutu Rolniczego Pracowni Weterynaryjno-Rozpoznawczej, a następnie po II wojnie światowej wojewódzkich zakładów higieny weterynaryjnej w 1966 r. przekształconych w zakłady higieny weterynaryjnej.

Poza pracą stricte naukową prof. Panek aktywnie działał w towarzystwach i organizacjach naukowych.

W 1900 r. z inicjatywy lwowskiego środowiska lekarskiego i lekarsko-weterynaryjnego powołano Towarzystwo Przyjaciół Zdrowia we Lwowie, które od 1903 r. przyjęło nazwę Towarzystwa Higienicznego. W Towarzystwie tym Panek działał niemal od początku pełniąc w latach 1904 – 1907 funkcję sekretarza, w latach 1911 – 1912 wiceprezesa a w latach 1913 -1920 prezesa. Ponadto w latach 1906 – 1914 prof. Panek redagował wspólnie z prof. Grabowskim a później z prof. Kaczorowskim, założony w 1902 r. miesięcznik „Przegląd Higieniczny”. Periodyk ten wydawany w latach 1902 – 1914, stanowił pierwotnie organ Towarzystwa Przyjaciół Zdrowia a następnie Towarzystwa Higienicznego.

W 1912 roku, będąc jeszcze wiceprezesem Towarzystwa Higienicznego, prof. Panek podjął prace przygotowawcze zmierzające do zorganizowania pierwszego Zjazdu Higienistów Polskich.

Wspominając ten okres działalności męża, Flora Pankowa pisała: *„Jako przewodniczący komitetu organizacyjnego Zjazdu, tego ambitnego i wielkiego przedsięwzięcia włożył mnóstwo pracy w usunięcie rozlicznych przeszkód stawianych przez za-*

borców polskim naukowcom zamierzającym uczestniczyć w zjeździe. Jego zorganizowanie miało dla profesora Panka nie tylko wymiar naukowy, ale też stanowiło manifestację narodową polskich uczonych działających w pozbawionej własnej państwowości Ojczyźnie”

W istocie życie pokazało, że pierwszy Zjazd Hygienistów Polskich okazał się nie tylko doskonałym forum do przedstawienia czysto naukowych osiągnięć badawczych polskich naukowców pracujących w różnych warunkach ekonomicznych społecznych i politycznych, ale także płaszczyzną wyrażenia swojej tożsamości narodowej od ponad stu lat tłumionej przez zaborców.

Wraz z uzyskaniem dyplomu lekarza weterynarii Panek podjął także aktywną działalność w ramach Galicyjskiego Towarzystwa Weterynarskiego. Już w 1907 r. wszedł w skład komitetu redakcyjnego „Przeglądu Weterynarskiego” (od 1920 r. Przegląd Weterynaryjny), a w lipcu 1911 roku objął jego naukowe kierownictwo. Redaktorem naczelnym tego miesięcznika był (z przerwą wojenną w latach 1915 – 1919) do 1920 r. Przegląd Weterynarski dzięki przyjętej linii programowej, odegrał dla zawodu lekarza weterynarii istotną rolę, szczególnie w okresie przed pierwszą wojną światową, ułatwiając po 1918 roku „złanie się lekarzy weterynaryjnych trzech zaborów w jednolitą całość”.

Pierwsze dziesięciolecie ubiegłego stulecia były dla prof. Panka także czasem realizowania swych pasji sportowych i społecznych. W 1900 r. rozpoczął działalność w Towarzystwie Gimnastycznym Sokół. W 1903 r. utworzył i przewodził grupie taternickiej „Bacówka”. W 1906 r. Bacówka uzyskała członkostwo w Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego. Już w tym samym roku Panek został wybrany do zarządu, w którym pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego, a następnie, do 1909 r. przewodniczącego tej sekcji. W 1907 r. Sekcja założyła swoje własne czasopismo „Taternik” (wydawane do dnia dzisiejszego) a jego pierwszym redaktorem naczelnym został Panek. Należy tu zauważyć, że używane wówczas pojęcie „turystyka górską” była rozumiana, jako składowa alpinizmu czy taternictwa. Odpowiednikiem dzisiejszej rekreacyjnej turystyki narciarskiej było „narcciarstwo wycieczkowe”.

W 1907 r. Panek, wspólnie z kilkunastoma innymi działaczami także utworzył Karpackie Towarzystwo Narciarskie, którego celem było działanie na rzecz rozwoju narciarstwa i turystyki zimowej. Został też pierwszym jego prezesem (będąc równocześnie przewodniczącym Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego).

W drugim dziesięcioleciu minionego stulecia prof. Panek stał się także aktywnym i znaczącym działaczem społecznym i politycznym. Szczególną rolę odegrał w tworzącym się w tamtych czasach na ziemiach polskich skautingu.

W roku 1912 prof. Panek został wybrany naczelnikiem Związkowego Naczelnictwa Skautowego a w 1914 r., w przededniu wybuchu I wojny światowej – Naczelnym Komendantem Skautowym. Był nim do 1918 r i powtórnie także w roku 1920. Prof. Panek odegrał istotną rolę w integrowaniu się harcerstwa we wszystkich trzech zaborach w jedną organizację.

W 1914 r. Panek uczestniczył aktywnie w rozmowach na temat wspólnych działań niepodległościowych. Rozmowy, w których uczestniczyli także m.in. Józef Piłsudski, Kazimierz Sosnkowski, Edward Rydz, Wincenty Witos, Ignacy Daszyński czy Władysław Sikorski były trudne i wynikały z różnych wizji walki z zaborcami głoszonymi przez dwóch wielkich polityków tamtego okresu: Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego.

Tuż po wybuchu wojny światowej prof. Panek otrzymał nominację na kierownika laboratorium bakteriologiczno-epidemiologicznego w Wiedniu, a w maju 1915 r. został przeniesiony do Lwowa i nominowany na szefa Sekcji Epidemicznej Galicyjskiego Czerwonego Krzyża na całą Galicję i okupację austriacką. Po ok. dwóch latach działania Sekcji utworzył 12 ruchomych szpitali zakaźnych (6 na terenie Galicji wschodniej i 6 na terenie Królestwa Polskiego) oraz jeden szpital stały we Lwowie dla chorych wenerycznie. Każdy ze szpitali obliczony był na 50 – 100 łóżek. Sekcja tworzyła też lotne kolumny sanitarne, których zadaniem było zapobieganie wybuchowi chorób zakaźnych oraz laboratoria i ruchome pracownie bakteriologiczne. Od połowy 1915 do końca 1916 r. we wszystkich szpitalach leczono 5140 osób, ze śmiertelnością ok. 8%. Szpitale przenoszono, gdy sytuacja niekorzystna epidemiologiczna została opanowana. W uznaniu zasług prof. Panek otrzymał za-

szczytną nominację na stałego członka Najwyższej Rady Zdrowia Państwa.

Za zasługi podczas listopadowej obrony Lwowa przed Ukraińcami w 1918 r., i aktywną działalność w Polskiej Służbie Sanitarnej prof. Panek został odznaczony Krzyżem Obrony Lwowa oraz medalem zasługi Straży Obywatelskiej. Do 1920 r. Profesor pełnił służbę wojskową przy Komendzie miasta. Przez cały czas zawieruchy wojennej prof. Panek utrzymywał ściśle związki z Akademią Weterynarii. W czerwcu 1919 r. został wybrany na jej rektora. Rok później prof. Panek zamknął lwowski okres swojego życia (choć pierwotnie zakładał, że będzie to tylko krótka przerwa) i przyjmując propozycję Ministra ds. byłej Dzielnicy Pruskiej przeniósł się do naszego miasta.

W pierwszych latach pracy w Wydziale Higieny Zwierząt bydgoskiego Instytutu poza działaniami opisanymi wcześniej szczególnie dużo uwagi poświęcił zwalczaniu zarazy płucnej bydła rogatego i nosacizny.

Pomimo licznych prób uodparniania bydła przeciw tej chorobie przy użyciu szczepionek żywych lub inaktywowanych, jedyną skuteczną metodą walki z nią była likwidacja zakażonego stada.

W związku z tym Ministerstwo ds. b. Zaboru Pruskiego, zwróciło się do Bydgoskiego Instytutu z prośbą o podjęcie badań, w celu znalezienia odpowiedzi na dwa istotne dla zwalczania tej choroby pytania:

- czy jest możliwe znalezienie wiarygodnych metod umożliwiających przyżyciowe diagnozowanie tej choroby?

- czy poza ubojem istnieją inne metody pozwalające uwolnić stada od zakażenia bez ryzyka rozwleczenia choroby?

Należy pamiętać, iż w tamtym okresie rozpoznanie zarazy płucnej bydła rogatego oparte było w zasadzie wyłącznie na badaniu klinicznym i sekcyjnym. Jedyna stosowana wówczas metoda serologiczna – metoda precypitacji, była bardzo zawodna i zgodność wyników dodatnich wahała się w granicach 40 – 80%.

W wyniku podjętych w latach 1920-1924 prac nad zwalczaniem zarazy płucnej, dzięki wdrożonym modyfikacjom istniejących metod, udało się Profesorowi wyprodukować na

bazie zabitych drobnoustrojów, szczepionkę umożliwiającą uzyskanie immunizacji stad na poziomie porównywalnym dla szczepionek żywych. Zastosowanie jej u ok. pięciu tysięcy sztuk bydła na terenie województwa poznańskiego i pomorskiego, oraz ponad 6,5 tys. sztuk bydła w powiecie mławskim, w żadnym przypadku nie spowodowało wybuchu choroby, co bywało czasem problemem po zastosowaniu szczepionek żywych.

Podsumowując ten czteroletni okres doświadczeń i prób praktycznego stosowania bydgoskiej szczepionki przeciw zarazie płucnej, prof. Panek doszedł do następujących wniosków:

„1. Za pomocą szczepionek, sporządzonych z zabitych hodowli zarazka, można uodpornić bydło przeciw zarazie płucnej, podobnie jak przy użyciu szczepionek zawierających zarazki żywe.

2. Działanie tych szczepionek w oborach zapowietrzonych jest analogiczne do szczepionek żywych, nie posiada jednak ujemnych własności.

3. Odczyny miejscowe i ogólne, po zastosowaniu szczepionek z zabitych hodowli, są nieznaczne i nie powodują żadnych strat ani ujemnych następstw dla zdrowia zwierzęcia.

4. Nie zawierając żywych zarazków, szczepionki te nie mogą żadną miarą przyczynić się do dalszego rozszerzania się zarazy ani też stwarzać nośników dla niej.

5. Zastosowanie szczepionki naszej u bydła niezakażonego nie powoduje powstawania przeciwciał we krwi, umożliwiając jednocześnie przeprowadzenie badań serologicznych”.

O efektach swojej pracy poinformował Profesor przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa i D.P., zaproszonych z całego kraju naukowców, oraz przedstawicieli hodowców, podczas specjalnej „Konferencji w sprawie zarazy płucnej bydła rogatego” zwołanej w ministerstwie w dn. 25 kwietnia 1925 r. pod przewodnictwem podsekretarza stanu dra Radzyńskiego

Chorobą, której badaniu i zwalczaniu poświęcił prof. Panek co najmniej 10 lat intensywnej pracy, była nosaczina. Choroba ta, stanowiła poważny problem epizootologiczny i gospodarczy spotęgowany dopiero co zakończoną wojną światową i masowym przemieszczaniem się koni. W jednej z publikacji prof. Panek pisał: „Wśród zaraz zwierzęcych zawdzięcza-

jących rozprzestrzenienie swoje wojnie światowej – występuje na pierwszy plan nosacizna. Ciągłe przesuwanie się linii bojowej z zachodu na wschód i odwrotnie, pochody i przerzucanie wojsk, materiału wojennego i łupów z jednego krańca Europy na drugi doprowadziło w ciągu kilku lat do rozwleczenia zarazy nosacizny po wszystkich krajach Europy – a jeżeli dalsze jej szerzenie znajdowało tamę w krajach cywilizowanych, zawdzięczać to należy zorganizowanej walce z tą zarazą na podstawie wypracowanej techniki diagnostycznej” i dalej „Obszar państwa Polskiego był w szczególności narażony na nieustanne przesuwanie się zarazy ze wschodu i to nie tylko w okresie wojny światowej, lecz również - i to w większej jeszcze mierze – po ukończeniu tejże, skutkiem najazdu hord bolszewickich na wschodnie połacie ziem naszych. Nie dziw też, że walka z nosacizną pozostaje ciągle zagadnieniem wielce aktualnym nie tylko dla naszej armji, lecz w równej mierze dla gospodarstwa państwowego”.

Diagnostyka nosacizny była prowadzona na Wydziale Weterynarii bydgoskiego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego przez Niemców jeszcze podczas I wojny światowej. Po przejęciu placówki przez stronę polską zakres badań znacznie rozszerzono obejmując nimi zarówno zwierzęta należące do ludności cywilnej jak i te, będące własnością wojska (dzięki przeniesieniu Wojskowej Stacji Serologiczno-Bakteriologicznej z Warszawy do Bydgoszczy i posadowienie jej w Zakładzie Higieny Zwierząt). Wzbogacono również metodyki badawcze. Dzięki temu do końca 1921 roku przebadano blisko 14 tysięcy próbek krwi pochodzących od ok 9 tysięcy koni. Swoimi badaniami z zastosowaniem różnych technik maleinizacji powiązanych z wykonywanymi równolegle różnymi testami serologicznymi, weryfikowanymi badaniami anatomopatologicznymi stworzył podstawy nowoczesnych metod zwalczania tej choroby. Szczególnym osiągnięciem Profesora było opracowanie metody pozwalającej wykrycie utajonej formy nosacizny, szczególnie groźnej, gdyż grożącej ponownym rozwleczeniem choroby w środowisku zwierząt uznanych za wole od niej. Było to możliwe dzięki wyizolowaniu z bakterii substancji, którą nazwał „morvotenzyną”. Substancja ta podana w tzw. teście prowokacji koniom nie reagującym na malleinę, lecz będących w utajonej

fazie choroby (co stwierdzano retrospektywnie badaniami anatomicznymi i mikrobiologicznymi) wywoływała silną reakcję alergiczną.

Odkrycie morvotenzyny było jednym z istotniejszych sukcesów naukowych prof. Panka. Powszechnie stosowana w Instytucie Bydgoskim próba prowokacyjna u koni, u których za pomocą prób alergicznych i badań serologicznych nie udawało się jednoznacznie potwierdzić zakażenia wykazała, iż cechuje się ona:

- bezwzględną swoistością,
- możliwością rozróżnienia form nosaczyny czynnej od wygasłej,
- szybkością uzyskania rozpoznania (już po jednorazowym zastosowaniu próby),
- brakiem odczynów wątpliwych u sztuk zdrowych ani też w następstwie jej zastosowania – odczynów serologicznych.

Poddając podobnej obróbce „zarazki Banga” czyli bakterię *brucella abortus bovis* tj. czynnik etiologiczny wywołujący zakaźne ronienie krów, uzyskał substancję, która podana podskórnie zakażonym krowom powodowała przejściowy odczyn miejscowy i chroniła przed wystąpieniem ronień. Abortotenzyna – bo taką nazwę nadał jej Panek – mająca niektóre cechy cech szczepionki żywej i nie przyczyniała się jednak do rozwlekania choroby. W celu zweryfikowania poczynionych spostrzeżeń, w porozumieniu i przy pomocy Pomorskiego Towarzystwa Hodowców Bydła wytypował 62 stada liczące łącznie ponad 3 tys. sztuk zwierząt, które poddał szczepieniu abortotensyną. Także i w tych badaniach wyniki okazały się nadzwyczaj korzystne. Nawet w silnie zapowietrzonych oborach przypadki poronień zdarzały się sporadycznie tylko w pierwszych dwóch tygodniach po szczepieniu, później objawy choroby zostały całkowicie zahamowane. Nowych przypadków nie zanotowano, a 3 – 4 letnia obserwacja stad wykazała trwałość skutków kuracji. Wystąpienie kilku przypadków ronień w obserwowanych stadach było następstwem zawleczenia zakażenia na młodzież z zewnątrz.

Zdaniem Profesora uzyskanie pomyślnych wyników w zwalczaniu brucelozy możliwe jest dzięki połączeniu stosowa-

nia abortotenzyny ze ścisłym zachowaniem zasad sanitarno-higienicznych, gdyż – jak pisał, „zasadą walki z ronieniem zakaźnym winno być przede wszystkim całkowite wyeliminowanie zarazka z terenu obory”.

Obserwacje uwolnionych od brucelozy stad wykazały, że w wielu z nich po okresie pewnego spokoju, problem ronień pojawiał się na nowo. Jednakże ich obraz w był odmienny od obserwowanego przy chorobie Banga, a badania mikrobiologiczne poronionych i padłych cieląt jak też wydzieliny zapalnej macicy krów ujawniły obecność bakterii z grupy coli. Ze względu na rozmiar strat powodowanych kolibakteriozą cieląt schorzenie to określano mianem pomoru cieląt. U krów po poronieniach niemal zawsze występował stan zapalny pochwy i macicy. W części przypadków, pomimo zakażenia cielęta rodziły się żywe i bez objawów chorobowych, lecz już kilka dni później ginęły wśród objawów włóknikowego zapalenia płuc, zapalenia pępowiny i ostrego nieżytu jelit. W tej sytuacji związek przyczynowy wysokiej śmiertelności cieląt ze schorzeniem dróg rodnych krów nie budził wątpliwości. Fakt ten tłumaczył także bezowocność zabiegów zapobiegawczych i leczniczych ograniczonych do samych cieląt. Zdaniem Panka „moment zakażenia cieląt należało odnieść do okresu porodowego, a źródło zarazy do dróg rodnych. Jako jedyną skuteczną metodę walki z tą chorobą widział on w immunizacji krów podejrzanych o chorobę. W związku z tym opracował nową metodę jej zwalczania przy zastosowaniu szczepień ochronnych. Terapia okazała się skuteczna gdyż już po dwukrotnym szczepieniu zmiany zapalne ustępowały całkowicie a błona śluzowa dróg rodnych przybierała naturalny wygląd. Dalsza obserwacja zapowietrzonych obór wykazała, że po przeprowadzeniu opisanego powyżej swoistego leczenia, dalszych przypadków schorzeń u nowourodzonych w tych oborach cieląt nie notowano.

W drugiej połowie lat dwudziestych, prof. Panek rozwinął gruntowne badania nad biologią prątka gruźliczego. Ich początek związany był z prowadzonymi już wcześniej badaniami nad czynnikiem etiologicznym nosacizny koni. Panek niejednokrotnie powtarzał, że to w związku z badaniami nad nosacizną i biochemią pałeczki nosacinzowej dokonał odkrycia w zakresie niektórych cech prątka gruźliczego i patogenezy

gruźlicy. Zdołał mianowicie uzyskać z prątków gruźlicy czynny składnik chemiczny, który określił nazwą tuberkulotenzyny, posiadający analogiczne do morvotenzyny właściwości tj. zdolność swoistej przemiany utajonej formy gruźlicy w formę czynną, charakteryzującą się zaostreniem procesu. Procesy chorobowe wywołane działaniem tuberkulotenzyny różniły się jednakże od zmian anatomopatologicznych spotykanych przy naturalnym przebiegu gruźlicy, przede wszystkim brakiem charakterystycznych gruzelków. Zdaniem Panka przyczyną tego stanu rzeczy było przeobrażenie się (cyklogenia) prątków gruźliczych w organizmie zakażonych zwierząt pod wpływem działania tuberkulotenzyny z formy kwasoopornych prątków w formę ziarnistą, nie kwasooporną.

Wyniki swoich prac prof. Panek opublikował w formie wstępnego komunikatu, który niestety nie zawierał szczegółowego opisu metod, jakimi posługiwał się przy otrzymywaniu tenzyn.

Nagła i niespodziana śmierć Panka w dniu 13 listopada 1935 r. uniemożliwiła mu dokończenie a przede wszystkim szczegółowe opisanie wszystkich etapów jego dzieła.

Profesor Kazimierz Panek był opiekunem naukowym co najmniej sześciu prac doktorskich. Pięć z nich (za wyjątkiem pierwszej) powstały, gdy kierował pracami Zakładu Higieny Zwierząt w Bydgoszczy, a trzy stanowiły terenową weryfikację, odkryć naukowych ich promotora. Jednym z doktorantów Profesora był dr Edmund Sobolewski, Powiatowy Lekarz Weterynarii w Świeciu.

Także po przybyciu do Bydgoszczy, prof. Panek równolegle do intensywnej i owocnej pracy naukowej niezmiennie aktywnie angażował się w działalność społeczną. Wkrótce po przybyciu do Bydgoszczy wstąpił do Koła Macierzy TG Sokół, zaś w 1926 został członkiem gniazda IV – Bielawy. We wspomnieniu pośmiertnym, Zarząd TG Sokół Bydgoszcz IV, tak wspomina prof. Panka: „W roku 1926 zostaje członkiem Sokoła IV, do którego wnosi nowego ducha oraz współpracę, organizując sekcję kulturalno-oświatową i wspierając gniazdo jako członek zarządu radą i ofiarną pracą. W dowód uznania dnia 4 października 1931 r. Sokół IV zamianował go swoim członkiem honorowym”

Aby lepiej zrozumieć rolę Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w życiu społecznym tamtych czasów, należy przypomnieć, że w latach 1920 – 21 zorganizowana aktywność sportowa w Bydgoszczy realizowana była wyłącznie w ramach tego towarzystwa. Dopiero później zaczęły powstawać coraz to liczniejsze kluby sportowe, w tym, jako pierwszy klub piłkarski - Klub Sportowy Polonia. W 1922 r. wyłoniła się potrzeba stworzenia w mieście komitetu, który „kierowałby całością ruchu wychowania fizycznego, jako ważną dziedziną przysposobienia wojskowego, oraz ułatwiał warunki do rozwoju sportu”. 12 marca 1922 r. odbyło się zebranie organizacyjne, któremu przewodniczył ówczesny dowódca garnizonu gen. dyw. Władysław Jung, oraz szef sztabu 15 Dywizji, płk. Berling (późniejszy współorganizator Dywizji Kościuszkowskiej). Efektem obrad było utworzenie pierwszego w Polsce Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Przewodniczącym Komitetu został gen. Jung a jego zastępcą prof. Kazimierz Panek.

To, że Komitet WF i PW nie był organizacją fasadową świadczył rozmiar osiągnięć podsumowanych z okazji 10-lecia jego istnienia. Było to wybudowanie Stadionu Miejskiego i boiska im. Światły (50 tys. m²), boiska przy ul. Glinki (40 tys. m²), przebudowanie ujeżdżalni 62 PP na salę gimnastyczną, (430,9 m²) oraz halę krytą (643,72 m²), uzyskanie od miasta terenów do ćwiczeń o ogólnej pow. 15,5 ha. Ponadto Komitet uzupełnił sprzęt w salach gimnastycznych, wyremontował ujeżdżalnię dla przysposobienia wojskowego, pływalnię garnizonową, zakupił trybuny w Brdyujściu i wybudował hangary dla 100 łodzi, wybudował 3 korty tenisowe, strzelnicę małokalibrową, a także zorganizował i wyposażył Poradnię Sportowo-Lekarską.

Profesor Panek opiekował się również młodzieżą katolicką i robotnikami skupionymi przy parafii św. Wincentego a^oPaulo. Był długoletnim prezesem Akcji Katolickiej i Stowarzyszenia Mężów Katolickich przy tej parafii.

Był w pełni sił twórczych, gdy w dniu 13 listopada 1935 r. wieczorem, wychodząc ze swojej pracowni zasłabł i stracił przytomność. Zmarł tego samego dnia ok. godz. 21³⁰.

W licznych nekrologach zamieszczonych w tamtych dniach prasie lokalnej a także we wspomnieniach pośmiertnych publikowanych w „Przeglądzie Weterynaryjnym” czy w „Tajemniku” powtarzały się te same określenia opisujące osobę i zasługi Zmarłego: odszedł Wielki Człowiek Czynu, Wybitny Naukowiec, Patriotą, działacz polityczny, społeczny i katolicki, wychowawca, przyjaciel i nauczyciel młodzieży, propagator sportu i zdrowego stylu życia. Kurjer Bydgoski z dn. 15 listopada 1935 r. pisał: „Wczoraj ok ½ 10 wiecz. rozstał się z nagle z tym światem wskutek ataku serca jeden z najbardziej znanych, najbardziej cenionych i najbardziej pracowitych obywateli miasta Bydgoszczy, prof. dr Kazimierz Panek”.

Jego pogrzeb odbył się w dniu 17 listopada 1935 r. na cmentarzu parafialnym na Bielawach w Bydgoszczy. Dziennikarz „Kurjera Bydgoskiego” pisał: „Po południu o godz. 14 nieprzeliczone tłumy bydgoskiej inteligencji odprowadziły na miejsce wiecznego spoczynku wielkiego społecznika, najstarszego w Bydgoszczy harcerza i Sokoła, prof. dr Kazimierza Panka, kierownika Wydziału Higieny Zwierząt Państwowego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego. Wyprowadzenie zwłok nastąpiło z kaplicy przy szpitalu powiatowym na Bielawkach. Od stóp kaplicy przemówili w imieniu Instytutu prof. Grabowski, w imieniu lekarzy wet. wychowanków śp. Zmarłego J M rektor Uniwersytetu ze Lwowa dr Opieński, który przywoził ze Lwowa garść ziemi z cmentarza Orłat Lwowskich. Kondukt pogrzebowy poprzedzany licznymi organizacjami społecznymi poprowadził ks. Prałat Stepczyński w asyście licznego duchowieństwa z ks. Kanonikiem Schulzem na czele. Za trumną postępowała rodzina, liczne grono kolegów Zmarłego, oraz przedstawiciele władz z p. starostą Stefanickim i prezydentem miasta Barciszewskim na czele”.

Szczęśliwie grób Profesora zachował się do dnia dzisiejszego. Od 1980 r. nikt z rodziny prof. Panka nie mieszka już w Bydgoszczy. Upływające lata wywarły swoje destrukcyjne piętno na miejscu Jego spoczynku. Zniszczeniu uległ, wieńczący pomnik, kamienny krzyż, a epitafium z roku na rok traciło swoją czytelność. Dlatego po odnalezieniu grobu Profesora w roku 2012, z inicjatywy mówiącego te słowa, Rada Kujawsko-Pomorskiej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej podjęła uchwałę o

gruntownym odnowieniu pomnika nagrobnego deklarując równocześnie wolę objęcie miejsca spoczynku tak znamienitej Postaci swoją opieką.

Piśmiennictwo u autora.

Zygmunt Gadomski

HIGIENA POZYSKIWANIA ŚRODKÓW SPOŻYWCZYCH POCHODZENIA ZWIERZĘCEGO W BYDGOSZCZY W ASPEKCIE HISTORYCZNYM

Okres zaboru pruskiego. Lata 1772 – 1918

W roku 1772 w ramach I rozbioru Polski Bydgoszcz została włączona do Państwa Pruskiego. Poza krótkim - ośmiolletnim okresem, kiedy w latach 1807 – 1815 była częścią Księstwa Warszawskiego, do roku 1918 system prawny oraz organizacja gospodarcza były podporządkowane regulacjom pruskim.

Pod koniec XVIII i na początku XIX wieku podstawowymi podmiotami gospodarczymi decydującymi o poziomie wytwórczości na terenie Bydgoszczy i okolic były warsztaty rzemieślnicze. To właśnie one, obok dostaw bezpośrednio z gospodarstw, były podstawą zaopatrzenia ludności w żywność pochodzenia zwierzęcego. W tym czasie ważną rolę w zabezpieczeniu odpowiedniego poziomu sanitarnego dostarczanej żywności pełnili rzemieślnicy zrzeszeni w cechach rzeźników i wędliniarzy. Wykonywali pewne czynności z zakresu oceny zwierząt kupowanych w celu uboju. Cechy rzemieślnicze, do których należeli, tworzyły wewnętrzne przepisy oraz działały w oparciu o nadane przywileje i nakładane obowiązki. Do uboju nie dopuszczano zwierząt chorych, zwłaszcza ze zmianami guzowatymi w obrębie głowy (prawdopodobnie wągry, gruźlica, ropnie, itp.). Kontrola urzędowa powierzona była organizacjom gminnym i była nastawiona na eliminowanie fałszerstw i oszustw oraz egzekwowanie kwot ilościowych przyznanych rzemieślnikom i handlarzom. Kompetencje w zakresie nadzoru nad handlem artykułami spożywczymi zostały zlecone policji oraz służbom lekarskim.

Lata 1800-1815 to okres bardzo burzliwy w dziejach Bydgoszczy. To czas nieprzerwanego pasma wojen i częstych chorób epidemicznych. Wówczas też zaczęto wiązać występu-

jące epidemie z higieną w sensie ogólnym i higieną pozyskiwania mięsa tak w trakcie uboju domowego na użytek własny, jak i uboju w ramach działalności rzeźniczej. Stąd regulacje na poziomie przepisów lokalnych odnośnie miejsc i warunków uboju, zagospodarowania krwi, mierzwy i odpadów poubojowych. Lokalnie szczegółowe przepisy sanitarne określone były w Zarządzeniach Królewsko-Pruskiej Regencji Bydgoskiej. Jako przykład może posłużyć wydana w kwietniu 1803 r. instrukcja względem zapobieżenia zarazy bydła, zgodnie, z którą:

„rzeźnicy powinni bydło tylko w takich miejscach bić, gdzie żadne inne bydło nie przychodzi, mają jednak krew i mierzwę zabitego bydłęcia natychmiast zakopać, nie zaś, jak się często dzieje, na ulicę wypuszczać. Kontrawencje przeciw przepisom tym karom policyjnym podlegać będą, a oprócz tego pociągną za sobą prawną odpowiedzialność za szkodliwe skutki.”

Lata 1815-1840 pod względem epidemicznym wypadają bardzo korzystnie. Groźba wybuchu cholery skłoniła władze miasta do otwarcia 15 maja 1831 r. pierwszej w Bydgoszczy rzeźni miejskiej. Jednocześnie wprowadzono zakaz uboju rzeźniczego i domowego poza rzeźnią. Po ustąpieniu epidemii rzeźnię zamknięto. W tym czasie głównym miejscem handlu mięsem i innymi artykułami spożywczymi były place targowe, m.in. Zbożowy Rynek oraz Rybi Rynek, jako miejsce handlu rybami. Od roku 1853 Plac Piastowski stał się największym placem targowym, usytuowanym w centrum szybko rozbudowujących się nowych dzielnic Bydgoszczy. Również na rok 1853 datuje się początek działania jatek mięsnych przy ulicy Jatki. Po obu stronach tej krótkiej, bo liczącej około 70 m, ulicy ulokowano kramy z mięsem. Sprzedaż mięsa prowadzono tam do czasu otwarcia w 1906 r. hali targowej przy ul. Podwale.

Naukowe podstawy higieny mięsa powstały dopiero w II połowie XIX wieku wraz z rozwojem nauk biologicznych. Decydującą rolę odegrały tu odkrycia etiologii wielu schorzeń odzwierzęcych. W 1852 r. Kuchenmeister stwierdził związek przyczynowy między wągrzycą u świń a tasiemczycą u ludzi wywołaną przez *Taenia solium*. Leuckard w roku 1861 wykazał

to samo w stosunku do węgry bydłowego. W 1860 r. Zenker przedstawił dowody przenoszenia się na człowieka włośni za pośrednictwem zakażonego larwami mięsa. Duże znaczenie miały również badania Bollingera z 1876 r. nad związkiem pomiędzy występowaniem bakteriemii u zwierząt a etiologią schorzeń pokarmowych u ludzi, obalające dotychczasowe teorie farmakologiczne i toksykologiczne. W tym czasie zostały odkryte pałeczki Salmonella, jako przyczyna schorzeń pokarmowych u ludzi i zwierząt. Towarzyszył temu rozwój techniczny w zakresie chłodnictwa, konserwowania termicznego żywności oraz urządzeń do uboju i przetwarzania żywności.

Powyższe odkrycia naukowe wpłynęły decydująco na rozwój mięsoznawstwa w wielu krajach i spowodowały wydanie przy końcu XIX wieku przepisów o urzędowym badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz wprowadzających przymus uboju zwierząt rzeźnych w komunalnych rzeźniach pod nadzorem państwowej służby sanitarno-weterynaryjnej. Powołany w Dreźnie w 1875 r. Ogólnoniemiecki Związek Rzemiosła Mięsnego postulował m.in. „przymusowe badanie mięsa świń na trichinozę oraz odpowiedzialność sądową za sprzedaż świń chorych na trichinozę.” Od tego czasu można mówić o urzędowym nadzorze weterynaryjnym w zakresie higieny mięsa.

Do wiodących krajów wprowadzających system nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego należały Niemcy, stąd również na terenach zaboru pruskiego, do którego należała Bydgoszcz implementowano nowe zasady nadzoru. W Prusach kontrola nad handlem produktami spożywczymi powierzona była organizacjom gminnym. Zarządzający gminami zatrudniali do nadzoru nad rzeźniami lekarzy weterynarii lub, pracujących pod nadzorem powiatowych lekarzy weterynaryjnych, oglądaczy mięsa. Do ich zadań należały: rewizje na miejscu (miejsca hodowli, handlu) w celu ochrony przed chorobami zakaźnymi, oglądanie zwierząt przed ubojem, badanie mięsa po uboju, wydawanie certyfikatów o przydatności do spożycia, znakowanie mięsa pieczęciami, nadzór nad zniszczeniem mięsa niezdatnego, rewizja mięsa i produktów w rzeźniach, jatkach i u handlarzy. Tworzono miejskie lub gminne pracownie badania żywności, w których poddawano badaniom próbki żywności w

ilości, odpowiadającej liczbie ludności. Stacje kontroli żywności przydzielono pod nadzór merytoryczny do uniwersytetów bądź instytutów higienicznych. W Bydgoszczy powołano Ośrodek Analiz Bakteriologicznych Regencji Królewskiej (Bakteriologische Untersuchungsstelle der Königlichen Regierung) oraz Urząd Badania Środków Spożywczych (Nahrungsmittel Untersuchungsamt). Obie te instytucje podlegały władzom miejskim a organizacyjnie były przyporządkowane służbom medycznym. Badano w nich środki spożywcze pobierane w zakładach produkcyjnych, w sklepach piekarniczych, kolonialnych i rzeźniczych, w mleczarniach i od prywatnych dostawców mleka.

Według ewidencji z marca 1881 r., na terenie Bydgoszczy czynne były 53 prywatne warsztaty rzeźnicze. Pruskie władze miasta zdawały sobie sprawę z konieczności budowy rzeźni komunalnej, gdyż uboje dokonywane w prywatnych warsztatach nie gwarantowały należytego przestrzegania przepisów higieniczno-sanitarnych. W roku 1883 zapadła decyzja o budowie rzeźni miejskiej, jako zakładu komunalnego. Na miejsce budowy wybrano teren poza obrębem zabudowanej części miasta, obok wsi Schrötterdorf (Skrzetusko). Uroczyste otwarcie nowo zbudowanej Rzeźni Miejskiej odbyło się 3 lipca 1890 roku. Zakład był bardzo dobrze wyposażony technicznie, posiadał amoniakalny system chłodzenia pomieszczeń zapewniający temperaturę do 3° Reaumura, system centralnego ogrzewania wszystkich pomieszczeń produkcyjnych rzeźni i budynków mieszkalnych, instalacje do wytwarzania i rozprowadzania pary oraz system magazynowania i rozprowadzania wody wraz z możliwością automatycznego nawadniania trawników i zasilania dwóch fontann na terenie rzeźni.

Pierwszym dyrektorem Rzeźni był Polak, dr Franciszek Fiscoeder, pełniący jednocześnie funkcję Naczelnego Lekarza Weterynarii. W skład zespołu nadzoru sanitarnego wchodziło ponadto 2 skrawkarzy i 15 trychinoskopistów. Dr Fiscoeder funkcję dyrektora Rzeźni pełnił do 31 stycznia 1897 roku. Była to wyjątkowa postać w historii polskiej weterynarii. Urodził się w 1865 r. w Lubawie na Pomorzu. Dyplom lekarza weterynarii uzyskał w roku 1887 w Berlinie, a stopień naukowy doktora filozofii w roku 1900 w Królewcu. W państwowej

służbie pełnił funkcję lekarza weterynarii w Hamburgu, dyrektora Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy, powiatowego lekarza weterynarii w Jarocinie, w Morażu, następnie w Królewcu, gdzie również był kierownikiem Laboratorium Bakteriologicznego. Po I wojnie światowej na służbie Rzeczypospolitej Polskiej mianowany został naczelnikiem Wydziału Weterynarii w Ministerstwie byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, a następnie dyrektorem Departamentu Weterynarii w Ministerstwie Rolnictwa w Warszawie. Dr Fischoeder był wybitnym propagatorem powszechnego badania zwierząt rzeźnych i mięsa. W roku 1895 wydał podręcznik poświęcony tym zagadnieniom; podręcznik ten miał 7 wydań niemieckich i 2 polskie. Podstawowe cele jego badań naukowych to wąglik i przywry, których wykrył trzy nowe gatunki. Działając w wyzwolonej Polsce przyczynił się do wydania kilku podstawowych ustaw, takich jak: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 lipca 1927 roku regulujące zwalczanie zaraźliwych chorób zwierzęcych i Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 roku w sprawie badania zwierząt rzeźnych i mięsa. Do obu tych ustaw dr Fischoeder napisał obszernie komentarze. Dr Fischoeder zmarł 6 kwietnia 1930 roku w Warszawie.

W Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy od października 1893 r. do końca lutego 1895 r. pracował lekarz weterynarii Józef Starkowski, tytularny generał brygady Wojska Polskiego. W czasie studiów weterynaryjnych w Berlinie otoczony był opieką profesora Ostertaga, twórcy nowoczesnych metod badania zwierząt rzeźnych i mięsa. Po zakończeniu pracy w Bydgoszczy krótko pracował w nadzorze produktów mięsnych w Berlinie, następnie wrócił do rodzinnego Poznania, gdzie rozpoczął prywatną praktykę. Zorganizował Szkołę Podkuwania Koni, finansowaną przez Pruską Regencję. W roku 1919, w stopniu kapitana, wziął udział w Powstaniu Wielkopolskim. Następnie związał się z Wojskiem Polskim, awansując aż do uzyskania w roku 1923 stopnia tytularnego generała brygady. Był niezwykle aktywny zawodowo i społecznie. W roku 1921 uzyskał tytuł doktora w Akademii Weterynarii we Lwowie na podstawie dysertacji o nowym sposobie leczenia kopyt zmienionych ochwatem.

W 1893 roku na terenach przylegających do Rzeźni Miejskiej, na północ od jej zabudowań, oddano do użytku Targowicę Miejską. Jednocześnie zamknięto dotychczasowe targowice na Placu Poznańskim (bydło, owce, świnie, kozy) i Placu Piastowskim (konie). Dyrektor Rzeźni Miejskiej był jednocześnie dyrektorem Targowicy. Skupowane zwierzęta niemalże w całości były przekazywane do uboju w miejscowej rzeźni. Obroty rzeźni wzrastały w tak nieprzewidzianym tempie, że w roku 1884 rozpoczęto jej rozbudowę pozwalającą na podwojenie mocy przerobowych. Prace zakończono w roku 1897. Rzeźnia Miejska w Bydgoszczy zaspokajała potrzeby nie tylko samego miasta. Stała się obiektem przemysłowym, produkującym mięso dla Gdańska, Prus Zachodnich i Prowincji Poznańskiej.

Budynki administracyjne Rzeźni Miejskiej wzniesiono w latach 1883 – 1910 według projektu Carla Meyera. W jednym z nich mieściło się mieszkanie oraz pomieszczenia służbowe dyrektora rzeźni, będącego jednocześnie naczelnym lekarzem weterynarii. W tym budynku urzędował kierownik zakładowego weterynaryjnego inspektoratu sanitarnego do końca działalności zakładu, tj. do 2006 r.

Z chwilą wybuchu oraz w czasie trwania I wojny światowej praca rzeźni miejskiej została podporządkowana dyspozycjom władz wojskowych. Skupiono się na produkcji konserw i innych produktów trwałych. Wyzwolenie Bydgoszczy spod panowania niemieckiego miało miejsce dopiero 20 stycznia 1920 r.

Dnia 20 lipca 1906 roku uroczystie oddano do użytku Miejską Halę Targową. Usytuowano ją przy ul. Podwale. Budynek w niezmienionej postaci stoi do chwili obecnej. W budynku znajdowały się pomieszczenia administracyjne (mieszkanie dla inspektora hali, gabinet lekarza weterynarii, komisariat policji). Wewnątrz stworzono miejsce dla 96 stoisk, w przeważającej większości mięsnych. Te ostatnie - na wzór hali berlińskiej - zaprojektowano w dwóch rodzajach, jako zamknięte - z kamiennymi ładami, oraz otwarte. Każde stoisko zostało zaopatrzone w odrębny numer i nazwę firmy. Budowla została

wyposażona w wysokie na 3,5 m piwnice, stwarzające możliwość wbudowania instalacji chłodniczych. Mięso i ryby, w tym żywe, sprzedawano na parterze, drób i nabiał w piwnicy. Hala otwarta była we wszystkie dni tygodnia. Różniła się od innych tym, że dopuszczono w niej do sprzedaży także krabów, raków, ostryg i homarów. Było to potwierdzeniem wysokich standardów technicznych i sanitarnych obiektu. Inne towary można było nabywać na cotygodniowych targach odbywających się na otwartych placach. Nadzór nad Halą Targową został powierzony służbom weterynaryjnym podległym władzom miejskim. Sprzedaż mięsa z uboju domowego prowadzono w hali do 1998 roku, wtedy też skończył się nadzór weterynaryjny nad tym obiektem.

O kilkanaście lat później niż w Bydgoszczy, bo w roku 1907, powstała rzeźnia miejska w Koronowie. Przetwarła ona, jako zakład należący do PSS Społem, do lat 90 – tych XX wieku. Była zakładem wielkością dostosowanym do potrzeb zaopatrzenia rynku lokalnego. W rzeźni koronowskiej badanie zwierząt rzeźnych prowadzili miejscowi lekarze weterynarii, z reguły pracujący jednocześnie w lecznicy dla zwierząt: Aleksander Korthals (1937 – 1939), Henryk Stelmach (1949 – 1971), Edmund Kierski (1972 – 1981), Jan Czelej (1978 – 1989), Karol Czerkawski (1990 -1994), Walentyna Chojecka (1990 – 1995), Krzysztof Kempczyński (1995), Antoni Bernard (1995 – 1997).

W okresie, kiedy Bydgoszcz znajdowała się pod zaborem pruskim, nastąpił jej bardzo dynamiczny rozwój. Liczba ludności zwiększyła się z 1400 mieszkańców w roku 1772 do 90 000 w 1921. Zwłaszcza w II połowie XIX wieku i na początku wieku XX miasto zwiększyło znacznie swoją powierzchnię, rozkwitało urbanistycznie oraz rozwinęło swój potencjał przemysłowy. Poprawiono poziom sanitarny poprzez wybudowanie systemu wodociągowego i kanalizacyjnego. Postęp w naukach biologicznych pozwolił na zdefiniowanie zagrożenia chorobami odzwierzęcymi i wskazał na potrzebę kontroli sanitarnej obrotu zwierzętami i produktami spożywczymi, kontrolę warunków uboju oraz konieczność badania przedubojowego i poubojowego. Konsekwencją tego było wydanie aktów prawnych nakazujących wybudowanie w więk-

szych miastach rzeźni miejskich, wprowadzających nadzór weterynaryjny nad nimi oraz regulujących sposób badania zwierząt rzeźnych i mięsa. Śmiało można powiedzieć, że w tym czasie rozpoczęło się nowoczesne, oparte na zasadach naukowych badanie środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego. W ten scenariusz wpisuje się Bydgoszcz, jako ważny ośrodek administracyjny i przemysłowy. Wybudowano tu jedną z nowoczesniejszych w Państwie Pruskim rzeźnię, uruchomiono Ośrodek Analiz Bakteriologicznych Regencji Królewskiej oraz Urząd Badania Środków Spożywczych. Zorganizowano, zgodnie z prawem pruskim, nowoczesny nadzór weterynaryjny nad rzeźnią oraz targowiskami miejskimi.

Okres II Rzeczypospolitej. Lata 1918 -1945.

Odzyskanie niepodległości w 1918 roku przyniosło wolność, ale nastręczało wiele trudności w odbudowie jednolitej służby weterynaryjnej. Przepisy weterynaryjne różniły się w poszczególnych zaborach. Na terenach, które weszły w skład państwa polskiego pracowało około 900 lekarzy weterynarii. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 27 września 1920 r. wprowadzono zasady tymczasowej organizacji państwowej służby weterynaryjnej. Artykuł 2 rozporządzenia określał zadania służby weterynaryjnej. W zakresie nadzoru nad higieną artykułów spożywczych pochodzenia zwierzęcego do zadań służb weterynaryjnych należał nadzór nad wykonywaniem, względnie wykonywanie przepisów o oględzinach zwierząt rzeźnych i ich produktów oraz o obrocie handlowym zwierzętami i produktami surowymi pochodzenia zwierzęcego, a w szczególności nadzór nad produkcją mleka. Służba weterynaryjna została podporządkowana ministrowi rolnictwa, wojewodom, starostom i organom samorządowym. W okresie międzywojennym nadzór nad obrotem i przetwórstwem żywności był przynależny ministrowi zdrowia.

Do czasu wydania przez władze polskie szczególnych przepisów regulujących nadzór nad produkcją i obrotem żywności obowiązywały przepisy dawnych zaborców. Wydane w roku 1928 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa regulowało nadzór nad ubo-

jem zwierząt rzeźnych, badanie mięsa w celu dopuszczenia do obrotu oraz badanie mięsa sprowadzanego z zagranicy. Szczegółowe regulacje w zakresie sposobu badania przedubojowego, poubojowego, oceny mięsa, znakowania mięsa, warunki dopuszczenia do obrotu mięsa mniej wartościowego i warunkowo zdatnego wprowadzono Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa z dnia 29 stycznia 1929 r. o urzędowym badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa w kraju. Przepisy te, kilkakrotnie zmieniane, obowiązywały do 1998 roku.

Bydgoszcz została przejęta przez władze polskie 19 stycznia 1920 roku, a 22 stycznia ogłoszono likwidację regencji bydgoskiej i przyłączenie miasta do Rzeczypospolitej w granicach województwa poznańskiego. Był to okres dużej stagnacji w życiu gospodarczym wskutek zakończonej wojny oraz w obliczu zbliżającej się wojny polsko-bolszewickiej. Żywność była reglamentowana, a do kwietnia 1921 roku obowiązywał stan wyjątkowy.

W pierwszych latach okresu międzywojennego podstawowe zaopatrzenie mieszkańców w artykuły żywnościowe było zapewniane przez warsztaty rzemieślnicze oraz dostawców prywatnych. Księga adresowa Bydgoszczy z roku 1922 zawiera 46 nazwisk właścicieli warsztatów rzeźnickich, w tym 27 polskich. Wraz z rozwojem miasta oraz uwalnianiem handlu nastąpił gwałtowny rozwój branży rzeźnicko-wędliniarskiej. Już w 1923 roku spis branżowy zawierał 34 polskie nazwiska rzeźników - hurtowników i 125 rzeźników - detalistów. Bardzo prężnie działały polskie i niemieckie organizacje cechowe rzeźników i wędliniarzy. Miejscem uboju zwierząt rzeźnych była Rzeźnia Miejska, w której dokonywano uboju zwierząt na potrzeby własnej produkcji oraz dla branży rzemieślniczej. Każdy z rzemieślników miał swoją, wydzieloną w magazynie poubojowym, klatkę do przechowywania mięsa stanowiącego surowiec do przetwarzania w warsztacie. O wzoście zamożności, a także obrotowości bydgoskich mistrzów rzeźnickich, świadczą ogłoszenia reklamowe w ówczesnej prasie codziennej oraz pismach branżowych. Właściciele warsztatów zatrudniających niewiele ponad 5 do 10 pracowników zaczynają się tam określać mianem fabrykantów. Tak np. mistrz rzeźnicki Antoni

Chwiałkowski reklamuje swoją „Fabrykę wędlin i wyrobów mięsnych, hurt i detal, zakup bydła i nierogacizny” przy ul. Dworcowej 67; Bolesław Lasz „Fabrykę wędlin i wyrobów mięsnych, Zakup bydła i świń i hurtową sprzedaż mięsa” przy ul. Grunwaldzkiej 34; Alfons Bonin „Fabrykę wędlin i wyrobów mięsnych” przy ul. Dworcowej. Część z tych zakładów przetrwała do czasów powojennych.

Najważniejszym podmiotem branży mięsnej w Bydgoszczy była nadal, uruchomiona w 1890 roku Rzeźnia Miejska. W 1920 r. firma przeszła w polskie ręce, zaś w 1928 r. na terenie przedsiębiorstwa swoją bydgoską filię utworzyła firma „Bacon Export S.A.” z siedzibą w Gnieźnie. W latach 1929-1930 firma ta wzniosła obok rzeźni przy ul. Piotrowskiego nowoczesną przetwórnę bekonów i smalcu. Rzeźnia wraz z fabryką Konserw Mięsnych Towarzystwem Akcyjnym i „Bacon Export” utworzyła jedną firmę należącą do Spółki Akcyjnej Bekon Export Gniezno. Z czasem siedziba Spółki Akcyjnej została przeniesiona z Gniezna do Bydgoszczy. Zakład bydgoski produkował na potrzeby rynku lokalnego oraz z przeznaczeniem na wywóz do innych krajów. Produkcja eksportowa stanowiła podstawę działalności zakładu i wpływała w decydującym stopniu na jej szybki rozwój. Firma wysyłała bekon, szynki i konserwy w puszkach, wędliny, ubite i żywe świnię, drób, jajka, kapustę i ogórki. W roku 1935, w nowo wybudowanym gmachu dyrekcji, przy ul. Piotrowskiego 12/14 uruchomiono laboratorium badań mikrobiologicznych i chemicznych. Było to konieczne wobec niezwykle ekspansywnego rozwoju firmy oraz poszerzania zasięgu jej działalności. Organizacyjnie rzeźnia powiązana była z targowiskami miejskimi, a od roku 1924 z halą Targową przy ul. Podwale - centralnym punktem sprzedaży detalicznej mięsa i ryb.

Ogłędzin zwierząt rzeźnych i badania mięsa dokonywali dyrektor Rzeźni Miejskiej i podległy mu personel. W roku 1924 w zakładzie oprócz dyrektora, w nadzorze nad ubojem, pracowali dwaj lekarze weterynarii, trzech skrawkarze i czterech trychinoskopistów. Personel weterynaryjny rzeźni sprawował także nadzór nad targowiskami miejskimi i halą targową.

Przez prawie całe dwudziestolecie międzywojenne dyrektorem Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy był lekarz weterynarii Albin Kwiatkowski, wybitny fachowiec i dobry organizator.

Antoni Albin Kwiatkowski urodził się 1 marca 1880 w Toruniu-Podgórzcu. Studia weterynaryjne odbył w Berlinie, uzyskując dyplom lekarza weterynarii w 1907 (według Millaka w 1906). Przez kilkanaście lat prowadził wolną praktykę weterynaryjną w Koronowie. W 1919 uczestniczył w powstaniu wielkopolskim. Dnia 1 kwietnia 1921 objął funkcję dyrektora Rzeźni i Targowisk Miejskich w Bydgoszczy. Pod kierownictwem Kwiatkowskiego przez cały okres międzywojenny był to zakład rozwijający się, będący w stanie oprzeć się kryzysowi gospodarczemu; szczególną wagę przykładano w zakładzie do jakości i higieny produkcji. Kwiatkowski, major rezerwy Wojska Polskiego, działał w bydgoskim zarządzie Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej i od marca 1939 był jego wiceprezesem. Po wybuchu II wojny światowej 5 września 1939 stracił stanowisko dyrektora rzeźni, a pod koniec tego miesiąca został wraz z dwoma synami (Adamem i Tadeuszem) aresztowany przez gestapo. Prawdopodobnie wszyscy trzej zostali rozstrzelani w Fordońskiej Dolinie Śmierci w listopadzie 1939.

Bydgoska Rzeźnia Miejska należała do czołówki komunalnych zakładów użyteczności publicznej w Wielkopolsce i na Pomorzu. Jako wzorcowy zakład branży mięsnej oraz w dowód uznania wysokiego poziomu nadzoru weterynaryjnego, na mocy rozporządzenia Ministra Rolnictwa wyznaczono rzeźnię do prowadzenia ogólnopolskich kursów higieny mięsa dla lekarzy weterynarii, ubiegających się o stanowiska organów urzędowego badania. Uzyskanie tak wysokiej rangi było zasługą dyrektora rzeźni, Antoniego Albina Kwiatkowskiego i zespołu lekarzy z nim współpracujących.

Badanie zwierząt rzeźnych i mięsa w latach 1936 – 1939 wykonywali dyrektor – lekarz weterynarii, 7 stałych lekarzy weterynarii i jeden przychodni. Do pomocy mieli oni 4 skrawkarzy oraz 3 trychinoskopistów stałych i 5 przychodnich. Do ich dyspozycji były aparaty projekcyjne, w tym najnowocześniejsze firmy E. Leitz - Wetzlar. W ostatnich latach przed II

wojną światową w rzeźni pracowali następujący lekarze weterynarii: Henryk Gloksin (1928 – 1939), Bolesław Brauer (1935 – 1939), jako wicedyrektor Rzeźni i Targowisk Miejskich, Stanisław Kokocha (1935 – 1939), Jan Fiscoeder (1937 – 1939), Marian Bratkowski (1935 – 1939), Julian Grzmił (1928 – 1939), Czesław Żmudziński (1936 – 1939), Helmut Lewandowski (1931 – 1939). Jako miejscy lekarze weterynarii nie tylko sprawowali funkcje organu urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa. Nadzorowali produkcję bekonów, szynek i smalcu firmy „Bacon Export – Gniezno” na terenie Rzeźni Miejskiej oraz pełnili obowiązki nadzoru sanitarno-weterynaryjnego we wszystkich warsztatach rzeźniczych i sklepach rzeźniczych na terenie Bydgoszczy. Ówczesna Bydgoszcz podzielona była na sześć obwodów nadzoru sanitarno-weterynaryjnego.

Nadzór nad zakładami przetwórczymi oraz obrotem środkami spożywczymi sprawowany był przez służby podległe władzom medycznym. Po wyzwoleniu Wydział Zdrowia Publicznego Zarządu Miejskiego przejął zadania dawnego, pruskiego Ośrodka Analiz Bakteriologicznych Regencji Królewskiej (Bakteriologische Untersuchungsstelle der Königlichen Regierung) oraz Urzędu Badania Środków Spożywczych (Nahrungsmittel Untersuchungsamt). Przy ulicy Marszałka F. Focha 5 zorganizowano dwie własne pracownie o podobnym zakresie. W 1921 r. powstał Urząd Badania Środków Spożywczych, przekształcony po kilku latach w Pracownię Badania Żywności i Przedmiotów Użytku. Badano w niej środki spożywcze pobierane w zakładach produkcyjnych, w sklepach piekarniczych, kolonialnych i rzeźniczych, w mleczarniach i od prywatnych dostawców mleka. W 1929 r. powstał Miejski Instytut Higieny, którego wieloletnim dyrektorem był dr med. Wincenty Wróblewski.

Z chwilą wybuchu II Wojny Światowej nadzór nad produkcją żywności został przejęty przez władze niemieckie. Z dostępnych informacji wynika, że spośród personelu lekarskiego nie pozostał żaden lekarz weterynarii pracujący w nadzorze nad Rzeźnią Miejską, targowiskami i Halą Targową. Większość z nich została wcielona do armii i walczyła w kampanii wrze-

śniowej. Jak wcześniej wspomniano, dyrektor rzeźni dr Albin Kwiatkowski wraz z synami został rozstrzelany w Dolinie Śmierci. Spółka Akcyjna Bekon Export Gniezno została skonfiskowana na rzecz niemieckich władz okupacyjnych przez Główny Urząd Powierniczy-Wschód, którego ekspozytura znalazła się m.in. w Bydgoszczy. Nazwę zmieniono na Fabrykę Wyrobów Mięsnych „Nawag”. Firma wytwarzała bekony, trwałe wędliny i konserwy na potrzeby Wehrmachtu. Polskie warsztaty rzeźnicko-wędliniarskie działały w ograniczonym zakresie i na rzecz władz okupacyjnych. Właściciele tych warsztatów zostali poddani represjom. Świadczy o tym, umieszczona na ścianie budynku dawnej rzeźni tablica upamiętniająca 30 przedstawicieli tego cechu zamordowanych w czasie wojny.

Okres powojenny.

W wyniku II wojny światowej zmienił się ustrój polityczny i gospodarczy państwa polskiego. Wzrosła rola państwa, jako regulatora życia gospodarczego i politycznego. Zmiany te znalazły swoje odzwierciedlenie także w systemie organizacji i funkcjonowania administracji weterynaryjnej, w tym jej części zajmującej się nadzorem nad żywnością pochodzenia zwierzęcego. Organami władzy weterynaryjnej zostali starosta i wojewoda, a od 1950 roku rady narodowe powiatowe i wojewódzkie. Kompetencje służby weterynaryjnej w zakresie nadzoru nad produkcją żywności nie zostały zmienione w stosunku do lat międzywojennych. Podstawowe zadania to badanie zwierząt rzeźnych i mięsa, nadzór nad obrotem targowiskowym mięsa oraz nadzór nad pozyskiwaniem mleka.

W systemie gospodarki centralnie sterowanej dokonano podziału na przedsiębiorstwa planu centralnego, w których nadzór sanitarny sprawował wojewódzki lekarz weterynarii oraz zakłady tzw. planu terenowego podlegające nadzorowi powiatowego lekarza weterynarii. Wyznaczono obwody badania mięsa, a lekarze weterynarii tam zatrudnieni zostali organami urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa.

W tym czasie za bezpieczeństwo sanitarne, w tym za nadzór nad przetwarzaniem żywności, dystrybucją i handlem detalicznym odpowiadał Wojewódzki Wydział Zdrowia. W

lutym 1945 r. w budynku przy Wałach Jagiellońskich 12 otwarto Pracownię Badania Żywności i Przedmiotów Użytku, przekształconą po kilku latach w Miejski Instytut Higieny. Wykonywano tam badania środków spożywczych sprzedawanych w sklepach i na targowiskach. Miejski Instytut Higieny posiadał uprawnienia do kontroli zakładów produkcyjnych. W budynku przy ulicy Kujawskiej powstała filia Państwowego Zakładu Higieny, przekształcona w roku 1952 w Wojewódzką Stację Sanitarno-Epidemiologiczną, której podporządkowano stacje powiatowe i miejskie.

W roku 1966 w ramach państwowej służby weterynaryjnej powołano Weterynaryjną Inspekcję Sanitarną, strukturę wyraźnie wydzieloną do sprawowania nadzoru nad produkcją żywności. Weterynaryjna Inspekcja Sanitarna posiadała pewną autonomię, Wojewódzki Weterynaryjny Inspektor Sanitarny był automatycznie zastępcą Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii. W zakładach przemysłu kluczowego (planu centralnego) wyodrębniono Zakłady Weterynaryjne Inspektoraty Sanitarne, podległe merytorycznie i organizacyjnie Wojewódzkiemu Lekarzowi Weterynarii. Pozycja i uposażenie kierownika zakładowego inspektoratu były podobne do pozycji Powiatowego Lekarza Weterynarii. Liczba lekarzy i personelu pomocniczego w inspektoratach przy dużych zakładach mięsnych często przekraczała 50 osób.

Podział kompetencji w nadzorze nad żywnością określony w przepisach z okresu międzywojennego utrzymał się do roku 1970. Wraz z opublikowaniem ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Zgodnie z treścią ustawy organy inspekcji weterynaryjnej oprócz sprawowanego dotychczas badania zwierząt rzeźnych i mięsa oraz nadzoru nad pozyskiwaniem mleka przejęły nadzór nad zakładami przetwórstwa mięsnego, przetwórstwem ryb i owoców morza, produkcją lodów zawierających w składzie mleko, sprzedażą produktów pochodzenia zwierzęcego w handlu obwoźnym, produkcją i sprzedażą beżpośrednią produktów pochodzenia zwierzęcego. Była to zmiana bardzo radykalna, wynikająca z konieczności dostosowania polskiego systemu

nadzoru nad żywnością do standardów państw, będących głównymi importerami polskiej żywności pochodzenia zwierzęcego. W roku 1992 organy Inspekcji Weterynaryjnej przejęły w nadzór zakłady przetwórstwa mleczarskiego. Można powiedzieć, że dokonał się wtedy ostateczny rozdział kompetencji między Inspekcją Weterynaryjną i Państwową Inspekcją Sanitarną. Stan ten został ugruntowany na mocy przepisów Unii Europejskiej z 2004 roku, zwanych powszechnie „pakietem higienicznym”. Obecnie zadania inspekcji weterynaryjnej w zakresie nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego są bardzo rozległe i obejmują czynności monitorowania i kontroli od produkcji podstawowej aż do uzyskania produktu końcowego przeznaczonego dla konsumenta finalnego. Inspekcja Weterynaryjna wykonuje badanie zwierząt rzeźnych oraz produktów pochodzenia zwierzęcego, sprawuje nadzór nad gospodarstwami produkcji podstawowej (zwierzęta rzeźne, mleko, miód, jaja, ryby), bezpieczeństwem produktów pochodzenia zwierzęcego, w tym nad wymaganiami weterynaryjnymi przy ich produkcji, umieszczaniu na rynku oraz sprzedaży bezpośredniej.

Na początku lat 90-tych sprywatyzowane zostały zakłady lecznicze dla zwierząt a pracujący w nich lekarze rozpoczęli prowadzenie prywatnych praktyk. Ponadto lekarze będący pracownikami inspekcji mogli dodatkowo prowadzić działalność gospodarczą. Konsekwencją tego była możliwość wyznaczenia do czynności w zakresie badania zwierząt rzeźnych i mięsa lekarzy weterynarii i pracowników personelu pomocniczego w ramach umów cywilno-prawnych. W początkowych latach wyznaczeniami objęto małe podmioty ubojowe, a od 1998 roku zakłady dawnego przemysłu kluczowego. Był to czas dynamicznego rozwoju drobnej i średniej wytwórczości. Na terenie Bydgoszczy i powiatu bydgoskiego w 2000 r. działało kilkanaście zakładów ubojowych świń i bydła, w których zatrudnienie przy badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa znalazło wielu lekarzy weterynarii, w tym również pracowników Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej. W bydgoskich Zakładach Mięsnych w 1998 roku nadzór nad ubojem został powierzony lekarzom weterynarii i pracownikom personelu pomocniczego

w ramach wyznaczenia osób prowadzących działalność gospodarczą.

Od 1998 roku, na mocy ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej organami inspekcji weterynaryjnej zostali wojewódzki i rejonowy lekarz weterynarii. Zlikwidowana została Weterynaryjna Inspekcja Sanitarna, pracownicy dotychczasowych zakładowych weterynaryjnych inspektoratów sanitarnych stali się pracownikami Powiatowych Inspektoratów Weterynarii.

Okres powojenny to czas, kiedy Bydgoszcz jako stolica województwa pomorskiego a następnie bydgoskiego i kujawsko-pomorskiego, przekształciła się w dynamicznie rozwijający się ośrodek przemysłowy. Wraz z rozwojem miasta rozrastała się baza przetwórcza przemysłu spożywczego, w tym głównie mięsnego. Historia weterynaryjnego nadzoru nad żywnością jest nierozdzielnie związana z zakładami produkującymi i przechowującymi żywność pochodzenia zwierzęcego. Dla ich potrzeb dostosowana była odpowiednia wielkość zatrudnienia oraz konieczne było zapewnienie właściwego poziomu merytorycznego.

Bezpośrednio po wojnie jak i w latach późniejszych najważniejszym zakładem branży mięsnej pozostawały Rzeźnia Miejska z podlegającymi jej Targowicami Miejskimi i Halą Targową oraz Państwowa Przetwórnia Mięсна Nr 1, dawny Bacon Export Gniezno. Już 1 lutego 1945 roku delegowany przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego Tadeusz Pietrzyk, pierwszy powojenny powiatowy lekarz weterynarii w Bydgoszczy przejął pierwszą weterynaryjną jednostkę organizacyjną – organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa w Rzeźni Miejskiej. Rzeźnia była wtedy poważnie zdewastowana, w czasie wojny nie dokonywano bieżących remontów. Służba weterynaryjna rozpoczęła pracę natychmiast z pierwszą pracą rzeźni. W roku 1949 doszło do połączenia Rzeźni Miejskiej z Państwową Przetwórnią Mięsa nr 1 i powstały Zakłady Mięsne w Bydgoszczy podległe Centralnemu Zarządowi Przemysłu Mięsnego. Od tego czasu notuje się stały rozwój bazy

technicznej i technologicznej zakładu. Przebudowie i modernizacji poddano wszystkie działy produkcji. Zakład posiadał numer 1 na krajowej liście zakładów uprawnionych do eksportu na rynki państw zachodnich i USA. Przedmiotem eksportu były szynki pasteryzowane w puszkach wysyłane do USA oraz konserwy sterylizowane i bekon wysyłane do krajów zachodniej Europy. Ponadto zakład eksportował inne produkty, głównie do Związku Radzieckiego. Dla potrzeb zakładu dostosowana była odpowiednio obsada Zakładowego Weterynaryjnego Inspektoratu Sanitarnego. W roku 1970 obsadę inspektoratu stanowiło: 10 lekarzy weterynarii, 8 oglądaczy, 3 skrawkarzy-stemplarzy i ponad 20 trychnoskopistek. W tym czasie był to jeden z największych i wiodących zakładów mięsnych w kraju.

Na początku lat 80-tych zapadła decyzja o budowie nowego, nowoczesnego zakładu w Przyłękach. Rozpoczętej budowy nie dokończono a Zakłady Mięsne w swej lokalizacji przy ulicy Jagiellońskiej zakończyły działalność w 2006 roku, przenosząc jedynie część rozbiorową i przetwórczą do nowo wybudowanego zakładu przy ulicy Przemysłowej w Bydgoszczy.

Pierwszym, powojennym dyrektorem Rzeźni Miejskiej, wzorem lat przedwojennych, był lekarz weterynarii Henryk Gloksin piastujący to stanowisko do 1947 roku. Był on równocześnie Naczelnym Lekarzem Weterynarii zakładu. Doktor Gloksin odegrał bardzo ważną rolę w przywracaniu produkcji w zakładzie oraz jego modernizacji. W tym czasie w skład zespołu lekarzy – organów urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa wchodził: Bolesław Brauer, Marian Bratkowski, Hubert Scherle, Józef Słomiański. Do roku 1950 na terenie Rzeźni Miejskiej i Targowicy w Bydgoszczy znajdowała się lecznica, której kierownikiem był lek. wet. Marian Bratkowski. Pracowali w niej również lek. wet. Hubert Scherle, lek. wet. Franciszek Melwiński i lek. wet. Kazimierz Jasek.

Następcą dra Gloksina na stanowisku dyrektora rzeźni został również lekarz weterynarii dr n. wet. Bolesław Brauer. Pełnił tę funkcję do końca 1949 roku. Jego postać, ze względu

na zasługi dla środowiska lekarzy weterynarii oraz bardzo bogaty życiorys zasługuje na bliższe przedstawienie.

Bolesław Brauer urodził się w 1906 r. w Mogilnie. Studia weterynaryjne ukończył na Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie w roku 1934. Od lipca do listopada 1934 r. pracował w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu zajmując się zwalczaniem chorób zaraźliwych. W okresie od grudnia 1934 do kwietnia 1935 był kierownikiem Rzeźni Miejskiej w Tucholi oraz wolnopracującym lekarzem weterynarii. Następnie, od kwietnia 1935 do 24 sierpnia 1939 był miejskim lekarzem weterynarii i wicedyrektorem Rzeźni i Targowisk Miejskich w Bydgoszczy. Doktorat z medycyny weterynaryjnej uzyskał w roku 1939 na Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Dnia 24 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany w 8 Pułku Artylerii Ciężkiej, jako lekarz weterynarii. Brał udział w obronie Warszawy w 88 Dywizjonie Artylerii Ciężkiej. Po kapitulacji, jako jeńiec wojenny pracował w obozach jenieckich pełniąc funkcję inspektora nadzoru sanitarno-weterynaryjnego przy odbiorze produktów żywnościowych dla jeńców wojennych. Po wojnie w latach 1947-49 był dyrektorem Rzeźni i Targowisk Miejskich w Bydgoszczy, a w latach 1949 - 1973 naczelnym lekarzem weterynarii i kierownikiem Zakładowego Weterynaryjnego Inspektoratu Sanitarnego przy Zakładach Mięśnych w Bydgoszczy. Na terenie Zakładów Mięśnych dr Brauer prowadził liczne kursy i szkolenia dla lekarzy weterynarii, oglądaczy i trychinoskopistów. Po przejściu na emeryturę pracował w latach 1973-1981 jako inspektor w Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym oraz Bazie Żywca przy Zakładach Mięśnych w Bydgoszczy.

W roku 1973 kierownikiem Zakładowego Weterynaryjnego Inspektoratu Sanitarnego został lek. wet. Edward Jagła. Zajmował to stanowisko do końca 1977 roku. Pracował w czasie, kiedy na mocy ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia służba weterynaryjna przejęła w pełni nadzór sanitarny nad całością zakładu.

W latach 1978 – 1998 funkcję kierownika zakładowego inspektoratu pełnił lekarz weterynarii Jan Lewandowski,

pracujący tu już od 1962 roku. Od końca 1998 roku, do roku 2001, kiedy to przeszedł na emeryturę, pracował na terenie zakładu, jako inspektor weterynaryjny zatrudniony w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii. Całe życie zawodowe dra Lewandowskiego związane było z bydgoskimi Zakładami Mięsnymi.

W okresie powojennym w nadzorze weterynaryjnym w zakładach Mięsnych w Bydgoszczy, poza wyżej wymienionymi, pracowało wielu lekarzy weterynarii oraz wielu przeszło w nich przeszkolenie stażowe oraz kierunkowe w zakresie nadzoru nad ubojem i przetwórstwem. Poniżej lista lekarzy – pracowników zakładowego inspektoratu w okresie po II wojnie światowej: Marian Bratkowski (1935 – 1939, 1945 - 1971), Hubert Scherle (1943 1950; 1957 – 1988), Józef Słomiański (1945), Franciszek Melwiński (1948 – 1978; 1978 - 1986 na część etatu), Łucjan Szware (1957 – 1962), Emil Iwański (1959 – 1961), Romuald Hayder (1959 – 1972), Witold Drożdżyński (1959; 1988 – 1989 ½ etatu), Henryka Kowalska (1962 – 1974), Stefan Kowalski (1962 – 1970), Mieczysław Stoczkowski (1964 – 1976), Kazimierz Jastrzębski (1966 – 1976), Andrzej Matraś (1967 – 1984), Kazimierz Marcinkiewicz (1967 – 1975), Wiesław Strzoda (1970 – 1974), Konstanty Klusek (1971 – 1992), Ryszard Wozikowski (1971- 1981), Andrzej Mazurek (1972 – 1982), Wojciech Janiszewski (1976 -1984), Janusz Machoń (1977 – 1998; 1998 – 2004 prywatna działalność), Henryk Gargula (1978 – 1980 ½ etatu inspektor), Anna Hoffman (1980 – 1987), Maria Brauer- Mazurek (1974 – 1975 kier. lab. trychinoskopii, 1982 –1994 – inspektor), Jerzy Dymek (1978 – 1998 inspektor WIS; 1998 - 2004 prywatna działalność), Maria Wyszynska, Mieczysław Surdyka (1989 ½ etatu), Wiesław Szarlej (1988 – 1994), Karol Zander (1968 – 1971; 1982 – 1998 inspektor WIS; 1998 - 2004 prywatna działalność), Zygmunt Gadomski (1990 – 1997).

Zakres wykonywanych przez lekarzy oraz personel pomocniczy czynności był bardzo szeroki i uzależniony od profilu działalności zakładu. Zakłady Mięsne w Bydgoszczy prowadziły ubój świń, bydła, owiec i cieląt, a w początkowych latach działalności także koni. Funkcjonowała w nich rzeźnia

sanitarna. Prowadzono rozbiór mięsa oraz produkcję przetwórczą w działach wędliniarni, smalcowni, garmazerni, szynkowni, konserwiami, mięsa mielonego i produktów paczkowanych. Nadzorowanie zakładu o tak szerokim profilu produkcji wymagało odpowiednio licznego zespołu lekarzy i personelu pomocniczego. Podstawową grupę stanowiły osoby zajmujące się nadzorem nad ubojem. Ich zadaniem było badanie zwierząt rzeźnych i mięsa, poczynając od kontroli przyjęć zwierząt do rzeźni, poprzez badanie przedubojowe i poubojowe, kończąc na badaniu w kierunku włośni. Wśród osób wykonujących badanie zwierząt rzeźnych najliczniejszą grupę stanowiły trychinoskopistki. Do czasu wprowadzenia badania metodą wytrawiania konieczne było zatrudnienie około 30 osób przy badaniu w kierunku włośni. Ponadto badanie to wykonywali lekarze w ramach zatrudnienia dodatkowego. Badanie przedubojowe i poubojowe wykonywało około 6 - 8 lekarzy i tyle samo oglądaczy oraz kilkuosobowa grupa skrawkarzy i stemplarzy. Należy w tym miejscu podkreślić duży wkład pracy oraz wysoki poziom fachowy oglądaczy, zawodu tradycyjnie związanego z nadzorem sanitarno-weterynaryjnym od czasu wprowadzenia badania urzędowego tj. od II połowy XIX wieku. Odrębną część zespołu stanowili lekarze nadzorujący działy przetwórcze, w tym produkcję eksportową prowadzoną głównie w działach szynkowni i konserw sterylizowanych. Szczególnym wyzwaniem dla pracowników inspektoratu były wizyty kontrolne inspektorów z Unii Europejskiej oraz USA. Oczekiwaniem władz było utrzymanie przez zakład uprawnień eksportowych, co w tych trudnych czasach sięgało niejednokrotnie granic możliwości.

W ramach zakładowego inspektoratu funkcjonowało laboratorium mikrobiologiczne i chemiczne. Z dostępnych materiałów udało się ustalić, że w roku 1959 w miejscu przedwojennego laboratorium chemicznego i mikrobiologicznego bydgoskich Zakładów Mięsnych przy ulicy Piotrowskiego 12-14 zostało uruchomione weterynaryjne laboratorium mięsoznawcze, pracujące głównie na potrzeby szybko rozwijającego się eksportu. Wykonywało ono również badania produktów pobranych do badań w ramach nadzoru i dostarczanych przez

inspektorów w terenie całego województwa. Pierwszym kierownikiem laboratorium był lekarz weterynarii Tadeusz Barlik. Kierował on pracą laboratorium do roku 1963. Do pracy w laboratorium przyszedł z Inspekcji Higieny i Jakości Mleka i Mięsa. W latach 1963 – 1974 był II lekarzem weterynarii - asystentem. Ponownie został kierownikiem w roku 1974 i stanowisko to zajmował do czasu przejścia na emeryturę w roku 1978. Od tego czasu do 1982 r. pracował w laboratorium na ½ etatu. W latach 1963 – 1974 pracą laboratorium kierował dr Henryk Gargula. W roku 1978 kierownictwo objęła lek. wet. Henryka Kowalska, która w laboratorium pracowała od roku 1974, jako II lekarz. Dr Kowalska zakończyła pracę w laboratorium w roku 1994 w związku z przejściem na emeryturę. W tym też roku laboratorium wyłączono ze struktur Zakładowego Weterynaryjnego Inspektoratu Sanitarnego przy Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy i przeniesiono do Zakładu Higieny Weterynaryjnej w Bydgoszczy. Utworzono tam laboratorium badania środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego. Kierownikiem tego laboratorium została lek. wet. Maria Brauer-Mazurek.

Pod koniec lat 60-tych i na początku lat 70-tych w Bydgoszczy wybudowano i uruchomiono kilka dużych zakładów przemysłu spożywczego, w których nadzór w pełni lub częściowo pełnili pracownicy inspekcji weterynaryjnej. Do tych zakładów należały Chłodnia Składowa, Centrala Rybna i Zakład Przetwórstwa Mleczarskiego „Osowa”. W roku 1970 oddano do użytku Chłodnię Składową w Bydgoszczy, zakład służący głównie do składowania mięsa mrożonego w ramach rezerw państwowych, które następnie w dużych ilościach eksportowano, głównie do Związku Radzieckiego. Ponadto w chłodni funkcjonował duży dział produkcji roślinnej i dział garmazeryjny. Jako zakład zaliczany do przemysłu kluczowego podlegał nadzorowi Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii i w związku z tym zorganizowano w nim Zakładowy Weterynaryjny Inspektorat Sanitarny. Pierwszym kierownikiem, a jednocześnie organizatorem nadzoru w chłodni był lekarz weterynarii Alfons Gabriel. Zgodnie z oświadczeniami byłych dyrektorów zakładu dr Gabriel wniósł duży wkład we właściwe funkcyjono-

wanie inspektoratu, był szanowany za dużą wiedzę fachową oraz umiejętność współpracy. Kierował inspektoratem do czasu przejścia na emeryturę w roku 1980. Następnie, w niepełnym wymiarze czasu pracy, pracował do 1987 roku. W latach 1984 – 1987 kierownikiem ZWIS przy chłodni był lekarz weterynarii Stefan Kowalski, który do pracy w chłodni przeszedł z Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii. Tam też wrócił w roku 1987 by ponownie objąć stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego. Następnym kierownikiem inspektoratu przy chłodni został, pracujący tam od roku 1978, dr Jerzy Przewoski. Funkcję tę pełnił do czasu przejścia na emeryturę w listopadzie 1997 roku. Do końca roku 1997 kierownikiem zakładowego inspektoratu był lek. wet. Zygmunt Gadomski, który od 1 stycznia 1998 roku po zmianach organizacyjnych w inspekcji weterynaryjnej, dalej sprawował nadzór nad Chłodnią Składową, jako inspektor weterynaryjny zatrudniony w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii. W latach, kiedy nadzór w chłodni sprawowany był w ramach zakładowego inspektoratu, oprócz wyżej wymienionych, pracowali w nim następujący lekarze weterynarii: Roman Kolczyński (1970 - 1971), Mieczysław Stoczkowski (1978 – 1982), Paulina Biciutko (1974 -1980), Henryk Gargula (1974 – 1990), Henryk Surdyka (1989 – 1990), Bernard Chilczuk (1988 – 1990).

Na początku lat 70-tych uruchomiono w bydgoskim Brdyujściu Centralę Rybną, jako zakład przetwórczy z uprawnieniami eksportowymi oraz magazyn hurtowy ryb i produktów rybnych. Nadzór nad tym zakładem od początku jego istnienia aż do początku lat 90-tych, w ramach dodatkowego zatrudnienia, pełnił lek. wet. Stefan Kowalski. Na początku lat 90-tych Centrala Rybna znacznie zmniejszyła produkcję, i w 2000 roku zakończyła działalność. W części wydzierżawionych obiektów od roku 1993 zaczęła funkcjonować firma Van den Bergh Foods właściciel marki „Kapitan Igloo” a od roku 2001 niemiecka firma Frosta. W innej części Centrali Rybnej w roku 1994 rozpoczął działalność zakład przetwórstwa ryb Abramczyk Sp. z o.o. Nowo powstałe podmioty były nadzorowane przez dr Jerzego Przewoskiego, a od roku 1997 przez Zygmunta Gadomskiego.

W roku 1976 w dzielnicy Osowa Góra rozpoczął działalność Zakład Produkcji Mleczarskiej „Osowa”. Do roku 1992 część przetwórcza nadzorowana była przez Państwową Inspekcję Sanitarną, natomiast służby weterynaryjne sprawowały nadzór nad pozyskiwaniem mleka w gospodarstwach, jego transportem oraz punktami skupu i zlewniami. Po przejściu w nadzór weterynaryjny również części przetwórczej zadania te zostały powierzone inspekcji szczebla powiatowego i wykonywał je powiatowy weterynaryjny inspektor sanitarny.

Na poziomie powiatowego inspektoratu weterynarii nadzór weterynaryjny nad żywnością pochodzenia zwierzęcego sprowadzał się do badania zwierząt rzeźnych i mięsa w zakładach tzw. planu terenowego (poza przemysłem kluczowym), nadzoru nad targowiskową sprzedażą mięsa, badania mięsa w obwodach urzędowego badania oraz kontroli pozyskiwania i skupu mleka. Po roku 1970 zakres zadań został poszerzony o nadzór nad przetwórstwem. Na terenie Bydgoszczy oraz powiatu bydgoskiego działało kilka rzeźni i przetwórniami należących do GS Samopomoc Chłopska oraz zakłady prywatne i rzeźnia PSS Spółem w Koronowie. Zadania były wykonywane przez pracowników inspektoratu powiatowego oraz lekarzy pracujących w innych jednostkach inspekcji i lecznicach dla zwierząt na zasadach dodatkowego zatrudnienia. Piastujący w latach 1945 – 1972 stanowisko Powiatowego Lekarza Weterynarii w Bydgoszczy lek. wet. Tadeusz Pietrzyk bardzo dużą wagę przywiązywał do spraw nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego. Z chwilą przejścia na emeryturę, w roku 1972, objął stanowisko powiatowego, a w późniejszych latach, rejonowego weterynaryjnego inspektora sanitarnego. Funkcję tę, w wymiarze ½ etatu, pełnił do stycznia 1982 roku. W roku 1982 stanowisko rejonowego inspektora objął lek. wet. Andrzej Mazurek. Pełnił tę funkcję do 1990 roku, kiedy po przejściu z oddziału w Koronowie, stanowisko przejęła lek. wet. Ewa Kowalik. Od tego momentu w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii funkcjonował już dwuosobowy zespół ds. nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego. Dr Kowalik kierowała zespołem do roku 1998, jako Rejonowy Weterynaryjny Inspektor Sanitarny, a następnie do roku 2006, jako koordynator zespołu. W tym

czasie zdecydowanie zmieniało się prawo w zakresie nadzoru nad produkcją żywności pochodzenia zwierzęcego. Po roku 1998 w miejsce przepisów przedwojennych wprowadzono obszerny pakiet przepisów polskich. Powiatowy Lekarz Weterynarii uzyskał status organu I instancji i przejął zadania lekarza wojewódzkiego w stosunku do zakładów przemysłu kluczowego. Zakres kompetencji, ale także odpowiedzialności inspekcji szczebla powiatowego znacznie się zwiększył. Polska weszła na drogę dostosowywania się do ustawodawstwa Unii Europejskiej. Wymagało to ogromnej pracy ze strony inspekcji weterynaryjnej szczebla powiatowego. W roku 2006 koordynatorem zespołu ds. żywności pochodzenia zwierzęcego został lek. wet. Zygmunt Gadomski, a od roku 2008 zespołem kieruje lek. wet. Justyna Głowczewska. Zadania z zakresu nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego wykonuje trzech inspektorów – pracowników Powiatowego Inspektoratu Weterynarii, 14-osobowy zespół lekarzy i personelu pomocniczego wyznaczony do badania w rzeźni drobiu oraz 4 lekarzy wyznaczonych do prowadzenia terenowych punktów badania zwierząt rzeźnych i mięsa, w tym badania w kierunku włośni. Oprócz wymienionych w nadzorze nad żywnością pochodzenia zwierzęcego w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii w Bydgoszczy pracowali lub pracują następujący lekarze weterynarii: Ewa Piotrowska-Drzewianowska (1983 - 1990 – organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa przy RWIS), Albin Połulich (1997 – 1999), Małgorzata Basińska (2011 – do chwili obecnej), Anna Ratyńska (2014 – do chwili obecnej), Grzegorz Soliwodzki (2014 – do chwili obecnej).

Odrębnym zespołem wykonującym, na terenie miasta Bydgoszczy i powiatu bydgoskiego, zadania z zakresu nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego byli inspektorzy weterynaryjni szczebla wojewódzkiego. Wojewódzki lekarz weterynarii był jednocześnie zwierzchnikiem powiatowego lekarza weterynarii, jak również do roku 1998 był organem I instancji w stosunku do zakładów przemysłu kluczowego. Poza tym określał zadania i zakresy obowiązków dla terenowych jednostek nadzoru weterynaryjnego. Szczególna rola inspektorów szczebla wojewódzkiego została dobitnie podkreślona z chwilą

powołania Weterynaryjnej Inspekcji Sanitarnej, kiedy kierownik szczebla wojewódzkiego tej inspekcji automatycznie zajmował stanowisko zastępcy dyrektora Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii. Pierwszym kierownikiem WWIS w 1966 r. został lek. wet. Edward Jagła. Po nim stanowisko to objął Alfons Gabriel i zajmował je w latach 1967 – 1970. Przeszedł z Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej, gdzie był kierownikiem laboratorium. Następnie Wojewódzkim Weterynaryjnym Inspektorem Sanitarnym został lek. wet. Stefan Kowalski. Zajmował to stanowisko do roku 1992, z trzyletnią przerwą w latach 1984 -1987, kiedy był kierownikiem zakładowego inspektoratu w Chłodni Składowej w Bydgoszczy. Pierwsze lata urzędowania doktora Kowalskiego to czas przejmowania, na mocy ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia, zadań z zakresu nadzoru nad przetwórstwem od Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Był to czas wytężonej pracy, gdyż należało szybko i kompetentnie zorganizować nadzór nad dużą częścią przemysłu spożywczego. Proces ten przeprowadzono sprawnie, co potwierdziło dobre przygotowanie merytoryczne i organizacyjne pracowników inspekcji weterynaryjnej. Duży, osobisty wkład w ten proces wniósł dr Kowalski. W latach 1984 – 1987 funkcję Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego pełnili lekarze weterynarii: Andrzej Matraś (1984), Ryszard Woźniowski (1985 - 1986) i p.o. WWIS Wojciech Janiszewski (1986 – 1987). W 1992 roku, po odejściu z pracy Stefana Kowalskiego, jego stanowisko zajął lek. wet. Konstanty Klusek, który kierował zespołem nadzoru nad żywnością pochodzenia zwierzęcego do 2010 roku. Początkowy okres jego pracy to czas burzliwego rozwoju przedsiębiorczości sektora spożywczego, kiedy w oparciu o nowe przepisy prawa gospodarczego przy jednoczesnym niedostatku prawa sanitarno-weterynaryjnego, zdecydowanie wzrosła ilość nadzorowanych podmiotów. Rok 1998 przyniósł istotne zmiany, organem I instancji przestał być Wojewódzki Lekarz Weterynarii, co tylko pozornie zmniejszyło ilość zadań pionu nadzoru szczebla wojewódzkiego. Następne lata to okres przygotowań do akcesji Polski do Unii Europejskiej. Niezwykle ważną rolę w tym zakresie odegrał zespół nadzoru nad żywnością, kierowany przez Konstantego Kluska. Od roku 2010 do chwili obecnej koordynatorem zespołu bez-

pieczeństwa żywności jest lek. wet. Jerzy Dymek. W latach powojennych w nadzorze nad żywnością w inspekcji weterynaryjnej szczebla wojewódzkiego pracowali m.in.: Hubert Scherle (1950 -1956), Józef Jasiewicz (1967 – 1969), Alfons Gabriel (1967 – 1970), Stefan Kowalski (1969 – 1984; 1987 – 1992), Edward Jagła (1966 – 1967; 1969 – 1970; 1986 – 1991), Karol Zander (1971 – 1982), Maria Brauer-Mazurek (1982 – 1984), Andrzej Matraś (1984), Ryszard Wozikowski (1985 - 1986), Wojciech Janiszewski (1984 – 2000), Konstanty Klusek (1992 – 2010), Bogumiła Mikołajczak (1998 – 2001), Jerzy Ossowski (1998 – 2011), Alina Sokołowicz (2001 – 2004), Jerzy Dymek (2005 – do chwili obecnej), Violeta Gałązka-Kowalczyk (2010 – do chwili obecnej), Anna Balcerak (2010 – do chwili obecnej), Marcelina Soliwodzka (2014 – do chwili obecnej).

Z przedstawionych wyżej informacji wynika, że nadzór weterynaryjny nad żywnością pochodzenia zwierzęcego to bardzo ważna część zadań wykonywanych w ramach zawodu lekarza weterynarii. Sposób sprawowania nadzoru, zakres wykonywanych czynności oraz usytuowanie prawne zmieniały się na przestrzeni omawianych okresów historycznych. Lekarze weterynarii pracujący na terenie miasta Bydgoszczy i powiatu bydgoskiego zapisali piękne karty w historii naszego zawodu. Od początku istnienia zorganizowanego i prawnie usankcjonowanego badania zwierząt rzeźnych i mięsa zespół lekarzy pracujących w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy uważny był za wzór dobrej pracy. W tej rzeźni pracował późniejszy Dyrektor Departamentu Weterynarii, współautor polskich przepisów sanitarno-weterynaryjnych, dr Franciszek Fiscoeder. Następne pokolenia lekarzy weterynarii wykonujących zadania organów nadzoru weterynaryjnego nad żywnością pochodzenia zwierzęcego podtrzymały wysoki poziom bydgoskiej weterynarii.

W artykule wykorzystano materiały z badań i opracowań dotyczących historii weterynarii województwa kujawsko-pomorskiego udostępnione przez lek.wet. Ryszarda Tyborskiego.

Piśmiennictwo dostępne u autora.

Paweł Redlarski

ADMINISTRACJA WETERYNARYJNA PO ODZYSKANIU NIEPODLEGŁOŚCI NA POMORZU I KUJAWACH

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. wymusiło na władzach państwowych zmianę dotychczas obowiązujących przepisów i nową organizację terytorialną państwa. Przede wszystkim wprowadzono nową jednostkę terytorialną jaką było województwo. Obszar Pomorza i Kujaw w dużej części znalazł się na terenie województw pomorskiego i poznańskiego. Jednakże ziemie byłego zaboru pruskiego dopiero na mocy postanowień traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 r. stały się integralną częścią odrodzonej Rzeczypospolitej, nad którą zarząd od 1 sierpnia tegoż roku sprawował Minister byłej Dzielnicy Pruskiej¹. O polskiej służbie weterynaryjnej na terenach zarządzanych wcześniej przez władze pruskie możemy mówić dopiero od momentu przejścia ich w ręce polskie. Proces ten w województwie poznańskim zakończył się już w sierpniu 1919 r. Natomiast w województwie pomorskim nastąpiło to dopiero w styczniu 1920 r. po wkroczeniu na teren Pomorza wojsk gen. Józefa Hallera.

Pierwszym aktem prawnym związanym ze służbą weterynaryjną w odrodzonym państwie polskim był dekret wydany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 31 grudnia 1918 r. Dekret ten wszedł w życie 13 stycznia 1919 r. na jego mocy służba weterynaryjna została wyłączona z kompetencji Ministra Spraw Wewnętrznych i przekazana kompetencji Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych². Dekret ten był poniekąd odwzorowaniem decyzji podjętej w 1872 r. przez władze pru-

---

¹ Dz. U. 1919, nr 64, poz. 385, *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej*

² Dz.U. 1919, nr 5, poz. 92, *Dekret w przedmiocie wyłączenia z kompetencji Ministra Spraw Wewnętrznych służby weterynaryjnej i przekazania tejże służby kompetencji Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych*, J. Kitta, *90 lat polskiej służby weterynaryjnej* [w:] „Życie Weterynaryjne”, 2009, nr 84, s. 916.

skie, które przekazały sprawy weterynaryjne w gestię Ministra Rolnictwa, Dóbr Państwowych i Lasów. Od tego momentu w państwie pruskim nastąpił zauważalny rozwój weterynarii, uchwalano nowe ustawy związane ze zwalczaniem i przeciwdziałaniem odzwierzęcym chorobom zakaźnym. Rozwój pruskiej administracji spowodował, że na urzędników powoływano także lekarzy weterynarii, którzy mieli za zadanie przeciwdziałać i zwalczać choroby zakaźne. Na najniższym szczeblu administracyjnym byli powiatowi lekarze weterynarii, którzy podlegali departamentalnym lekarzom weterynarii urzędującym w rejencjach. W prowincji istniało Kolegium Medyczne, którego pracami kierował departamentalny lekarz weterynarii odpowiedni do siedziby prowincji³.

Organizację państwowej służby weterynaryjnej na terenie odrodzonego państwa polskiego regulowało *Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 września 1920 r. w przedmiocie tymczasowej organizacji państwowej służby weterynaryjnej*. Pomimo użycia w nazwie owego rozporządzenia przymiotnika „tymczasowej” obowiązywało ono przez cały okres międzywojenny⁴.

Państwowa służba weterynaryjna według przepisów tego rozporządzenia zajmowała się zagadnieniami wywierającymi wpływ na stan zdrowia zwierząt domowych i ich hodowli, zapewniając jednocześnie ochronę ludzi przed chorobami odzwierzęcymi. Sprawowanie państwowej służby weterynaryjnej należało do Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych, urzędów wojewódzkich i starostw. Jednakże nadzór nad wykonywaniem służby weterynaryjnej przez organy samorządowe sprawował Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Zagadnienia związane z chorobami odzwierzęcymi, kontrolą mięsa i produkcją mleka były załatwiane w porozumieniu z Ministrem Zdrowia Publicznego. W Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych sprawami

---

³ T. Rotkiewicz, *Historia weterynarii i deontologia*, Olsztyn 2006, s. 188-189.

⁴ Dz. U. 1920, nr 102, poz. 676, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 września 1920 r. w przedmiocie tymczasowej organizacji państwowej służby weterynaryjnej*.

wyszczególnionymi w rozporządzeniu zajmowała się Sekcja Weterynarii przekształcona później w Departament Weterynarii. Departament ten po połączeniu Ministerstw Rolnictwa i Ministerstwa Reform Rolnych w 1932 r. został przemianowany na Departament Produkcji Rolnej i Weterynarii, w skład którego wchodził Wydział Weterynarii. Jednocześnie powstało stanowisko Głównego Inspektora Weterynaryjnego, który podlegał bezpośrednio ministrowi. W sprawach weterynaryjnych ministrowi rolnictwa pomocą służyła Państwowa Rada Weterynaryjna swoiste kolegium opiniodawczo-doradcze⁵.

Najniższym organem służby weterynaryjnej pierwszej instancji był starosta, który miał do wykonania określone zadania z zakresu administracji weterynaryjnej na terenie całego powiatu. Nadzór nad sposobem wykonywania tych zadań przez poszczególnych starostów sprawował wojewoda jako organ służby weterynaryjnej drugiej instancji. Zadania przewidziane w rozporządzeniu starosta wykonywał przy pomocy państwowych lekarzy weterynarii, których był przełożonym. Lekarze ci byli bezpośrednimi wykonawcami ustaw i rozporządzeń o zapobieganiu zaraźliwym chorobom zwierzęcym i ich zwalczaniu. W każdym powiecie był przynajmniej jeden państwowy lekarz weterynarii, jeżeli zachodziła taka potrzeba mogło być ich kilku, ale w takim przypadku referentem spraw weterynaryjnych całego powiatu był lekarz wyznaczony przez Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Referent miał swoją siedzibę w starostwie, powodem takiego stanu rzeczy było jednocześnie wykonywanie obowiązków urzędniczych – referenta wydziału weterynaryjnego w starostwie. Pozostali lekarze weterynarii mogli mieć wyznaczone siedziby poza starostwem w zależności od lokalnych potrzeb. Ich pracą w danym powiecie kierował wspomniany referent, który wydawał im stosowne polecenia i wskazówki. W szczególnych wypadkach starosta do wykonywania czynności urzędowych z zakresu państwowej służby weterynaryjnej mógł w zastępstwie powołać wolnopraktykujących lekarzy weterynarii, którym przysługiwały prawa i obo-

---

⁵ Tamże, art. 1-8, M. Rudy, *90 lat polskiej administracji weterynaryjnej* [w:] *90 lat polskiej administracji weterynaryjnej 1919-2009*, Warszawa 2009, s. 12-13.

wiązki państwowych lekarzy weterynarii. W przypadku podjęcia takiej decyzji musiał być zawiadomiony urząd wojewódzki. Starosta realizując swoje zadania sprawował bezpośredni nadzór nad zakładami lecznictwa weterynaryjnego, w tym też celu prowadził rejestr lekarzy weterynaryjnych i ich personelu pomocniczego. W miastach o własnym statucie i tych nie podlegającym starostom służbę weterynaryjną pełnili samorządowi lekarze weterynaryjni mianowani przez dany Magistrat, którym przysługiwały prawa i obowiązki państwowych lekarzy weterynarii⁶.

W okresie międzywojennym urząd w państwowej służbie weterynaryjnej mogła objąć osoba, która posiadała dyplom lekarza weterynarii zdobyty na wyższej uczelni. Konieczne było również złożenie specjalnego egzaminu państwowego oraz odbycie dwuletniej praktyki w charakterze asystenta weterynaryjnego w starostwie, urzędzie wojewódzkim lub ministerstwie w tym przynajmniej półrocznej praktyki w rzeźni. W celu uzupełnienia niedoborów kadrowych i odpowiedniego wyszkolenia zapleczka do zajmowania stanowisk urzędniczych przy władzach weterynaryjnych odpowiednich szczebli powoływano lekarzy weterynaryjnych w charakterze asystentów nie mających statusu urzędników państwowych⁷.

Chcąc odtworzyć wszystkie aspekty pracy powiatowych lekarzy weterynarii w okresie międzywojennym napotykamy na wiele problemów badawczych. Przede wszystkim dokumenty referatów weterynaryjnych poszczególnych starostw powiatowych w znacznej mierze są niekompletne. W przypadku starostwa powiatowego bydgoskiego jest to wręcz niemożliwe, gdyż znaczna część zespołu archiwalnego uległa zniszczeniu w trakcie II wojny światowej. Równie mało akt zachowało się z referatów weterynaryjnych starostwa chojnickiego i szubińskiego. Większość akt dotyczących omawianego zagadnienia, które przechowywane są w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy stanowią dokumenty z lat 30. XX wieku. Drugim problemem badawczym jest duże rozproszenie akt osobowych poszczególnych państwowych lekarzy weterynarii

---

⁶ Tamże, art. 10-12, 16.

⁷ Tamże, art. 17-19.

pełniących służbę w wybranych starostwach powiatowych, które przechowywane były w urzędach wojewódzkich. W związku z tym, że państwowi lekarze weterynarii obejmowali swoje stanowisko w powiecie z nominacji ministerialnej ich akta osobowe „wędrowały” po całym kraju. Po zakończeniu urzędowania w danym starostwie, akta osobowe były zwracane za pośrednictwem urzędu wojewódzkiego do Ministerstwa Rolnictwa, a stamtąd przesyłane do kolejnego miejsca pracy danego lekarza weterynarii.

Badając omawiane zagadnienie na terenie powiatów bydgoskiego, chojnickiego, sępoleńskiego, szubińskiego, świeckiego i tucholskiego zauważyłem, że w niektórych powiatach na stanowisku państwowego lekarza weterynarii następowały częste roszady personalne, ale nie wiadomo z jakiego powodu tak się działo. Z reguły powiatowy lekarz weterynarii ustępując powinien zdać swoje obowiązki następcy mianowanemu na to stanowisko przez ministra rolnictwa. Jednakże lekarze często byli przenoszeni na drugi koniec kraju co wiązało się z koniecznością wcześniejszego wyjazdu, wtedy wojewoda wyznaczał osobę z niezbędnym wykształceniem, która w zastępstwie przejmowała wszelkie obowiązki. Wspomniane zastępstwo było też konieczne na czas urlopu, zwolnienia lekarskiego lub powołania do służby wojskowej urzędującego powiatowego lekarza weterynarii.

Zaraz po przejściu władzy przez państwo polskie na omawianym terenie departament Rolnictwa i Dóbr Państwowych Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej przystąpił do zbierania informacji o lekarzach weterynarii zarówno powiatowych jak i wolnopraktykujących narodowości niemieckiej. Oprócz podstawowych danych takich jak imię, nazwisko, narodowość, żądano od władz powiatowych informacji na temat ich wyznania, roku osiedlenia się na danym terenie oraz głównego zajęcia tzn. czy byli lekarzami wolnopraktykującymi, czy pracowali w rzeźni, czy badali mięso wreszcie czy i od kiedy pracowali w urzędzie jako powiatowi lekarze weterynarii⁸.

---

⁸ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Starostwo Powiatowe w Szubinie 1919-1920 (dalej SP Szubin), sygn. 628,

Z zachowanych dokumentów dowiadujemy się, że na terenie powiatu szubińskiego było pięciu lekarzy weterynarii narodowości niemieckiej. Powiatowym lekarzem weterynarii od 18 lipca 1894 r. był Karol Deppe mieszkający w Szubinie. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę komisarycznym powiatowym lekarzem weterynarii w październiku 1919 r. mianowano Ernesta Adamy z Łabiszyna późniejszego kierownika szubińskiej rzeźni. Ponadto w Kcynii wolną praktykę sprawowali Hugo Jüngermann i dr Ernest Küster, który wyjechał do Niemiec, a w Barcinie Walter Bromberg⁹. Prawdopodobnie pierwszym polskim powiatowym lekarzem weterynarii w powiecie szubińskim był Stefan Rössler, który na pewno pełnił swe obowiązki pomiędzy kwietniem 1924 r. a październikiem 1926 r. W 1931 r. pełnił on już obowiązki powiatowego lekarza weterynarii w powiecie szamotulskim¹⁰. Następnie powiatowym lekarzem weterynarii został Franciszek Saenger. W 1931 r. był vacat na stanowisku powiatowego lekarza weterynarii, a jego obowiązki pełnił Eugeniusz Czekotowski z Kcynii¹¹. Wielkim problemem w powiecie szubińskim od początku 1924 r. do końca 1926 r. był brak wolnopraktykujących lekarzy weterynarii w większych miastach powiatu Barcinie, Kcynii, Łabiszynie i Rynarzewie. Być może przyczynił się do tego okólnik wojewody poznańskiego wydany 20 września 1920 r. Dotyczył on wykonywania praktyki weterynaryjnej przez lekarzy, którzy po 9 stycznia 1920 r. uzyskali dyplomy na uczelniach poza granicami kraju. Otóż władze samorządowe miały dopilnować, aby nie obejmowali oni stanowisk urzędowych i nie badali mięsa do czasu nostryfikowania ich dyplomów przez Akademię Weterynaryjną we Lwowie¹².

Najmniej zmian na stanowisku powiatowego lekarza weterynarii nastąpiło w powiecie świeckim. Dnia 1 maja 1920 r. urząd

---

k. 3, Starostwo Powiatowe w Świeciu 1920-1939 (dalej SP Świecie), sygn. 1781, *Pismo z 6 marca 1920 r.*

⁹⁹ APB, SP Szubin, sygn. 628, k. 1-16, 115.

¹⁰ Tamże, sygn. 627, k. 8, sygn. 628, k. 62, *Spis lekarzy weterynaryjnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1931, s. 94.

¹¹ APB, SP Szubin, sygn. 627, k. 180, sygn. 628, k. 155.

¹² Tamże, sygn. 628, k. 49, 66-90.

komisarycznego powiatowego lekarza weterynarii objął Edmund Sobolewski, który zastąpił urzędującego dotychczas Wilhelma Paula. Jednakże już w lutym 1922 r. E. Sobolewski został mianowany powiatowym lekarzem weterynarii i pełnił ten urząd do wybuchu wojny w 1939 r.¹³

Podobnie było w powiecie chojnickim, gdzie 1 lutego 1920 r. funkcja komisarycznego powiatowego lekarza weterynarii została powierzona dr. Pawłowi Korsanke. Jak wynika z dokumentów dr Korsanke, już w kwietniu 1920 r. miał zostać przeniesiony do innego powiatu, ale wstawili się za nim właściciele okolicznych majątków. Określali go jako „[...] *bardzo dowcipnego i do tego ogromnie pilnego weterynarza. Był nam najlepszym rodzicielem i pomocnikiem we wszystkich chorobach naszego bydła*”. Dnia 24 kwietnia 1921 r. podpisany został z nim kontrakt służbowy dla tymczasowego lekarza weterynarii na powiat chojnicki. Z początkiem nowego roku - 15 stycznia 1922 r. stanowisko powiatowego lekarza weterynarii objął Dionizy Dreszler z Torunia, a P. Korsanke przejął kierownictwo rzeźni miejskiej. Już w maju 1921 r. województwo pomorskie informowało go, że nie ma nic przeciwko takiemu stanowi rzeczy, jeżeli D. Dreszler zostanie powiatowym lekarzem weterynarii. Jak się okazuje obaj panowie nie pałali do siebie sympatią. Przeglądając akta natrafiłem na list z 6 czerwca 1923 r., który pokazuje stosunek Dreszlera do swego poprzednika. List ten, w którym informuje o mających nastąpić zmianach personalnych w powiecie chojnickim, wysłał do swojego serdecznego przyjaciela dra Gracza z Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu. Jak to określił „*ważą się losy Korsankego*”, ale od razu zaznaczył, że nie był inicjatorem tych posunięć. Sprawę jego wyrzucenia oceniał pozytywnie w wymiarze politycznym. Poprzez jego wyrzucenie „*Cała Kosznajderja pozbędzie się w nim najgłówniejszego filara, podtrzymującego jej antypolskie usposobienie i jej marzenia na przyszłość*”. Nie wiadomo czy list ten nie był napisany przeciwko konkurentowi, chociaż sam autor podkreśla, że „*nie chodzi o konkurencję, bo roboty ma dosyć*”, ale gdyby zaszła taka potrzeba to zajęłby się rzeźnią miejską i pewnie zrobiłby to co napisał – wzięłby „*tych Niemców – rzeź-*

---

¹³ APB, SP Świecie, sygn. 1871.

ników za leń". Autor listu prosił swego przyjaciela, aby przy wydawaniu opinii brał pod uwagę, że Korsanke „już się dorobił, jest bezdzietny i mu się wielka krzywda nie dzieje”, a jego usunięcie wpłynie pozytywnie na Chojnice. Pod koniec listu przytoczył sprawę szczepienia zwierząt u sołtysa Moszczenicy Tolka. Po jego zakończeniu sołtys szukał innych chętnych osób do zaszczenia swojej trzody, ale tamtejsi Niemcy stwierdzili, że zgodziliby się gdyby przyjechał Korsanke. Który jak pokazuje wcześniejsze pismo był bardziej lubiany przez okoliczną społeczność, być może dlatego że był Niemcem i katolikiem¹⁴.

Nie wiele było zmian na stanowisku powiatowego lekarza weterynarii powiecie bydgoskim. W latach 1920-1925 urząd ten sprawował Kazimierz Jewasiński. Po nim urząd ten objął Kazimierz Sentkowski będący od 1 lutego do 20 czerwca 1920 r. komisarycznym powiatowym lekarzem weterynarii na powiat działowski. W 1931 r. na stanowisku tym był vacat, ale niestety nie jesteśmy w stanie ustalić do kiedy. Wiadomo, że od 1935 r. obowiązki powiatowego lekarza weterynarii pełnił Stanisław Nowakowski, którego na mocy decyzji z 21 marca 1939 r. przeniesiono do Białej w województwie krakowskim, gdzie udał się 4 maja 1939 r., a zwolnione stanowisko objął Stefan Plachecki¹⁵.

Najwięcej zmian personalnych w okresie międzywojennym na stanowisku powiatowego lekarza weterynarii nastąpiło w powiecie tucholskim. Pierwszą osobą, która piastowała stanowisko tymczasowego powiatowego lekarza weterynarii był Wilhelm Moses, który został na nie powołany w lutym 1920 r. Jednakże dopiero 20 lipca złożył przysięgę urzędniczą, co ciekawe jeszcze w języku niemieckim. W jego aktach osobowych nie ma, żadnych dokumentów poświadczających jego wykształcenie, ale wiemy ile zarabiał w okresie piastowania tego stanowiska. Okazuje się, że do końca maja nie otrzymał on wyna-

---

¹⁴ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu 1920-1939 (dalej UWP), sygn. 756 akta osobowe.

¹⁵ APB, UWP, sygn. 910 akta osobowe, sygn. 987 akta osobowe, *Spis lekarzy...*, s. 17, D. Hołody, R. Tyborski, *90 lat państwowej służby weterynaryjnej woj. kujawsko-pomorskiego*, prezentacja multimedialna.

grodzenia za swoją pracę. W związku z czym zwrócił się o wyasygnowanie 4000 mk za przepracowane miesiące i 3500 mk za pracę poza obrębem swojej siedziby. Jednakże wydział spraw weterynaryjnych urzędu wojewódzkiego w Toruniu postanowił mu wypłacić 1500 mk za pracę do końca marca, a za kolejne miesiące przyjął stawkę jaką otrzymywał w 1919 r. jego poprzednik za czasów pruskich Menzel. W sumie otrzymywał kwotę 788, 33 mk z wszystkimi dodatkami. Na tym stanowisku od 10 sierpnia 1920 r. zastąpił go przeniesiony z Grodna Wincenty Leonowicz¹⁶. Z jego akt osobowych możemy się dowiedzieć, że urodził się 7 listopada 1877 r. w Kopsodzie w powiecie wołkowyszkowskim. W 1902 r. ukończył Warszawski Instytut Weterynaryjny i objął posadę Miejskiego Lekarza Weterynaryjnego w Grodnie, gdzie zarządzał Rzeźnią Miejską i Stacją Sanitarno-Mikroskopową. W 1904 r. po wybuchu wojny rosyjsko-japońskiej został powołany do wojska, z którego powrócił dwa lata później. Podczas wyjazdów zagranicznych zapoznawał się z organizacją i udoskonaleniami tamtejszych rzeźni, a zdobyta przez niego wiedza posłużyła do wybudowania w 1911 r. Rzeźni Miejskiej w Grodnie spełniającej wszystkie wymogi higieniczne. Był też społecznikiem szerzącym wiedzę weterynaryjną wygłaszając referaty w Towarzystwach Rolniczych. W 1914 r. znowu został wcielony do wojska. Po wybuchu rewolucji został przewodniczącym Związku Wojskowych w Wiaźmie, gdzie udzielał się politycznie wśród Polaków. Przed rewolucją uciekł do okupowanego przez wojska pruskie Grodna. Po przejęciu miasta przez Polaków powrócił w maju 1919 r. na dawne stanowisko, a od czerwca pełnił funkcję powiatowego lekarza weterynarii. Jednakże 18 listopada 1919 r. na skutek wojny polsko-bolszewickiej został ewakuowany i skierowany przez ministerstwo rolnictwa do województwa pomorskiego. Po mianowaniu na komisarycznego powiatowego lekarza weterynarii w powiecie tucholskim wraz z rodziną zamieszkał przy ul. Chojnickiej 19. Funkcję tę sprawował tylko

---

¹⁶ APB, Starostwo Powiatowe w Tucholi 1920-1939 (dalej SP Tuchola), sygn. 715, *Nominacja z 30 lipca 1920 r.*, UWP, sygn. 878 akta osobowe.

kilka miesięcy 11 listopada 1920 r. powrócił do Grodna¹⁷. Przez pewien okres w powiecie tucholskim nikt nie piastował funkcji powiatowego lekarza weterynarii. Nie oznacza to, że nikt nie sprawował nadzoru weterynaryjnego – pilne sprawy weterynaryjne załatwiał powiatowy lekarz weterynarii dr Korsanke z Chojnic. Z zachowanej dokumentacji wynika, że pokonywanie odległości dzielącej oba miasta było dla niego uciążliwe i prosił o zwolnienie z tego obowiązku. Od 6 lutego 1921 r. obowiązki powiatowego lekarza weterynarii pełnił Bronisław Osiński ze Szumu. Dekret nominacyjny na stanowisko powiatowego lekarza weterynarii otrzymał dopiero 1 marca 1922 r.. Swój urząd w Starostwie Powiatowym w Tucholi piastował do lipca 1922 r. Wypełniając swoje obowiązki służbowe cieszył się dobrą opinią. Poczynił nawet starania o obywatelstwo polskie dla siebie i swojej rodziny. Być może z powodu niemieckiego pochodzenia stracił ową posadę¹⁸. Najdłużej swoją funkcję sprawował urodzony w 1870 r. Aleksy Kuropka, który wykształcenie w zakresie weterynarii zdobył na uczelni w Berlinie. Dnia 20 października 1922 r. został powołany na stanowisko powiatowego lekarza weterynarii, i pełnił je aż do czasu przejścia na emeryturę 22 marca 1933 r. Jego następcą został Henryk Szawłowski, który pełnił tę funkcję od 23 marca do 1 grudnia 1933 r. Na własną prośbę został przeniesiony do Białej Podlaskiej¹⁹. Najlepiej zachowały się akta osobowe Michała Frankowskiego, który urodził się 15 września 1907 r. w Dwikozach w powiecie sandomierski. Na ich podstawie możemy dokładnie prześledzić poszczególne etapy kariery, o których była mowa w rozporządzeniu. Weterynarię na Uniwersytecie Warszawskim ukończył w 1929 r. i został asystentem w Klinice Chorób Wewnętrznych. Egzamin praktyczny na stanowisko I kategorii w państwowej służbie weterynaryjnej zdał z wynikiem dobrym 9-11 grudnia 1931 r. W latach 1930-1931 r. odbywał wymagane praktyki: w

---

¹⁷ APP, SP Tuchola, sygn. 715, UWP, sygn. 199 akta osobowe.

¹⁸ APB, SP Tuchola, sygn. 715, *Pismo Wojewody Pomorskiego z 20 stycznia 1921 r.*

¹⁹ APP, SP Tuchola, sygn. 715, sygn. 718 *Protokół przekazania agend przez H. Szawłowskiego*, UWP, sygn. 819 akta osobowe, 366 akta osobowe.

Departamencie Weterynaryjnym w Ministerstwie Rolnictwa, starostwie brodnickim, województwie poznańskim, Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy oraz Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego i Higieny Zwierząt w Bydgoszczy. Od 8 lipca 1931 r. do 9 grudnia 1933 r. pełnił obowiązki powiatowego lekarza weterynarii w powiecie białskim. Tam też 10 września 1932 r. zawarł związek małżeński ze Stefanią Grabowską, z którą miał córkę Elżbietę. W powiecie tucholskim funkcję powiatowego lekarza weterynarii pełnił od 10 grudnia 1933 r. Niespełna dwa lata później poprosił o przeniesienie do województwa poznańskiego. Tak też się stało dekretem Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z dniem 31 października 1935 r. został zwolniony z dotychczasowych obowiązków i przeniesiony do Środy Wielkopolskiej²⁰. Do czasu objęcia obowiązków przez nowego lekarza weterynarii, pełnił je dr Dionizy Dreszler – powiatowy lekarz weterynarii w Chojnicach. Wakat ten nie był długotrwały 7 grudnia 1935 r. stanowisko powiatowego lekarza weterynarii w Tucholi obejmuje urodzony w 1917 r. Adam Mikołajewski, absolwent lwowskiej Akademii Medycyny Weterynaryjnej, dotychczasowy pracownik łódzkiej rzeźni. W 1937 r. został przeniesiony na równoległe stanowisko do Aleksandrowa Kujawskiego. W kampanii wrześniowej walczył w 15 Dywizji Piechoty i bierze udział w walkach o Warszawę. Po internowaniu okupację spędził w obozach jenieckich Brunzswik, Hadamar i Murnau. Po 1945 r. przez 5 lat był powiatowym lekarzem weterynarii w Rypinie, a następnie we Włocławku i pełnił ten urząd do emerytury w 1974 r. Po przejściu na emeryturę pracował jako kierownik laboratorium rozpoznawczego we Włocławku. Zmarł 28 grudnia 1989 r.²¹ Na stanowisku powiatowego lekarza weterynarii w Tucholi zastąpił go absolwent uczelni warszawskiej z 1932 r. Julian Baczyński. Jeszcze zanim objął swój urząd pracował jako wolontariusz w zakładzie Patologii i Terapii Szczegółowej Chorób Chirurgicznych Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Efektem tego była obrona rozprawy doktorskiej na tej uczelni 22

---

²⁰ APP, SP, Tuchola, sygn. 711, UWP, sygn. 121 akta osobowe.

²¹ Archiwum Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii w Bydgoszczy, Akta osobowe

czerwca 1937 r. nt. „Przyczynek do usypiania koni sennarkolem sodowym”. Na weterynarii jego zainteresowania się nie kończyły, bowiem zaocznie studiował również prawo uzyskując tytuł magistra prawa. Dnia 15 listopada 1938 r. został przeniesiony do Miechowa w województwie kieleckim²². Ostatnim przedwojennym powiatowym lekarzem weterynarii był Władysław Skorski, który objął swoją posadę 16 listopada 1938 r. Jak już wspomniałem w powiecie mogło być kilku lekarzy weterynarii, w zależności od lokalnych potrzeb. Jak wynika ze spisu sporządzonego za pierwsze półrocze 1935 r. było ich czterech: Michał Frankowski – powiatowy lekarz weterynaryjny, Bronisław Świtajski – lekarz w Rzeźni Miejskiej, Aleksy Kuroпка – badacz mięsa i zwierząt rzeźnych w Śliwicach oraz Adam Mikołajewski²³.

W starostwie sępoleńskim pierwszym komisarycznym lekarzem weterynarii był urodzony 17 marca 1833 r. dr Maksymilian Jentznik, który wykształcenie w zakresie weterynarii zdobył na uniwersytecie w Monachium i Giessen. Zanim objął 10 kwietnia 1920 r. posadę w Sępólnie, był powiatowym lekarzem weterynarii w Starogardzie na zarządzenie tamtejszej Rady Ludowej. Kiedy ten pojechał na Gómy Śląsk by wziąć udział w plebiscycie zastępował go Witold Dworanowski z Ryńska (powiat. Wąbrzeski)²⁴. Od 1 listopada 1921 r. na stanowisku tym zastąpił go Paweł Szmidt, który przybył z Białegostoku. Zaraz po stawieniu się w miejscowym starostwie wyjechał na okres od 11 do 15 listopada i nie powrócił na czas. Pikanterii dodaje fakt, iż w Sypniewie w czasie jego nieobecności zdarzyły się wypadki węgliką. Sytuacja ta spowodowała niepokój starosty powiatowego, który przygotował niezbędne pisma do urzędu wojewódzkiego w Toruniu, ale ich nie wysłał ponieważ nadszedł telegram od Szmidta informujący, że wyjechał jeszcze do Grodna i powróci po 20 listopada 1921 r., ale urząd swój objął

---

²² APB, UWP, sygn. 562 akta osobowe, *Drugi słownik biograficzny polskich lekarzy weterynarii 1919 - 2000*, red. J. Tropiło, tom I, Warszawa

²³ APB, SP Tuchola, sygn. 711.

²⁴ APB, UWP, sygn. 694 akta osobowe, Starostwo Powiatowe w Sępólnie 1920-1939 (dalej SP Sępólno), sygn. 392.

dopiero 1 grudnia 1921 r. wtedy też przejął inwentarz referatu. Dziwi trochę paniczna postawa starosty w związku z chorobami zakaźnymi, których ogniska pojawiły się powiecie, ponieważ na terenie powiatu sępoleńskiego było w 1921 r., aż pięciu lekarzy weterynarii, którzy na pewno poradziliby sobie w walce z nimi. Schmidt we wrześniu 1924 r. został przeniesiony do Chełmna²⁵. W okresie vacatu zastępstwo pełnili Aleksy Kuropka powiatowy lekarz weterynarii z Tucholi, Anastazy Kensik, Podlewski. Dnia 17 sierpnia 1925 r. agendy powiatowego lekarza weterynarii w Sępólnie przejął Anastazy Kensik, który został przeniesiony z Tczewa²⁶. Z powodu braku dokumentów nie mogę odtworzyć pełnej listy powiatowych lekarzy weterynarii w Sępólnie, ale prawdopodobnie nie było aż takich roszad personalnych jakie miały miejsce w powiecie tucholskim. Świadczy o tym fakt, iż powiatowy lekarz weterynarii Gondek na pewno sprawował swą funkcję w latach 1932-1939. W Tucholi w tym okresie przewinęło się aż sześciu powiatowych lekarzy weterynarii. Oprócz powiatowego lekarza weterynarii w powiecie sępoleńskim działali lekarze wolnopraktykujący w 1932 r. byli to Jan Zempel oraz Oskar Gompert, a po 1935 r. swoją działalność prowadził także Alojzy Weiss²⁷. Większość swoich obowiązków powiatowy lekarz weterynarii wykonywał poza miejscem pracy w związku z tym wojewoda pomorski poprosił starostów o wyznaczenie godzin ich urzędowania, podanie ich do publicznej wiadomości oraz umieszczenie informacji w urzędzie. Ponadto miał zostać wyznaczony urzędnik, który informowałby petentów w sprawach weterynaryjnych²⁸.

Starosta jako organ służby weterynaryjnej zobowiązany był do podejmowania odpowiednich działań, które szczegó-

---

²⁵ APB, SP Sępólno, sygn. 398, k 1-9, sygn. 396 *Pismo wojewody pomorskiego z 23 września 1924 r.*

²⁶ APB, SP Sępólno, sygn. 396, *Pismo wojewody pomorskiego z 10 sierpnia 1925 r.*

²⁷ APB, SP Sępólno, sygn. 397.

²⁸ APB, SP Tuchola, sygn. 711, *Pismo UWP z 9 stycznia 1936 r.*

lowo zostały określone we wspomnianym rozporządzeniu o tymczasowej organizacji państwowej służby weterynaryjnej²⁹. Na mocy tychże przepisów zobowiązany był do wydawania odpowiednich rozporządzeń i zarządzeń, które miały obowiązywać na terenie całego powiatu. Jednakże musiały one być zgodne z wydanymi ustawami, rozporządzeniami i instrukcjami wydanymi przez ministerstwo rolnictwa lub wojewodę. W praktyce wojewoda otrzymywał stosowne wytyczne z ministerstwa rolnictwa i przekazywał je do poszczególnych starostw powiatowych i miast na prawach powiatów. Starosta lub prezydent miasta gotowe rozporządzenia publikował w lokalnych dziennikach urzędowych, tak aby każdy mógł się z nimi zapoznać.

Obowiązkiem starosty było pobieranie podatków specjalnych na cele weterynaryjne oraz udzielanie niezbędnej pomocy weterynaryjnej organizacjom społecznym działającym na rzecz zwierząt.

Starosta pełnił również bezpośredni nadzór nad sposobem wykonywania podkuwnictwa na terenie swego powiatu. W tym celu prowadził także rejestr kwalifikowanych podkuwaczy koni. Według ustawy z 1884 r. podkuwaniem koni mogli zajmować się tylko wykwalifikowani kowale, którzy ukończyli specjalny kurs i zdali egzamin przed komisją egzaminacyjną.

W gestii starosty było wydawanie opinii odnośnie budowy i urządzania zakładów przemysłowych zajmujących się przeróbką surowych produktów zwierzęcych – garbarni i rakarni, a także rzeźni, targowisk i ramp kolejowych.

Starosta miał także prawo do wydawania w pierwszej instancji orzeczeń w sprawach weterynaryjnych lub w drugiej instancji w przypadku odwołań od decyzji podjętych przez zarządy gmin i miast. Większość rozpatrywanych spraw była pokłosiem donosów składanych zarówno przez osoby prywatne jak i urzędy gminne lub miejskie. Po otrzymaniu doniesienia, przesłuchiwało osobę podejrzaną i ewentualnych świadków zdarzenia. W przypadku kiedy zarzuty były uzasadnione w starostwie przeprowadzano rozprawę karno-administracyjną i nakładano

---

²⁹ Dz. U. 1920, nr 102, poz. 676, art. 10.

grzywnę. Kary nakładane za wykroczenia były w różnej wysokości 5-20 zł, ale w przypadku jej niezapłacenia groził areszt. Bardzo ważnym zadaniem starosty jako organu służby weterynaryjnej było wykonywanie zadań przewidzianych w ustawach i rozporządzeniach o zapobieganiu zaraźliwym chorobom zwierzęcym i ich zwalczaniu. W tym zakresie kontrolował on także zarządy gminne i miejskie z wykonania nałożonych na nie obowiązków. W przypadku wybuchu zaraźliwych chorób zwierzęcych obowiązkiem starosty było powiadomienie o tym fakcie lokalnej władzy wojskowej, a w przypadku chorób odzwierzęcych lekarza powiatowego. W przypadku wybuchu zarazy zwierzęcej w oddziałach wojskowych współdziałał z wojskowymi organami weterynaryjnymi. Oddziałom wojskowym udzielał także niezbędnej pomocy w nagłych przypadkach, które zasły podczas nieobecności wojskowego lekarza weterynarii. W celu zapobiegania chorobom zakaźnym wśród zwierząt koordynował akcję szczepień i nadzorował szczepienia wykonywane przez wolnopracujących lekarzy weterynarii. Dużą część spośród zachowanych dokumentów dotyczy właśnie zagadnień związanych ze zwalczaniem chorób zakaźnych wśród zwierząt i wszelkiego rodzaju działań podejmowanych w tym zakresie. Starosta rozpatrywał sprawozdania powiatowych lekarzy weterynarii dotyczące stwierdzenia, przebiegu i ostatecznego wygaśnięcia danej choroby zakaźnej. Sprawozdania te po rozpatrzeniu przysyłał do właściwego urzędu wojewódzkiego. W przypadku wystąpienia choroby zakaźnej na terenie powiatu starosta o tym fakcie informował starostów z sąsiednich powiatów, co umożliwiało im podjęcie odpowiednich środków zaradczych. W zawiadomieniach tych zawarte były informacje o stwierdzonej chorobie zakaźnej i właścicieli hodowli. Po wygaśnięciu choroby przesyłana był informacja o jej zażegnaniu.

Na podstawie informacji dostarczanych do urzędu wojewódzkiego sporządzane były tzw. 15-dniówki. Dane statystyczne publikowane co 15 dni z podziałem na rodzaje chorób zakaźnych, oraz powiaty i gminy w których one wystąpiły, podawano także liczbę zapowietrzonych zagród. Dane te rozsyłane były do poszczególnych starostw oraz ministerstwa rolnictwa, które tworzyło podobny wykaz dla obszaru całego kraju. Informacje

o stwierdzeniu choroby zakaźnej wśród zwierząt zamieszczane były także w lokalnej prasie. Wszelkie wydatki związane ze zwalczaniem chorób zakaźnych wśród zwierząt, w tym pokrycie kosztów pracy państwowego lekarza weterynarii oraz pozostałych lekarzy wolnopraktykujących zaangażowanych w te działania były pokrywane przez odpowiedni urząd wojewódzki. Oczywiście starosta musiał prędzej przedstawić wojewodzie stosowne rachunki. W przypadku, gdy zaistniała taka konieczność i władze wydały nakaz zabicia zwierząt to starosta był zobowiązany do przyznania stosownych odszkodowań. Podobnie musiał postąpić, gdy zwierzęta padły po obowiązkowych szczepieniach. Zamiast wypłacać odszkodowanie starosta mógł złożyć stosowny wniosek o wypłatę należnego odszkodowania do urzędu wojewódzkiego.

Starosta czuwał także bezpośrednio nad produkcją żywności. Do niego należała okresowa kontrola obór i produkcji mleka. Jednakże w mojej ocenie stosunkowo więcej czasu poświęcano na sprawowanie bezpośredniego nadzoru nad wykonywaniem przepisów o oględzinach zwierząt rzeźnych i ich produktów oraz obrocie handlowym zwierzętami i surowymi produktami pochodzenia zwierzęcego w gminach wiejskich i miejskich. W tym celu każdy powiat podzielony był na obwody, w których urzędował obwodowy oglądaczy mięsa i trychinoskopista. Oglądaczy mięsa mogły zostać tylko osoby, które zdały odpowiednie egzaminy. Oglądacze mięsa po pewnym czasie ponownie musieli stanąć przed komisją egzaminacyjną, w przeciwnym wypadku tracili swoje uprawnienia. Na ich pracę także wpływało wiele donosów, co nie dziwi ponieważ od ich sumienności i dokładności zależało zdrowie i życie ludzkie.

Bezpośredni nadzór nad sposobem wykonywania opisanych powyżej zadań przez starostów sprawował wojewoda jako organ państwowej służby weterynaryjnej II instancji. Sprawami weterynaryjnymi w urzędzie wojewódzkim zajmował się oddział weterynarii wchodzący w skład departamentu, a od 1924 r. Wydziału Rolnictwa i Weterynarii. Pracami wspomnianego oddziału zarządzał kierownik - wojewódzki inspektor weterynarii. W województwie pomorskim po odzyskaniu niepodległości pierwszym Departamentowym Lekarzem Weterynaryjnym został dr Szczepan Gracz. Po nim Wojewódzkimi

Inspektorami Weterynarii byli Franciszek Ziegert i Stefan Jakubowski.

Praca powiatowego lekarza weterynarii, jak wynika z zachowanych dokumentów nie kończyła się tylko na zwalczaniu chorób zakaźnych, przeprowadzaniu kontroli i prowadzeniu statystyki. Oprócz zajęć służbowych powiatowy lekarz weterynarii wykonywał zadania kulturalno-społeczno-oświatowe, polegające, m.in. na wygłaszaniu referatów w Kółkach Rolniczych i propagowaniu odpowiedniego doboru inwentarza. Wspomniane referaty dotyczyły głównie hodowli zwierząt domowych i walki z chorobami zakaźnymi. Starosta sępoleński w jednym ze sprawozdań zaznaczył, że „ze względu na wielkie zubożenie ludności” warunki pracy lekarzy weterynarii były bardzo ciężkie. Owe zubożenie przyczyniało się do tego, że nie zawsze leczono zwierzęta zwłaszcza te mało wartościowe³⁰. Innym mało przyjemnym aspektem pracy powiatowych lekarzy weterynarii była możliwość przeniesienia w najbardziej odległe zakątki kraju.

Piśmiennictwo u autora.

---

³⁰ APB, SP Sępólno, sygn. 389.

Ryszard Tyborski

BYDGOSKA WETERYNARIA KLINICZNA – LUDZIE I WYDARZENIA 1945 – 1990

Wstęp

Prezentowane niżej materiały powstały na podstawie kilkuletniego zbierania dokumentów, badania i porównywania zawartych w nich danych z dostępnymi dla danego okresu przepisami prawa. Zawarto w nich także przekazy od lekarzy weterynarii, którzy w opisywanym okresie czynnie uczestniczyli w tworzeniu początków powojennej służby weterynaryjnej a także lekarzy weterynarii, którzy rozpoczęli pracę zawodową na początku lat pięćdziesiątych i mieli możliwość poznania funkcjonowania weterynarii w omawianym okresie.

Służba weterynaryjna po II wojnie światowej powstawała w określonych realiach politycznych a jej działanie zostało podporządkowane kanonom narzuconym przez nowe władze Polski Ludowej realizującej socjalistyczne zasady działania Państwa. Należy zaznaczyć, że szeregi lekarzy weterynarii w czasie II wojny światowej zostały poważnie uszczuplone. W 1939 r. w Polsce żyło i pracowało 2173 lekarzy weterynarii (w tym 22 kobiety). W służbie państwowej pracowało 579 lekarzy wet., w służbie samorządowej 1059, wolno praktykujących 305, emerytów 218 i 12 niepracujących zawodowo. W 1939 r. w wojsku służyło 160 oficerów lekarzy weterynarii. Po mobilizacji w kampanii wrześniowej brało udział około 720 lekarzy, to jest blisko 1/3 ogółu.

Według danych zawartych w książce lekarza weterynarii Włodzimierza Gibasiewicza „Lekarze weterynarii ofiary II wojny światowej” około 440 polskich lekarzy weterynarii, straciło swe życie w latach 1939 – 1945 w różnych okolicznościach. W wyniku działań wojennych w bezpośredniej walce z okupantami oraz w miejscach kaźni i obozach koncentracyjnych życie straciło około 200 lekarzy weterynarii.

**Lekarze weterynarii pracujący w Bydgoszczy i powiecie
bydgoskim w 1939 r.**

Lp	Nazwisko i Imię	Miejscowość	Status zawodowy	Miejsce pracy
1	Bratkowski Marian	Bydgoszcz	Samorządowy	Rzeźnia Miejska
2	Brauer Bole-sław	Bydgoszcz	Samorządowy	Rzeźnia Miejska i Targowica
3	Fischöeder Jan	Bydgoszcz	Samorządowy	Rzeźnia Miejska
4	Gloksin Henryk	Bydgoszcz	Samorządowy	Rzeźnia Miejska i Targowica
5	Gołaszewski Henryk	Bydgoszcz	Państwowy	Wydział Higieny Zwierz- ząt
6	Grzmil Julian	Bydgoszcz	Samorządowy	Inspektor w Rzeźni Miejskiej
7	Hayder Romu-ald	Bydgoszcz	Państwowy	Rzeźnia Miejska i Targowica
8	Heinrich Brunon	Bydgoszcz	Wolny praktyk	
9	Jaskulski Henryk	Bydgoszcz	Państwowy	Kapitan Naczelny Lekarz Weterynarii 16 Pułku Ułanów
10	Kokocho Stanisław	Bydgoszcz	Samorządowy	Rzeźnia Miejska
11	Korthals Aleksander	Koronowo	Samorządowy	Rzeźnia Koronowo
12	Kuropka Alojzy	Solec Kuj.	Samorządowy Wolny praktyk	Organ urzędowego badania zwierząt rzeź- nych i mięsa
13	Kwiatkowski Albin	Bydgoszcz	Samorządowy	Dyrektor Rzeźni Miej- skiej
14	Lewandowski Helmut	Bydgoszcz	Samorządowy	Inspektor w Rzeźni Miejskiej
15	Michalski Marian	Bydgoszcz	Samorządowy	Organ urzędowego badania zwierząt rzeź- nych i mięsa
16	Plachecki Stefan	Bydgoszcz	Państwowy	Powiatowy Lekarz Weterynarii
17	Rhein Józef	Koronowo	Emeryt	Pułkownik WP
18	Rózanowicz Paweł	Bydgoszcz	Emeryt	Major 16 Pułk Ułanów
19	Rybkowski Stanisław	Bydgoszcz	Wolny praktyk	
20	Sapeta Broni-sław	Bydgoszcz	Państwowy	Szef weterynarii 15 DP
21	Schlieter Hans	Koronowo	Wolny praktyk	
22	Wollschlager Paweł	Bydgoszcz	Wolny praktyk	Organ urzędowego badania zwierząt rzeź- nych i mięsa

W obozach sowieckich (Katyń , Charków, Miednoje) zamordowano ponad 100 lekarzy weterynarii. Życie straciło w różnych miejscach i okolicznościach a także w wyniku eksterminacji i około 140 lekarzy weterynarii pochodzenia żydowskiego.

W stosunku do ilości lekarzy weterynarii żyjących i pracujących w Polsce w 1939 roku liczba 440 lekarzy którzy stracili życie w latach II wojny światowej stanowi ponad 20 % ogółu przedstawicieli zawodu weterynaryjnego z cenzusem akademickim. Wielu przedstawicieli zawodu nie wróciło do kraju po wojnie między innymi także z powodu obaw przed represjami nowej władzy.

W roku 1939 dokonano spisu lekarzy weterynaryjnych pracujących w Rzeczypospolitej Polskiej. Według tego spisu w Bydgoszczy i powiecie bydgoskim pracowało 22 lekarzy weterynarii.

W samej Bydgoszczy pracowało 5 lekarzy państwowych, 9 samorządowych i 3 lekarzy wolnej praktyki. W spisie widnieje także 1 emeryt.

W powiecie bydgoskim pracowało 3 lekarzy samorządowych i 1 lekarz wolnej praktyki oraz 1 emeryt. Z tych ostatnich w Koronowie pracował 1 lekarz samorządowy oraz 1 lekarz wolnej praktyki a także 1 emeryt. W Solcu Kujawskim pracował 1 lekarz samorządowy

II Weterynaria w Polsce Ludowej

Jeszcze przed zakończeniem działań wojennych już w 1944 r. z polecenia władzy sowieckiej w Polsce powstał PKWN, który dekretem z 6 września 1944 r. wprowadził przeprowadzenie w kraju reformy rolnej. Na początku 1945 roku PKWN przekształciło się w Krajową Radę Narodową (KRN) będącą organem władzy ludowej. Reformę wcielano w życie stopniowo wraz z kończącymi się działaniami wojennymi na „wyzwalanych” terenach.

Najpierw przejmowano ziemię z pozostawionych majątków poniemieckich oraz polskich ziemskich posiadłości. W województwach poznańskim i pomorskim przejmowano także gospodarstwa rolne powyżej 100 hektarów podczas gdy w innych częściach kraju były to gospodarstwa powyżej 50 hekta-

rów. Pozyskaną w ten sposób ziemię upaństwowiono lub przekazywano chłopom uwłaszczając ich na nowych kilku hektarowych gospodarstwach. Reforma przeprowadzona była w okresie 1944 – 1949.

Po zakończeniu II wojny światowej rządy w kraju za pomocą KRN zaczęła sprawować „władza ludowa”. Zgodnie z nazwą jednym z celów nowych władz było zaspakajanie potrzeb ludowych mas – robotników i chłopów oraz zastępów urzędników państwowych z tworzącej się państwowej administracji. Ustanowieni przedstawiciele nowej władzy w tym także odpowiedzialni za rolnictwo rozpoczęli działania zmierzające do zorganizowania służby weterynaryjnej której kształt miał odbiegać od dotychczasowej struktury i działań.

Państwową weterynarię w poszczególnych województwach i miastach reprezentowali wybrani przez władze lekarze weterynarii. Na początku 1945 roku na terenach wyzwolanych pojawiali się lekarze weterynarii kierowani przez PKWN w Lublinie, którzy mieli za zadanie organizowanie struktur służby weterynaryjnej.

Takim lekarzem , który jako delegat PKWN w Lublinie przyjechał do Bydgoszczy był Tadeusz Pietrzyk. Tadeusz Pietrzyk pracował przed wojną w województwie pomorskim w Chojnicach i Czarsku od 1932 roku, bezpośrednio po ukończeniu studiów w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Był pierwszym po II wojnie organizatorem bydgoskiej służby weterynaryjnej. Do Bydgoszczy przyjechał 30 stycznia 1945 roku i dnia następnego na podstawie okazanych dokumentów z PKWN otrzymał od Starosty Bydgoskiego uprawnienia do organizowania struktur służby weterynaryjnej jako Miejski i Powiatowy Lekarz Weterynarii. Oficjalną nominację na to stanowisko odebrał dopiero 19.09.1946 od Wojciecha Wojewody ówczesnego Wojewody Pomorskiego w Bydgoszczy. Na stanowisku Powiatowego Lekarza Weterynarii przepracował przeszło 27 lat do 31.10.1972 r.

Dnia 1 lutego 1945 r. Tadeusz Pietrzyk przejął pierwszą weterynaryjną jednostkę organizacyjną , jaką był obwód urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy, wraz z pracującymi tam lekarzami weterynarii.

Zabezpieczył także w Bydgoszczy mieszkania po niemieckich lekarzach weterynarii dla oczekiwanych polskich lekarzy weterynarii którzy przybywali do Bydgoszczy z oflagów, obozów, tułaczki wojennej oraz z wojska. Przejął również zgromadzone przez Niemców leki weterynaryjne stanowiące zapasy przedwojennej firmy farmaceutycznej „Klawe”. Dnia 07.02.1945 T. Pietrzyk przekazał dr Lechowi Jaśkowskiemu przygotowany do wywozu majątek niemieckich instytutów badawczych, które stały się później bazą bydgoskiego Oddziału Instytutu Weterynarii w Puławach.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny w Bydgoszczy brakowało lekarzy weterynarii. Nie ma danych co do ich ilości w tym czasie. Rzeźnia Miejska po wojnie była w zasadzie jedynym miejscem gdzie pracowali lekarze weterynarii w tym także lekarze klinycyści posiadający praktyczne umiejętności leczenia zwierząt. Z tego też względu z konieczności zajmowali się leczeniem zwierząt oraz wyznaczani byli do zwalczania zakaźnych chorób zwierząt.

Wraz ze stopniowo powiększającą się ilością zwierząt gospodarskich w Bydgoszczy i okolicach wzrastało także zapotrzebowanie na czynności lekarskie. Początkowo zawód lekarza weterynarii nie podlegał rygorom administracyjnym. Lecznictwo weterynaryjne w tym czasie wykonywane w ramach wolnego zawodu polegało na załatwianiu indywidualnych przypadków chorobowych przez lekarzy weterynarii wolno praktykujących. Opierało się wyłącznie na ich własnej inicjatywie, własnym zaopatrzeniu w sprzęt, leki i środki lokomocji. Zaopatrywanie się w artykuły (4) weterynaryjne na naszym terenie odbywało się w Spółdzielniach Weterynaryjnych w Bydgoszczy, Poznaniu , Warszawie lub w wytwórniach Bioweterynaryjnych w Drwalewie. Państwo w te sprawy w ogóle nie ingerowało.

Dnia 7 grudnia 1945 roku KRN zatwierdziła Dekret Rady Ministrów o wykonywaniu praktyki lekarsko – weterynaryjnej, który określił prawa i kompetencje w zakresie wykonywania zawodu lekarza weterynarii. Jednym z obowiązków był wpis na listę członków izby lekarsko – weterynaryjnej, które po wojnie jeszcze utrzymały swój status. Izby lekarsko – weterynaryjne zostały zlikwidowane w 1948.

Brak jest wiarygodnych danych na temat funkcjonowania „lecznicy dla zwierząt” w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy. Z zapisków prowadzonych w latach 60-tych przez doc. Stefana Jakubowskiego , (który w tym czasie mieszkał już w Opolu) których oryginały otrzymałem od dr Włodzimierz Gizińskiego wynika „że ....” Do roku 1950 na terenie Rzeźni Miejskiej i Targowicy w Bydgoszczy znajdowała się lecznica, której kierownikiem był lek. wet. Marian Bratkowski. Pracowali w niej również lek. wet. Hubert Scherle, lek. wet. Franciszek Melwiński i lek. wet. Kazimierz Jasek. Jaki był status tej lecznicy w okresie 1945 – 1949 nie wiadomo.

Po wejściu w życie Ustawy z dnia 1 lipca 1949 r. o zakładach leczniczych dla zwierząt (Dz. U. Nr 41 poz.297), na początku 1950 roku lecznicę z Rzeźni Miejskiej przeniesiono na ul. Bernardyńską do obiektów Technikum Weterynaryjnego.

Administrację państwową tuż po wojnie reprezentował Powiatowy Lekarz Weterynarii urzędujący przy Starostwie Powiatowym i podpisujący się w swoich pismach urzędowych i wydawanych zarządzeniach „za Starostę Powiatowego” . W hierarchii urzędniczej stanowisko to było wysoko eksponowane i cieszyło się wielkim autorytetem. Do obowiązków Powiatowego Lekarza Weterynarii należało zajmowanie się zwalczaniem zaraźliwych chorób zwierzęcych , czuwaniem nad prawidłowością pracy weterynaryjnej inspekcji sanitarnej w rzeźniach i obwodach urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa. W rzeźniach badanie wykonywali lekarze weterynarii. W późniejszym czasie w powstających terenowych obwodach badania mięsa czynności te wykonywali przeszkoleni oglądacze mięsa.

Stan zdrowotny zwierząt w okresie powojennym pozostawał dużo do życzenia. Pogłowie zwierząt w poważnym stopniu dotknięte było najróżniejszymi chorobami zaraźliwymi. Były to świerzb koni i owiec, nosacizna koni, zaraza stadnicza koni, niedokrwistość zakaźna i influenza koni, wścieklizna, otręt bydła, gruźlica, pryszczycza, różycza, pomór świń, cholera i pomór drobiu a także inne choroby zaraźliwe niepodlegające wprawdzie bezpośrednio zwalczaniu z urzędu jak : zołży u koni, zapalenia naczyń limfatycznych u koni, choroby pasożyt-

nicze i inwazyjne, które jednak wymagały interwencji służby weterynaryjnej

Zwalczaniu tych chorób w roku 1945 / 46 nie mógł oczywiście sprostać sam powiatowy lekarz weterynarii, który początkowo działał bez aparatu pomocniczego a niekiedy nie dysponował środkiem lokomocji. (Tadeusz Pietrzyk w pierwszych miesiącach pracy jeździł w sprawach służbowych rowem).

Do zwalczania chorób zaraźliwych zaangażowani byli bardzo nieliczni lekarze weterynarii wolno praktykujący To oni wykonywali tysiące badań klinicznych koni i bydła, setki gazowań koni i kąpeli owiec w kierunku leczenia świerzbu, przeglądów zwierząt, tuberkulinizacji bydła, maleinizacji koni, pobierania tysięcy prób do badań laboratoryjnych przy zwalczaniu nosacizny, anemii zakaźnej, brucelozy oraz wykonywało liczne zabiegi profilaktyczne celem niedopuszczenia do szerzenia się chorób nie tylko zakaźnych i wiele, wiele innych zabiegów.

Okres ten trwał od 1945 do 1949 roku. Jego cechą dominującą była walka z szeroko rozpowszechnionymi chorobami zaraźliwymi prowadzona pod egidą powiatowego lekarza weterynarii przez fachowców niezorganizowanych, luźno powiązanych z administracją państwową.

Umacniająca się państwowość PRL po okresie referendum i wyborów do Sejmu stworzyła podstawy do pracy nad tworzeniem się zrębów państwowej służby weterynaryjnej. dostosowanej do ustroju systemu socjalistycznego. Pierwszym tego wyrazem było zaewidencjonowanie wszystkich lekarzy weterynarii (z różnych powodów w tym także politycznych oraz obawami przed represjami nie wszyscy lekarze weterynarii tej rejestracji się poddali – kom mój RT). Zdanie to wykonano w oparciu o Dekret z dnia 24 września 1947 r. o rejestracji pracowników służby weterynaryjnej. Z kolei stale rozwijające się potrzeby usług weterynaryjnych stworzyły konieczność szkolenia dodatkowych kadr średnich i pomocniczych w charakterze techników i sanitariuszy weterynaryjnych oraz doraźnie przodowników weterynaryjnych, rekrutujących się ze światlejszych rolników terenie, wyrażających chęć do współpracy. Technicy weterynarii szkoleni byli w specjalnie do tego stwo-

rzonych technikach a sanitariusze na jednorocznych kursach zawodowych. Przodownicy natomiast przygotowywani byli do pracy pod kierownictwem powiatowego lekarza weterynarii na kilkunastodniowych kursach. W Bydgoszczy już w 1948 roku powstało Technikum Weterynaryjne, początkowo 2 i 3 letnie a później 4 i 5 letnie. Pierwszym dyrektorem Technikum był dr Henryk Gloksin. Technikum zakończyło swoją działalność w roku 1961 (wraz ze zdaniem w tym roku przeze mnie matury i rozpoczęciem studiów na Wydziale Weterynaryjnym SGGW w Warszawie) przypisek mój RT.

Pierwszego lipca 1949 roku sejm PRL uchwalił ustawę o organizacji Państwowych Zakładów Lecznicych dla Zwierząt. Wszyscy lekarze weterynarii wolnej praktyki wraz z powiatowym lekarzem weterynarii i lekarzami samorządowymi – rzeźnianymi stali się pracownikami państwowymi. Wolną praktykę w zasadzie zlikwidowano. Państwo przejęło zaopatrzenie lekarzy weterynarii. Powstają pierwsze ramy organizacyjne pierwotnie jako Wojewódzkie Zarządy Weterynarii, które miały obowiązek zorganizowania terenowych zakładów weterynaryjnych. Powiatowe Zarządy Weterynarii zlokalizowane były w miastach powiatowych a terenowe zakłady lecznicze w większych ośrodkach rolniczych. Tak jedne jak i drugie mieściły się w pierwszym okresie po ich ukonstytuowaniu się w prywatnych mieszkaniach lekarzy weterynarii lub w obiektach wydzierżawianych. Warunki pracy były bardzo prymitywne. Podstawą wykonywania zawodu było prywatne instrumentarium i częściowo leki lekarzy weterynarii. BHP ograniczało się do dbania o czystość prywatnej ochronnej bielizny lekarzy weterynarii a dla zwierząt do prymitywnych poskromów. Miejscami pracy gdzie przyjmowano pacjentów były przeważnie podwórka przydomowe lekarzy, ogródki lub często nawet ulice.

W 1952 r. powstają Państwowe Zakłady Lecznicych, przekształcone już rok później w Powiatowe Zakłady Lecznicych, które w zasadzie poza zmianą nazwy na Powiatowe Zakłady Weterynarii w roku 1955 zachowały swoją strukturę administracyjną aż do 1975 roku tj. do chwili zlikwidowania powiatów. Były to samodzielne jednostki administracyjne podległe Wojewódzkiemu Zarządowi Weterynarii przekształconemu w 1955 r. na Wojewódzkie Zakłady Weterynarii.

Powiatowe Zakłady Weterynarii uprawnione były do prowadzenia własnego budżetu terenowego, angażowania i zwalniania pracowników fachowych i administracyjnych. Organizowały z kolei w zależności od potrzeb terenowe Zakłady Lecznicze dla Zwierząt, podległe im pod każdym względem, koordynowały i nadzorowały wszystkie prace w terenie. Kierownikami Powiatowych Zakładów Weterynarii byli każdorazowo powiatowi lekarze weterynarii mianowani pierwotnie przez Ministra Rolnictwa a następnie przez Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii. Kierowników placówek terenowych powoływał kierownik Powiatowego Zakładu Weterynarii w porozumieniu z Wojewódzkim Lekarzem Weterynarii.

W latach 1953 – 1964 staraniem Powiatowego Lekarza Weterynarii Tadeusza Pietrzyka w Bydgoszczy i okolicznych gminach powiatu bydgoskiego wybudowano nowe obiekty weterynaryjne. Powstały one w Bydgoszczy w roku 1954 Wierzechucinie Królewskim w roku 1959, Dobrczu w roku 1960, Koronowie w roku 1961, Wtelnie i Nowej Wsi Wielkiej w roku 1964. W październiku 1974 roku oddano do użytku nowy kompleks obiektów weterynaryjnych w Bydgoszczy przy ul. Cieplickiej 5. Moderatorem tej budowy był ówczesny Powiatowy Lekarz Weterynarii Karol Czerkawski. Obiekt ten do dzisiaj służy weterynarii. Mieści się w nim Powiatowy Inspektorat Weterynarii oraz prywatna lecznica dla zwierząt.

Historia i działanie lecznic weterynaryjnych w Bydgoszczy i powiecie bydgoskim oraz ich obsada kadrowa zostanie opisana w dalszej części publikacji

III Zamiary władzy ludowej w zakresie tworzenia lecznic dla zwierząt w województwie bydgoskim na podstawie materiałów z Medycyny Weterynaryjnej 1945 roku

Działania nowych władz zostały zapisane w ówczesnym organie Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych jakim była powojenna „Medycyna Weterynaryjna” wydawana w Lublinie. Lublin był wówczas miejscem kształtowania władzy ludowej i tam powstał PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, którego Resortem Rolnictwa i Reform Rolnych kierował inspektor weterynarii Eugeniusz Armiński.

W pierwszym numerze „Medycyny Weterynaryjnej” (Nr 1-2 maj – czerwiec 1945 r.) opublikowano pismo wystosowane przez Resort Rolnictwa i Reform Rolnych PKWN z dnia 16.10.1944 r. (którym kierował od 09.10.1944 Edward Osóbka Morawski po ustąpieniu z tej funkcji Wincentego Witosa) do Wydziałów Weterynaryjnych Wojewódzkich Urzędów Ziemskich z terenów już „wyzwolonych” (Lublina, Rzeszowa, Sandomierza, Białegostoku i Otwocka) w sprawie szpitali dla zwierząt . Pismo podpisał cyt : .. Za Kierownika Resortu Rolnictwa i Reform Rolnych (-) Armiński (p.o. Inspektora Weterynarii)

Pismo to w oparciu o art. 1 ust 1 punkt d. Dekretu o Reformie Rolnej polecało Powiatowym Lekarzom Weterynarii aby działając w porozumieniu z Powiatowymi Urzędami Ziemskimi wytypowali w każdym powiecie co najmniej 2 miejsca na zorganizowanie w nich szpitali

(lecznic) dla zwierząt. Miejscami tymi miały być rozparcelowane majątki ziemskie wraz z budynkami dworskimi, które wg Powiatowych Lekarzy Weterynarii nadają się na lecznice dla zwierząt. Wybór tych miejsc miał uwzględniać ich położenie w pobliżu miasta powiatowego względnie rejonowego, tak aby w powiecie powstała lecznica powiatowa oraz lecznice rejonowe w zależności od potrzeb uwzględniających obszar, miejscowe warunki, stan gospodarczy rejonu, ilość zwierząt. Takie miejsca w terminie do 7 dni po otrzymaniu pisma PLW mieli podać Wojewódzkim Urzędem Ziemskim oraz Wojewódzkim Lekarzom Weterynarii. ¹ Na tej podstawie Wojewódzcy Lekarze Weterynarii po kontroli wskazanych miejsc i korektach rozmieszczenia lecznic przekażą do 01.11.1944 r. do Resortu Rolnictwa i Reform Rolnych projekt rozmieszczenia lecznic dla zwierząt w budynkach dworskich rozparcelowanych majątków na terenie województwa. Pozostałe województwa (w tym województwo bydgoskie) otrzymały takie pisemne polecenia w dniu 01.03.1945 z terminem ich wykonania do 01.04.1945r.

W kwietniu 1945 r. Minister Rolnictwa i Reform Rolnych wystosował do Urzędów Ziemskich w tym do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy pismo nr V/1/b/12/661 , którego treść przytaczam poniżej :

Do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy
V/1/b/12/661

Przeznaczam następujące budynki dworskie majątków parcelowanych względnie wyłączonych do całkowitego lub częściowego wykorzystania na szpitala dla zwierząt.

- 1) W powiecie brodnickim majątki : Piecewo, Mszano, Pawłówek
- 2) **W powiecie bydgoskim majątki : Nowy Dwór, Pawłówek**
- 3) W powiecie Chełmno majątek : Stolno
- 4) W powiecie chojnickim majątek: Gronowo
- 5) W powiecie inowrocławskim majątki : Sławęcinek, Grodzitwo, Wójtostwo
- 6) W powiecie lipnowskim majątki : Radomice, Wielgie, Obrowo
- 7) W powiecie lubawskim majątki : Nawra, Mortęgi
- 8) W powiecie szubińskim majątki : Lechów , Kcynia
- 9) W powiecie tucholskim majątki Słupy , Śliwice
- 10) W powiecie Wąbrzeźno majątki : Frydryków, Owieszków, Bartoszewice
- 11) W powiecie wyrzyskim majątki : Radzicz, Czajce
- 12) W powiecie toruńskim majątek : Chełmża
- 13) W powiecie nieszawskim majątki : Piotrków, Osięciny, Białe Błota
- 14) W powiecie Sępólno majątki : Sępólno, Śmiłowo
- 15) W powiecie grudziądzkim majątki : Plemięta, Widlice

Proszę zobowiązać powiatowych lekarzy weterynarii do przejęcia z budynków dworskich w wymienionych majątkach za protokołem zdawczo – odbiorczym oraz do zabezpieczenia wszelkich urządzeń przed kradzieżą lub innego rodzaju stratami.

Obecni na terenie powiatu rejonowi lekarze weterynarii winni zamieszkać w siedzibach wymienionych przyszłych lecznic wzgl. jeżeli to jest niemożliwe w tej chwili, w bezpośredniej ich bliskości dołożyć wszelkich starań do uruchomienia tych lecznic – środkami , jakimi w tej chwili rozporządzają. W braku lekarza weterynarii – należy opiekę nad przydzielonym na lecz-

nicę budynkiem roztoczyć przy pomocy felczera weterynarii, wzgl. oglądacza mięsa lub sanitariusza.

Tylko częściowo wykorzystane mogą być z wyżej wymienionych majątków tylko te, które odpowiednimi zarządzeniami wydanymi przeznaczone zostały na cele szkolnictwa rolniczego, lub nasiennictwa, hodowli itp.

W tego rodzaju majątkach wyłączonych należy przystąpić do zorganizowania szpitala dla zwierząt w porozumieniu z właściwą władzą sprawującą nadzór nad majątkiem (dyrektor szkoły, administrator majątku) za pośrednictwem powiatowych Urzędów Ziemskich i Pełnomocników Powiatowych Rządu R.P. dla Spraw Reformy Rolnej.

Protokoły zdawczo – odbiorcze należy sporządzić w 4 egzemplarzach (jeden dla Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych , jeden dla Wojewódzkiego Pełnomocnika Rządu R.P. dla Spraw Reformy Rolnej, jeden dla Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego i jeden dla powiatowego lekarza weterynarii

Objęte budynki należy natychmiast obsadzić lekarzami weterynarii i jak najszybciej uruchomić, w braku lekarza weterynarii posłużyć się czasowo felczerni wet. lub sanitariuszami.

Od należytego, punktualnego i energicznego wykonania tego zarządzenia zależy dźwignięcie służby weterynaryjnej na wyższy poziom.

Terminy przyjęcia i zabezpieczenia wymienionych budynków wyznacza się na 7 dni, licząc od chwili otrzymania zarządzenia przez powiatowego lekarza weterynarii.

MINISTER

Edward Osóbka Morawski (R.T.)

Pismo Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych przytoczono z zachowaniem jego oryginalnej treści i formy. Przy druku tego pisma w Medycynie Weterynaryjnej mogły zaistnieć jakieś odstępstwa od oryginału, co jednak nie ma znaczenia dla ogólnej jego treści. Uwagę zwraca forma polecenia załatwiania spraw tak wielkiej wagi, podmiotowe traktowanie wykonawców tego polecenia Powiatowych Lekarzy Weterynarii a także lekarzy weterynarii przyszłych pracowników tych tworzonych obiektów. Tak to na odebranej własności uwłaszczano zgodnie z zamysłem Władzy Ludowej przyszłość pol-

skiej służby weterynaryjnej. Każdy z czytelników może na ten temat wypracować sobie własny pogląd na słuszność tej sprawy.

Badając dalszy rozwój tych tworzonych w 1945 r. lecznic dla zwierząt natrafiłem na zamieszczone w wrześniowym numerze „Medycyny Weterynaryjnej” (nr 5 str. 130-131) komunikaty dr Stefana Jakubowskiego ówczesnego Naczelnika Wydziału Weterynarii Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy oraz Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy. Jednym z nich jest „Sprawozdanie z uroczystości poświęcenia i otwarcia Rejonowej Lecznicy Weterynaryjnej w osadzie Zarośle w gromadzie Lińsk gm. Śliwice pow. tucholskiego”. W tym samym numerze Medycyny Weterynaryjnej znajdujemy sprawozdanie z konferencji lekarzy weterynarii województwa pomorskiego w Bydgoszczy dnia 22 i 23 sierpnia 1945 r. Naczelnik Dr Stefan Jakubowski podaje w nim, że w województwie jest obecnie uruchomionych 10 lecznic dla zwierząt.

IV Powiatowi Lekarze Weterynarii w latach 1945 – 2015 oraz Lecznice dla Zwierząt w Bydgoszczy i powiecie bydgoskim w latach 1945 – 1990 wraz z obsadą kadrową lekarzy weterynarii

Powiatowi Lekarze Weterynarii

Imię i nazwisko	Okres pracy
Kazimierz Jewasiński	1920-1925
Kazimierz Sentkowski	1925-1930
Brak danych	1931 - 1935
Stanisław Nowakowski	1935-1938
Stefan Płachecki	1938-1939
Tadeusz Pietrzyk	01.02.1945-30.10.1972
Karol Czerkawski	01.11.1972-30.07.1982

Likwidacja struktur Oddziału w Bydgoszczy od 01.08.1982 do 31.08.1985. W tym czasie Oddział Rejowy przeniesiono do Koronowa. Kierownikiem Oddziału był Antoni Bernard. Od 01.09.1985 przywrócono ówczesny Oddział Rejonowy do Bydgoszczy.

Imię i nazwisko	Okres pracy
Maciej Rogoziewicz	01.09.1985-30.04.1989
Antoni Bernard	01.05.1989-30.06.1999
Marian Szymański	01.07.1999-31.03.2008
Zygmunt Gadomski	01.04.2008-do chwili obecnej

PZL Bydgoszcz

Od roku 1945 lecznica mieściła się w obiektach Rzeźni Miejskiej. Od 1949 roku została przeniesiona na ul. Bernardyńską do obiektów Technikum Weterynaryjnego. W 1954 roku przeniesiona do nowo wybudowanego obiektu przy ul. Wybickiego 2a, od 10.1974 r. mieściła się do prywatyzacji, w nowym obiekcie przy ul. Cieplickiej 5. Obecnie jest siedzibą Powiatowego Inspektoratu Weterynarii oraz prywatnej praktyki weterynaryjnej .

Lecznicza przy ul. Wybickiego 2a

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł
Marian Bratkowski	1945-30.06.1951	Lecznica mieściła się w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy	Cały czas pracował w Rzeźni Miejskiej
Emil Iwański	01.01.1950-31.08.1959	Instytut Weterynarii	WIS ZM w Bydgoszczy
Jerzy Majewski	04.1952-08.1952	Po studiach	S.H i U.Z Bydgoszcz
Jerzy Gajewski	01.09.1959-30.06.1974	PGR Trzeciewnica pow. Wyrzysk	WZwet Bydgoszcz
Czesław Woźnica	01.07.1974-1978	Ordynator PZLZ Bydgoszcz	
Jerzy Przewoski	1978-1979	Z Zielonej Góry	WIS przy Chłodni Bydgoszcz
Jerzy Kaczmarek	1979-1989	PZLZ Wtelno	Prywatna praktyka w Cielu
Paweł Hasse p. o.	1989-1990	Ordynator PZLZ Bydgoszcz	Prywatna praktyka
Ordynatorzy			
Tadeusz Kowal	15.07.1951-31.01.1952	PLW w Szubinie	Tucz. Przemysł. w Olsztynie
Czesław Woźnica	1958-1974	Po studiach	Kier PZLZ Bydgoszcz
	1978-1988	Kier. PZLZ Bydgoszcz	emerytura
Wojciech Kochowicz	01.02.0967-31.03.1968	Po stażu	PZLZ Fordon
	01.01.1973-31.01.1974	PZLZ Fordon	z-ca kier OT Bydgoszcz
Maria Brauer - Mazurek	01.05.1971-31.08.1974	Po studiach	WIS w ZMs. Bydgoszcz
Józef Brzozowski	01.10.1973-30.09.1980	emeryt wojskowy	
Paweł Piotrowski	01.01.1978-26.07.1985	Po stażu	Wyjechał do Niemiec 01.08.1985
Zenon Grzeczka	10.1976-01.1990	PZLZ Koronowo	OT Bydgoszcz
Paweł Hasse	01.08.1979	Po studiach	p.o. Kier PZLZ Bydgoszcz
Grażyna Zalewska	1983-1985	PZLZ Świecie	urlop macierzyński
Piotr Banaszak	01.11.1984-31.01.1988	Po stażu	prywatna praktyka w Bydgoszczy od 01.02.1988
Leszek Czerkawski	10.1982-1986	Po stażu	Wojskowy Szpital Kliniczny
Magdalena Czerkawska –Tyborska	01.10. 1984-30.04.1985	Po stażu	Inspektor WIS OR. Sepólno Krajeńskie
Maria Wysińska	01.09.1980 – 31.01.1990	Po stażu	Prywatna praktyka w Bydgoszczy
Lucyna Kuziel-Bania	02.1986-31.02.1990	Po stażu	Prywatna praktyka w Bydgoszczy

PZLZ Koronowo

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł
Konrad Stelmach	1949-1971	Wolna praktyka w woj. krakowskim	
Antoni Bernard	1971-1984	Ordynator PZLZ Koronowo	Kierownik OT w Bydgoszczy
Marek Młynarski	1984-do prywatyzacji	Z Zielonej Góry	Prywatna praktyka w Koronowie
Antoni Bernard	03.1959 - 1971	PZLZ Świątkatowo	Kier. PZLZ w Koronowie
Jan Czelej	01.07.1972-01.6.1978	PZLZ Człuchów	Rzeźnia Koronowo
Zenon Grzeczka	01.06.1974-31.09.1976	Staż i po stażu	PZLZ Bydgoszcz
Paweł Piotrowski	01.1977-12.1997	PZLZ Dobrcz	PZLZ Bydgoszcz

PZLZ - zorganizowana w 1949 r w obiektach Rzeźni miejskiej w Koronowie. Trudne warunki pracy. Nowy obiekt wybudowano w roku 1961. Obecnie mieści się tam prywatna praktyka weterynaryjna.

PZLZ Dobrcz

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Jan Marchewka	1955-1960	PZLZ Wyrzysk	PZLZ Przedbórz pow. Końskie woj. kieleckie	
Aleksander Malinowski	1961-1987	Z woj. białostockiego	Emerytura	
Zbigniew Kowalski	1987 - 1990	Ordynator PZLZ	Prywatna praktyka w Dobrczu	
Ordynatorzy				
Paweł Piotrowski	01.06.1974-31.12.1976	Po stażu	PZLZ Koronowo	
Józef Jagódka	05.1980-08.1982	Po studiach	Nowa Wieś wielka	
Piotr Rogoziński	1974-1990	Po stażu	Zmarł 08.07.1990	
Zbigniew Kowalski	1975 - 1987	Po studiach	Kierownik PZLZ	

PZLZ Wierzchucin Królewski

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł
Kierownicy			
Arkadiusz Kowalski			
Stanisław Górski	01.01.1961-30.12.1968	Po stażu w PZLZ Szubin	PZLZ Mrocza
Marian Masełko	20.01.1969-30.11.1987	PZLZ Lubrza pow. Świebodzin	
Krzysztof Kempczyński	01.12.1987- do prywatyzacji	Ordynator PZLZ Wierzchucin Królewski	Prywatna praktyka w Wierzchucinie Królewskim
Ordynatorzy			
Krzysztof Kempczyński	1982-1987	Po stażu	Kier. PZLZ Wierzchucin Królewski
Bronisław Łokczewski	1978-1979	Po stażu	PZLZ Osie

Lecznica zorganizowana w 1956 r. zbudowana w 1959 r.

Obsada: 1 lekarz weterynarii, 1 sanitariusz.

PZLZ Kruszyn - Sicienko

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Andrzej Grabski	01.10.1958-15.06.1969			
Marian Szymański	?			
Alojzy Operhalski	1964-1974	Po stażu PZWet Bydgoszcz	PZLZ Bydgoszcz	
Wiesław Lackowski	01.04 1972-31.10.1990	Po studiach	Prywatna praktyka w Sicienku	Zmarł w 2003
Ordynatorzy				
Grzegorz Lemke				
Edward Kowalewski	1969-12.1989	PZLZ Ruszówko Wrocław	Emerytura	
Marek Nadolny	1983-1990	Po stażu w PZWet w Nakle	Prywatna praktyka w Sicienku	
Hanna Nadolna	1983-1990	Po stażu w PZWet w Nakle	Prywatna praktyka	Centrowet od 1995

Lecznica powstała w roku 1953 w adaptowanym budynku koło kościoła. Istniał do czasu wybudowania w Sicieniu nowego obiektu PZLZ. Obsada: 1 lekarz weterynarii, 1 technik weterynarii.

PZLZ Wtelno

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Karol Czerkawski	01.02.1956-31.08.1970	PZWet. Żnin	WZWet. w Bydgoszczy	
	01.08.1982-31.01.1990	PLW Bydgoszcz	Prywatna praktyka	
Grzegorz Miedziński	1970 -1971	Po studiach	WSR Wrocław	
Jerzy Kaczmarek	1971-1973	PZLZ Jeziora Wielkie	PZLZ Bydgoszcz	

PZLZ - zorganizowana w 1955 r. w 1 pokoju w budynku Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej we Wtelnie. Nowy obiekt został oddany do użytku pod koniec 1964 roku. Obsada: 1 lekarz weterynarii 1 technik weterynarii.

PZLZ Solec Kujawski

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Zbigniew Sadowski	02.1951-31.05.1953	Po studiach	WZWet Bydgoszcz	
Jerzy Kossowski	06.06.1953-31.08.1954	Po studiach	Kier. PZLZ Śliwice	
Stanisław Kokocha	01.09.1954-06.06.1956	Rzeźnia w Bydgoszczy	PZLZ Góra pow. Żnin	Zmarł 06.06.1955
Bronisław Dynowski	01.07.1956-30.06.1958	PZWet Chojnice	PZLZ Wąbrzeźno	
Edward Głowacki	01.11.1957-01.07.1966	Delegatura Insp. Higieny w Bydgoszczy	PLW w Wyrzysku od 07.1966-06.1974	
Janusz Radtke	16.09.1966-31.12.1990	Instytut PIW O/Bydgoszcz	Prywatna praktyka w Solcu Kuj.	

Lecznica zorganizowana w 1954 r. Obsada: 1 lekarz weterynarii, 1 technik weterynarii

PZLZ Fordon

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Andrzej Przeorski	1962-1966	Po stażu	WZWet Bydgoszcz	
Wojciech Kocho-wicz	01.04.1968-31.12.1972	PZLZ Bydgoszcz	PZLZ Bydgoszcz	Likwidacja PZLZ

Punkt weterynaryjny działał od 1962 do 1966 w obiekcie dzierżawionym od osoby prywatnej na ul. Cmentarnej.

Od kwietnia 1968 do końca 1972 r. lecznica mieściła się w Zofinie koło Fordonu.

PZLZ Nowa Wieś Wielka

Początkowo zorganizowano w 1957 r. punkt weterynaryjny w Dziemionie w obiekcie dzierżawionym od osoby prywatnej. Nowy obiekt oddano do użytku w 1964 w Nowej Wsi Wielkiej.

Od 1975 r. została przekazana do OT w Inowrocławiu. Od 1975 do 1979 przyłączona do PZLZ Żłotniki Kujawskie.

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Jan Tymczak	01.03.1957 – 30.08.1960	Po studiach	PZLZ Łobżenica	
Rufin Kujawski	01.09.1960- 17.01.1963	Po studiach		Zmarł 17.01.1963
Lech Szulc	1966-1967		Instytut Wet.	
Mieczysław Majek	01.02.1971- 31.08.1971	PZWet Tczew	Ordynator PZLZ Chodzież	
Władysław Wojtal	1975-1977	Z kieleckiego	Do kieleckiego	
Stefan Budziewski	01.11.1978- 31.03.1979	PZLZ Pszczółki	Kier. OT w Chojnicach	Zmarł w 2011
Józef Jagódka	01.09.1980- 31.10.1986	Ordynator PZLZ Dobrcz	Wyjechał do Niemiec.	
Leszek Czerkawski	1988- 12.1990	Wojskowy Szpital Kli- niczny	Prywatna praktyka we Wtelnie	

PZLZ Mąkowsko

Imię i nazwisko	Czas pracy	Skąd przyszedł	Dokąd poszedł	Uwagi
Kierownicy				
Jan Siemiński	1966-do likwidacji punktu		OT Byd- goszcz	Zginał tragicznie wraz z synem lekarzem weterynarii

PZLZ - Punkt weterynaryjny zorganizowano od 01.06 1966 r. na poddaszu budynku w którym mieściło się przedszkole. Punkt zlikwidowano w 1975.

V Służba weterynaryjna w okresie transformacji w latach 1990 – 1992

W roku 1991 nastąpiła kolejna zmiana w działalności służby weterynaryjnej. Nie była to tym razem zmiana nazwy jednostek weterynaryjnych ani zmiana przynależności terytorialnej. Była to zmiana polegająca na zaprzestaniu dotowania lecznictwa zwierząt i prowadząca w konsekwencji do prywatyzacji lecznictwa weterynaryjnego.

Dnia 15 stycznia 1991 roku do ówczesnego Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii w Bydgoszczy za pośrednictwem Wojewody Bydgoskiego wpłynęło pismo Ministra Szefa Urzędu Rady Ministrów Jacka Ambroziaka, które było wykonaniem Uchwały Nr 2 Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1991 uchylającej uchwałę w sprawie organizacji służby weterynaryjnej podległej terenowym organom administracji państwowej. Uchwałę podpisał Prezes Urzędu RM Tadeusz Mazowiecki.

Uchwałą tą Rada Ministrów uchyliła uchwałę nr 114 RM z dnia 27 czerwca 1975 r. w sprawie organizacji służby weterynaryjnej podległej terenowym organom administracji państwowej (MP nr 22 poz. 137). W uzasadnieniu uchwały, które opracowano w ówczesnym Departamencie Weterynarii przed jej uchwaleniem czytamy „ ..... przepisy uchwały 114 RM (przytoczonej wyżej RT) łączyły w ramach tej samej jednostki wykonywanie usług weterynaryjnych z funkcjami urzędowymi należącymi zgodnie z ustawami szczególnymi do kompetencji wojewodów. Dotychczas stosowana w tym zakresie praktyka nie ma dalszego uzasadnienia ponieważ hamuje swobodę podejmowania praktyki lekarsko – weterynaryjnej w zakresie lecznictwa zwierząt na własny rachunek jak również hamuje proces odchodzenia od dotowania z budżetu państwowych zakładów leczniczych dla zwierząt”. .....” Jednocześnie zamierza się od 1 stycznia 1991 r. przekształcić wojewódzkie zakłady weterynarii w jednostki państwowej służby weterynaryjnej realizujące wyłącznie zadania terenowych organów administracji ogólnej z dziedziny weterynarii określone ustawami

szczególными.....” „Przekształcenie wojewódzkiego zakładu weterynarii wymaga więc zmian w dotychczasowej organizacji, a także zmiany zasad jego finansowania z formy zakładu budżetowego w jednostkę budżetową.

Pismo Szefa URM – u wywołało niepokój wśród pracowników weterynarii. Początkowo oprócz rozważań i spekulacji co do przyszłych kształtów służby weterynaryjnej brak było konkretnych ustaleń i informacji szczebli decyzyjnych w tym zakresie. Cała zasada prywatyzacji została określona bardzo ogólnie w cytowanym już piśmie Szefa URM. Stopniowo pod naciskiem władz administracyjnych rozpoczęła się prywatyzacja służby weterynaryjnej. Nie spotykała się ona w większości przypadków ze zrozumieniem szeregowych pracowników Oddziałów Rejonowych a także ich kierownictwa. Z struktur WZWet-ów wyłączono PZLZ –ty a zajmowane przez nie obiekty rozpoczęto przekazywać gminom. Taką formę prywatyzacji przyjęto w województwie bydgoskim. Majątek wypracowany przez weterynarię z zadań rzeczowych, budynki lecznic dla zwierząt wraz z środkami trwałymi w tym środki transportu zostały stopniowo przekazane gminom. Natomiast majątek ruchomy w postaci sprzętu , leków itp. Został po wycenie odsprzedany lekarzom weterynarii z prywatyzowanych PZLZ. Wszyscy pracownicy zarówno fachowi jak i administracyjni oraz personel pomocniczy otrzymali przewidziane Kodeksem Pracy wypowiedzenie umów o pracę. Osoby zatrudnione w Rejonowych Oddziałach Weterynarii mogły zostać zatrudnione ponownie, jednak nie zawsze na tych samych stanowiskach oraz warunkach płacowych.

Okres 1991 – 1992 był okresem dynamicznym obfitującym w konflikty koleżeńskie, spory o przejmowanie majątków PZLZ, o kierownictwo w powstających wieloosobowych prywatnych praktykach, spory i problemy rejestracyjne lecznic. Można powiedzieć że była to „walka o władzę”, walka o pozycje w prywatyzowanej weterynarii. Pewne konflikty noszą ślady do dnia dzisiejszego.

Od tego czasu do dnia dzisiejszego zmieniła się mentalność lekarzy weterynarii. Do pracy weszło nowe nieskażone państwowością pokolenie lekarzy weterynarii. pokolenie dla

którego praca w PZLZ jest tylko historią i właśnie dla tego pokolenia warto ocalić od zapomnienia fakty z przeszłości. Temu między innymi ma służyć organizowana w Bydgoszczy sesja historyczna.

Do rozpatrywania przeszłości, do zainteresowania historią zawodu trzeba dojrzeć. Trzeba samemu znaleźć się w centrum działania, aby móc swoje zawodowe dokonania ocenić i porównać z dokonaniem innych. Śledząc historię zawodu można poznać ciekawe postacie lekarzy weterynarii, ich nie zawsze łatwą zawodową drogę, pozazawodowe pasje i ich wkład w ponadczasowe istnienie naszego zawodu – zawodu lekarza weterynarii.

Piśmiennictwo u autora.

Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae

Historia jest świadkiem czasów, światłem prawdy, życiem pamięci, nauczycielką życia.

Jarosław Sobolewski

ZARYS HISTORII PRODUKCJI LEKÓW I BIO- PREPARATÓW WETERYNARYJNYCH NA PO- MORZU I KUJAWACH DO 1945 ROKU

Rozpatrywanie wytwarzania produktów leczniczych dla zwierząt wyłącznie w świetle regionalnym pozbawia nas szerszego spojrzenia na omawianą kwestię. Dlatego też w tej pracy chciałbym przedstawić firmy produkujące leki weterynaryjne na Pomorzu i Kujawach w osnowie historii rozwoju przemysłowej produkcji preparatów stosowanych w medycynie weterynaryjnej na ziemiach polskich, bo tylko takie ujęcie pozwoli na pokazanie miejsca naszego regionu w tej dziedzinie farmacji weterynaryjnej.

Z chwilą udomowienia zwierząt zaczęto traktować je jako wartość materialną i hodowlaną. Zaistniała więc potrzeba ochrony inwentarza przed chorobami. Badania najstarszej odkrytej osady na ziemiach polskich (Biskupina) datowanej na przełom epoki brązu i żelaza, czyli ok. 700 - 600 r. p.n.e., przybliżają metody utrzymywania zwierząt w ówczesnych czasach. Istotną rolę w gospodarce prastarego Biskupina odgrywał chów inwentarza.

Wśród kości odkrytych podczas badań wykopaliskowych w osadzie, ponad 80% należało do gatunków hodowlanych: bydła, świń, owiec, kóz i niewielkich, tarpanowatych koni. W wiosce trzymano również rosłe psy, które zapewne pomagały w pilnowaniu bydła. Ponieważ na stosunkowo niewielkim obszarze trzymano wiele gatunków zwierząt, łatwo stwierdzić, iż dotyczyły je różnego rodzaju choroby. O ilości zachorowań możemy pośrednio wnioskować na podstawie badań archeozoologicznych, które przekazują dane dotyczące wyłącznie objawów uwidaczniających się w układzie kostnym. Częstość występowania śladów po urazach i chorobach kości waha się od 0,25% do 50% osobników. Stany chorobowe wy-

magaly działań o charakterze leczniczym, zapobiegającym przede wszystkim utracie wartości majątku.

U Słowian, jak i u wielu innych ludów, dzielono czynniki chorobotwórcze na zewnętrzne - dające się racjonalnie wytłumaczyć (skaleczenia, rany, pasożyty zewnętrzne) oraz wewnętrzne – nadprzyrodzone. Podobnie rzecz się miała w przypadku metod leczenia. Jednym ze sposobów zapobiegania chorobom ludzi, ale także zwierząt domowych, było oddawanie duchom dowodów czci i pamięci, poprzez składanie ofiar. Na czele bóstw słowiańskich stał Perun, władca nieba i piorunów. Bronią Peruna w tradycji bałtosłowiańskiej jest kamienny piorun fulguryt, nazywany bożym prątkiem, który stosowany był do pocierania wymion krów, gdy te traciły mleko, ale korzystano z niego także w przypadkach chorób oczu, bólu, itp. Również obrzędowość słowiańska stanowiła ważną metodę leczniczą. Najbardziej znanym obrzędem była noc kupalna, w trakcie której dziewczęta wrzucały do wody magiczne kwiaty i zioła, przez wodę przepędzano bydło, co miało je chronić przed chorobami.

Skuteczność tych zabiegów była praktycznie żadna i jeżeli zwierzę mimo wszystko chorowało stosowano zaklęcia, a w ostateczności środki lecznicze pochodzenia naturalnego. Pozyskiwanie fulgurytu, a także wytwarzanie dziegciu (*Pix liquida*) i ich oferowanie w modelu handlu wymiennego mogą być uważane za zaczątek „produkcji produktów leczniczych”.

Technika wytwarzania dziegciu (produkcję prowadzono w specjalnie przygotowanych paleniskach) powodowała, że ilości tego produktu były znaczne. Środek ten oprócz zastosowań technicznych, był używany szeroko w terapii zwierząt, a szczególnie w leczeniu chorób skóry, racic, kopyt, kości. Jako mieszanina związków fenolowych, węglowodorów i terpenów, wykazywał działanie dezynfekujące i antybakteryjne. Zalety tego leku przetrwały do czasów współczesnych, a metody jego pozyskiwania zasadniczo się nie zmieniły.

Już w średniowieczu można dopatrywać się początków przemysłu farmaceutycznego w ówczesnym rzemiośle aptekarskim. W XIV i XV wieku Wenecja stworzyła monopol na wyrób lekarstwa pod nazwą *Theriacum* (terjak, drjakiew), które było wyrabiane w miejscach publicznych, pakowane w beczki i rozsyłane po całej Europie. Dzięki temu, że ziemie Pomorza i Kujaw leżały na szlakach handlowych i tu docierał ten produkt. Biorąc pod uwagę dzisiejszą nomenklaturę preparat ten można nazwać lekiem złożonym, gdyż w jego skład wchodziło: opium, żmije i mieszanina ziół. Traktowano ten specyfik jako odtrutkę na wszystkie choroby. W czasach późniejszych przełamano monopol wenecki i był on wyrabiany przez większość aptek, co zahamowało jego produkcję "przemysłową". Przez długi czas substancje lecznicze pozyskiwano z natury i dopiero na początku XIX w. nauczono się wyodrębniać substancje czynne. Zanim jednak do tego doszło stosowano produkty naturalne zarówno u ludzi i zwierząt, a przygotowywanie specyfików wyłącznie dla naszych braci mniejszych było sporadyczne.

Dla prześledzenie historii wytwarzania produktów leczniczych weterynaryjnych warto zapoznać się z kilkoma datami związanymi z weterynarią. Impulsem dla rozwoju nauk weterynaryjnych było powstanie pierwszej szkoły weterynaryjnej we Francji w 1762 r, a kilkadziesiąt lat później w Polsce (1823 r.). Wykształceni specjaliści leczenia zwierząt potrzebowali narzędzi pomagających im w pracy. Jednym z rodzajów tych narzędzi były leki, a to zapoczątkowało rozwój farmacji weterynaryjnej, która aż do początków XX miała charakter raczej manufaktury prowadzonej w aptekach na (podstawie recepty lekarzy wet.), lub przez samych lekarzy wet.

Kolejną datą jest ta związana z uzyskaniem czystych surowców farmaceutycznych, a większość historyków farmacji twierdzi, iż pierwszym tego rodzaju przetworem była morfina, którą firma Merck z Darmstadu zaczęła wyrabiać w roku 1827. W roku następnym fabryka Jobsta ze Stuttgartu wprowadziła do produkcji przemysłowej chininę. Od tego czasu wytwarzanie

środków farmaceutycznych na wielką skalę zaczęło rozwijać się w bardzo dynamicznie.

Początkowo w rozwoju przemysłowej produkcji leków weterynaryjnych swój udział miały apteki. Zachowane materiały archiwalne pokazują zakres produkcji leków. W większości były to: proszki dla świń, zalecane w leczeniu braku apetytu, róży, zapalenia płuc; proszek dla koni - stosowany przeciw zołzom; proszek odżywczy dla bydła - poprawiający apetyt oraz usuwający wszelkie niestrawności; płyn restytucyjny - "podtrzymujący siły i wytrwałość". W zbiorach Muzeum Farmacji Apteki „Pod Łabędziem” w Bydgoszczy znajdują się również recepty na preparaty przepisywane zwierzętom gospodarskim.

Ponieważ wiele preparatów lekarze wet przygotowywali sami, pojawiły się głosy niezadowolenia w środowisku farmaceutycznym, które dążyło do zmonopolizowania również tej gałęzi farmacji. Rodziło to niezadowolenie ze strony lekarzy weterynarii, którzy twierdzili, że taksy aptekarskie często przekreślają opłacalność leczenia lekami przygotowywanymi przez farmaceutów.

Jeszcze w roku 1936 Wincenty Skowroński zachęcał lekarzy do zakładania własnych laboratoriów służących do produkcji leków. Do urządzenia wystarczyły proste przyrządy farmaceutyczne jak: waga do ważenia ziół, waga ręczna do ważenia proszków, moździerz porcelanowe do przygotowywania maści, cylindry miarowe do płynów. Manualy farmaceutyczne zawierały liczne receptury weterynaryjne i tak "Polski manual farmaceutyczny" Jana Podbielskiego i Mariana Rostańskiego, z roku 1932, zawiera recepturę ok. 150 preparatów dla wszystkich gatunków zwierząt gospodarskich.

Do roku 1939 sprawa wytwarzania leków weterynaryjnych przez apteki pozostała niezmienną i należy podkreślić, iż wkład polskiej farmacji w rozwój farmacji weterynaryjnej był bardzo duży, wprowadzanie nowych środków, czy też metod

wytwarzania leków pomagało działać lekarzom weterynarii skuteczniej i efektywniej.

Oczywiście apteki były w stanie produkować leki na potrzeby regionalne, część z nich przekształciła się w firmy o zasięgu krajowym, ale trzon przedsiębiorstw farmaceutycznych tworzonych było od podstaw bez powiązania z działalnością apteczną. W regionie Pomorza i Kujaw ze względów historycznych musimy rozpatrywać produkcję leków w połączeniu z podobną funkcjonującą w Niemczech co oczywiście związane było z zaborami. Chociaż lata 1772 – 1795 były tragiczne dla polskiej państwowości, to znajdowanie się w strefie wpływów pruskich pozwoliło korzystać z udogodnień, jakie stwarzało liberalne prawo w zakresie produkcji farmaceutyków. Była ona wolna od zezwoleń, a jedyne ograniczenia dotyczyły sposobu opakowania i ekspedycji. Tylko specyfiki zawierające w swoim składzie substancje trujące lub gwałtowne działające mogły być wydawane w aptekach na podstawie recepty lekarskiej.

Pomimo braku ograniczeń prawnych, możliwości rozwoju przemysłu związanego z kapitałem polskim był bardzo utrudniony, co wiązało się z polityką władz okupacyjnych. Jednak nadmienić należy, że mimo ograniczeń kapitałowych, polscy przedsiębiorcy z tych terenów byli poniekąd beneficjentami tego typu podejścia prawnego, a firmy z niemieckie stały się kolebką przemysłu farmaceutycznego. W latach 1820 - 1914 przodowały one w skali światowej w produkcji preparatów farmaceutycznych i były głównym eksporterem, a co za tym idzie dostarczycielem leków nie tylko w Europie, ale i na Świecie. Dość powiedzieć, że do pierwszej wojny światowej Niemcy produkowały 20% globalnej ilości leków.

Z punktu widzenia ekonomicznego założenie laboratorium lub fabryki wytwarzającej leki było zdecydowanie prostsze niż obecnie. Podstawowe wyposażenie było bardzo skromne. Ograniczało się do młynków do rozdrabniania surowców, sit do ich przesiewania, perlukatorów do sporządzania wyciągów, suszarni, destylatorów, a pod koniec XIX w. doszły do

tego tabletkarki. Podstawowymi surowcami były rośliny lecznicze pozyskiwane początkowo ze stanu dzikiego, a później z plantacji organizowanych przez zakłady farmaceutyczne. Wykorzystywano również organy i produkty zwierzęce. Kości służyły do sporządzania wyrobów żelatynowych (kapsułki, galki), z mięsa wykonywano wyciągi dla ozdowieńców. W pierwszym okresie rozwoju dominowała produkcja wyrobów galenowych w postaci nalewek spirytusowych, wyciągów wodnych i alkoholowych. Ponadto wykonywano syropy, zagęszczone soki. Te formy leków, z powodu słabego wyposażenia technicznego, były najprostsze do produkcji na skalę przemysłową. Bardziej zaawansowaną postacią, która znalazła uznanie wśród polskich przemysłowców były pigułki z arsenikiem, kreozotem, chininą. Wśród środków powszechnie stosowanych wymienić można jeszcze mazidła, maści, kataplazmy, plastry lecznicze. Te uwarunkowania doprowadziły do tego, że na terenie Pomorza i Kujaw funkcjonowało do roku 1939 ok. 40 firm farmaceutycznych

Jednak o ile produkcja leków przeznaczonych dla ludzi rozwijała się dość dynamicznie, to wytwarzanie leków przeznaczonych dla zwierząt stanowił margines. Problem ten podniesiono na łamach "Przeglądu Weterynarskiego" w roku 1901: "Warto, aby wymieniona komisya wzięła w opiekę również wyrób wszelkich narzędzi i przetworów weterynaryjnych, bo te sprowadzamy już prawie wyłącznie z zagranicy, płacimy za nie drogie pieniądze i to w dodatku głównie niemieckim fabrykantom."

Pionierskim zakładem, powstałym jeszcze przed w/w apelem była Fabryka Wyrobu Surowic i Szczepionek prof. Odo Bujwida, która powstała w roku 1893 w Krakowie i rok ten może być traktowany jako narodziny polskiego przemysłu bioweterynaryjnego.

Odzyskanie państwowości w roku 1918 było impulsem do rozwoju przemysłu weterynaryjnego i bioweterynaryjnego. W roku 1918 istniało 7 przedsiębiorstw oferujących specyfiki

weterynaryjne. Były to w większości małe laboratoria, produkujące preparaty galenowe, proste specyfiki oraz firmy specjalizujące się w produkcji surowic i szczepionek. Firmy te wznowiły działalność zaraz po odzyskaniu niepodległości. Największym problemem zakładów już działających i nowo powstających był niedostatek kapitału inwestycyjnego, co wymuszało zaangażowanie firm zagranicznych. Wkład kapitału obcego w całym przemyśle farmaceutycznym sięgał ok. 30% jego wartości.

W sektorze produkcji leków dla zwierząt udział kapitału obcego był zdecydowanie mniejszy. Poza przedstawicielstwami firm zagranicznych, które siłą rzeczy zasilane były finansowo przez swoje centrale, firmy polskie powstawały na własnej bazie finansowej, a jednym z ich celów było ograniczanie wpływu produkcji zagranicznej i konkurencja cenowa z preparatami zagranicznymi. Niestety nie zawsze się to udawało, dużą przeszkodą w rozwoju produkcji był brak wyspecjalizowanych producentów aparatury chemicznej, takiej jak pompy próżniowe, agregaty metalowe kwasoodporne i zasadowoodporne oraz aparatury kamionkowej, szklanej i porcelanowej. Dużym problemem było zaopatrywanie się w niektóre substancje chemiczne, które nie były wytwarzane w Polsce.

W miarę upływu lat problemy te były eliminowane. Małe laboratoria i firmy przekształcano w duże zakłady przemysłowe. Coraz większe zainteresowanie budziła produkcja leków dla zwierząt. Inwestycje państwowe w powstanie PINGW (w tym oddziału w Bydgoszczy) związane były z koniecznością przeciwstawiania się chorobom zakaźnym atakującym zwierzęta hodowlane na terenie RP. Właśnie przemysł bioweterynaryjny stanowił trzon produkcji leków dla zwierząt. Podczas gdy w farmacji bazowano głównie na syntezie prostych związków i adaptacji leków ludzkich do stosowania u zwierząt, w sektorze surowic i szczepionek prowadzono badania będące skierowane wyłącznie na ochronę stanu zdrowia zwierząt.

O ile farmacja weterynaryjna pod względem swojej innowacyjności była zawsze w tyle za Niemcami, USA, Francją, czy Szwajcarią, o tyle w pracach nad biopreparatami polscy uczeni stali w pierwszym szeregu. Prof. Odo Bujwid, którego można nazwać twórcą polskiego przemysłu biopreparatów stosowanych w medycynie i medycynie weterynaryjnej, prowadził prace nad prątkami gruźlicy, czy też różycą u świń, które pozwoliły wprowadzić zarówno preparaty diagnostyczne jak i lecznicze w tym samym czasie, w którym były one wprowadzane na całym świecie. Dość wspomnieć, iż profesor otworzył drugą stację Szczepienia Przeciw Wodowstrętowi na świecie (po stacji paryskiej Pasteura) i był twórcą powszechnie przyjętych na Świecie określeń „tuberkulina” i „tuberkulinizacja”.

Poniżej przedstawiam listę firm, które produkowały na terenie Pomorza i Kujaw produkty przeznaczone dla weterynarii. W zestawieniu zwracam uwagę na fakt, że w dzisiejszej nomenklaturze nie wszystkie preparaty uważane byłyby za produkty lecznicze, można by było je określić raczej jako dodatki paszowe lub pasze lecznicze specjalnego przeznaczenia.

Aptekarz E. Baranowski Laboratorium Chemiczno – Farmaceutyczne

Rok założenia: 1920, zlikwidowano w roku 1929

Adres: Grudziądz, ul. Kwiatowa 8

Laboratorium powstało na bazie dawnej fabryki przetworów chemicznych Samtera. Firma E. Baranowskiego produkowała aż 24 pozycje leków weterynaryjnych (w 39 gramaturach). Preparaty pakowane były po 10 sztuk w kartoniku. Jak większość firm działających w okresie międzywojennym, produkcja skupiała się na preparatach nie wymagających procedur rejestracyjnych. Za wyroby farmaceutyczne przedsiębiorstwo uzyskało złoty medal na XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Warszawie². W roku 1929 właściciel firmy Edmund Baranowski przeniósł się na Śląsk i poświęcił się polityce, zostając posłem na Sejm R.P.

Preparaty weterynaryjne produkowane przez Laboratorium Chemiczno – Farmaceutyczne Aptekarz E. Baranowski:

Iniekcje: Atropin. sulf., Atropin. 0,025 morf. mur., Arecolini hydrobrom., Arecolin-Eserin, Arecolin –Policarp., Arecolin-Veratrin., Baryum chlorat. 10%, Coffein natr. sal., Cocain mur., Digitoxin, Eserin. sulf., Fibrolysin, Morf. mur., Novocain, Ol. camphorat., Pilocarpin, Strychnin., Suprerain sol. 0,75, Thio-sinamin, Veratrin. Pigułki: Extr. Aloes, Extr. Aloes c. Calomel³.

Dr Behring i Ska., Fabryka Artykułów Leczniczych i Chemicznych

Rok założenia: 1895

Adres: Bydgoszcz, ul. Długa 63 (w r. 1927 ul. Szpitalna 3)

Spółka produkowała plastry i opaski lecznicze, w tym opaski gipsowe. Produkowano ok. 35 000 szt. opasek miesięcznie.

Elabor Sp. z o.o. Fabryka Przetworów Chemiczno – Farmaceutycznych

Rok założenia: 1920

Adres: Górnó k. Brodnicy

Spółka wytwarzała preparaty galenowe, farmaceutyczne i weterynaryjne, które były odpowiednikami produktów firm zagranicznych. Leki wytwarzane były w postaci ampułek, tabletek, drażetek, pigułek i specyfików). Asortyment obejmował 30 pozycji, w tym wytwarzano 5 iniekcji do użytku weterynaryjnego. Po roku 1935 firma obniżyła wielkość produkcji, ze względu na agresywne działania konkurencji.

Preparaty weterynaryjne produkowane przez firmę Elabor Sp. z o.o. Fabryka Przetworów Chemiczno – Farmaceutycznych:

Arecolinum hydrobromicum, Atropinum sulfuricum, Coffeinum natrio salicylicum, Morphinum muriaticum, Veratrinum².

Euscol, Fabryczne Zakłady

Rok założenia: 1924

Adres: Łabiszyn k. Bydgoszczy

Euscol do roku 1925 wytwarzał lek ujęty w spisie środków weterynaryjnych pod nazwą Euscol nr rej. 795. Preparat wydawany był wyłącznie z przepisu lekarza weterynarii. Występował w 2 postaciach – brykietów do inhalacji i brykietów do higieny stajni. Był to środek dezynfekcyjny, składający się z igliwia świerkowego z dodatkiem 2,3% kwasu mrówkowego i formaldehydu. Posiadał pozytywną opinię Instytutu Fizjologiczno – Bakteriologicznego w Berlinie. Wskazaniami do stosowania były żoły u koni oraz choroby układu oddechowego.

Hofman Władysław lek. wet.

Rok założenia: b.d.

Adres: Grudziądz, ul. Hallera 25

Produkcja środka dla koni Exostotophia.

Hadroga Hurtownia i Wytwórnia Drogerijno Apteczna

Rok założenia: 1921

Adres: Bydgoszcz, ul. Matejki 2

Firma zajmująca się przede wszystkim hurtem leków i materiałów medycznych. Wśród oferty znajdowały się też preparaty weterynaryjne: Arecolinum hydrobromicum, Anthelmin przeciwko glistom u świń, Anticholerin i Avisa stosowane w cholerze drobiu, Camphora 10 i 20%, Centralina i Centrol do tuczenia świń, Dysenterpil przeciw bieguncie u cieląt, Galinol proszek zwiększający nośność u kur, Kolkalin przeciw kolkom i wzdęciom u bydła, Placentol środek domaciczny stosowany u krów po ocieleniu, Pigułki aloesowe, Pilocarpini hydrochlorici, Proszek przeciwko bieguncie, Urisan, Zolzolin – przeciwko żoźlom. Dodatkowo hurtownia posiadała na składzie surowice i szczepionki firmy Klawe. Oprócz obrotu lekami wytwarzanymi w innych fabrykach, Hadroga zajmowała się produkcją preparatów dla zwierząt.

**Preparaty weterynaryjne produkowane przez firmę Hadro-
ga Hurtownia i Wytwórnia Drogerijno Apteczna:**

Fluid dla koni, Kanarek, Sucharki witaminowe dla psów.

Pola Laboratorium Chemiczne

Rok założenia: 1920

Adres: Bydgoszcz

**Preparaty weterynaryjne produkowane przez firmę Pola
Laboratorium Chemiczne:**

Pola Goinol – płyn przeciw parchom u koni i bydła, Pola Choleryna – płyn przeciw cholerze drobiu, Pola Kolika – środek przeciw kolce u koni i wzdęciu u bydła, Pola Suroł – środek przeciw czerwoncy u świń, Pola Riol – płyn przeciwbiegunkowy, Pola Zołzol – płyn przeciw żożom u koni, Pola Fluid Restytucyjny – do nacierania zwierząt domowych.

**Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego.
Wydział Hodowli i Higieny Zwierząt, Oddział Produkcji
Małej i Tuberkuliny**

W okresie międzywojennym Zakład posiadał oddział w Bydgoszczy wytwarzający małe i tuberkuliny. Oddział powstał w roku 1927. Wielkość produkcji surowic i szczepionek oddziału bydgoskiego wynosiła w roku 1938 - 1236 kg o wartości 77240 zł.

**Serohygiea, Spółka Akcyjna Jezewo pow. Łabiszyn; Wiel-
kopolskie Towarzystwo Akcyjne „Serohygiea**

Rok założenia: 1921

Instytut serologiczny – bakteryjny.

Bogatym okresem farmacji weterynaryjnej na terenie Pomorza i Kujaw był okres do roku 1939. Po wojnie ta gałąź przemysłu farmaceutycznego na terenach obecnego wojewódz-

twa kujawsko-pomorskiego zupełnie zanikła i nic nie wskazuje na jej reaktywację.

Piśmiennictwo u autora.

BIOGRAMY LEKARZY WETERYNARII – BYDGOSKA WETERYNARIA KLINICZNA

BERNARD ANTONI

ur. 10.03.1933 w Rogowie Żnińskim. Absolwent uczelni lubelskiej z 1957. Po stażu w PZWet Świecie pracuje od 1957 do 1958 w PZLZ Świekatowo. Od 1959 roku przechodzi do PZLZ Koronowo i pracuje tam jako ordynator do 1984. Od 1984 zostaje kierownikiem Oddziału Rejonowego w Koronowie a od 1989. Oddziału Rejonowego w Bydgoszczy gdzie pracuje do emerytury jako Oddziałowy i Powiatowy Lekarz Weterynarii. W roku 2001 r. przechodzi na emeryturę i prowadzi prywatną praktykę w Koronowie do 2007 r. Przeprowadził się do Ciechocinka. Źródło: Ankieta personalna KPILW w Bydgoszczy, przekaz osobisty A. Bernarda (R.T.)

BRATKOWSKI MARIAN

ur.19.11.1907 w Brześciu Kujawskim. Absolwent uczelni lwowskiej z 1935. Od 1935 do 1939 pracował w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy. W czasie okupacji przebywał w obozie jenieckim w Murnau od 1939 – 1945. Po wojnie wraca w 1945 do ZM w Bydgoszczy i pracuje tam do dnia 04.07.1971. W okresie od 1945 do 1950 roku pracował także jako kierownik pierwszej powojennej lecznicy dla zwierząt w Bydgoszczy, która najpierw mieściła się w Rzeźni Miejskiej

skiej a potem w obiektach szkoły Rolniczej w Bydgoszczy przy ul Bernardyńskiej . Pracował także jako p.o. Kierownika PZLZ w czasie od lutego do dnia 01.07.1952. Odszedł z tego stanowiska na własną prośbę. Odwołany ze stanowiska p.o. kierownika PZLZ w Bydgoszczy przez Bronisława Jużaka ówczesnego WLW w Bydgoszczy Pracował przez okres 01.10.1959 – 01.07.1971 w ZM w Bydgoszczy jako organ urzędowego badania zwierząt . Zmarł w 1977 w Bydgoszczy. Źródło : Archiwum WIW w Bydgoszczy (R.T.)

CZERKAWSKI KAROL

ur.27.03.1929 w Bołszowcach pow. Rochatyn. Absolwent uczelni warszawskiej z 1955. Od 15.03.1955 – 01.02.1956 pracował w PZWet w Żninie jako epizootolog. Od 01.02.1956 do 31.08.1970 był kierownikiem PZLZ w Wtelnie. Od 01.09.1970 do 30.10.1972 pracował w WZW et w Bydgoszczy jako kierownik Ośrodka zwalczania gruźlicy i brucelozy. W latach 01.11.1972 do 30.07.1982 był PLW w Bydgoszczy. Od 01.08.1982 do

31.01.1990 był głównym specjalistą i jednocześnie Kierownikiem PZLZ w Wtelnie. Zmarł 1 sierpnia 2011 roku. Źródło : Akta osobowe archiwum WIW w Bydgoszczy (R.T.)

GAJEWSKI JERZY

ur. 01.01.1923 w Zamościu. Absolwent uczelni wrocławskiej z 1950 r. Po studiach pracował w Wojewódzkim Zjednoczeniu PGR w Bydgoszczy do 31.10.1956 r. Od 01.11.1956 do 30.04.1959 pracował w Zespole PGR w Trzeciewnicy pow. Wyrzysk Od 01.05.1959 obejmuje obowiązki kierownika PZLZ w Bydgoszczy (przy ul Wybickiego 2a), Po studiach pracował w Wojewódzkim Zjednoczeniu PGR w Bydgoszczy do 31.10.1956 r. Od 01.11.1956 do 30.04.1959 pracował w Zespo-

le PGR w Trzeciewnicy pow. Wyrzysk Od 01.05.1959 obejmuje obowiązki kierownika PZLZ w Bydgoszczy (przy ul Wybickiego 2a), które pełni do dnia 30.06.1974 r. Po tym czasie do 15.12.1982 r. pracuje w PZLZ jako ordynator. Od 16.12.1982 do 10.06.1987 r. - do przejścia na emeryturę pracuje w WZW et w Bydgoszczy jako główny specjalista w Ośrodku Lecznictwa.
Źródło: Akta osobowe WIW w Bydgoszczy (R.T.)

GALIKOWSKI TEOFIL

ur.28.08.1914 r. w Przemysłu. Studiował od 1934 r. w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie do roku 1939 r. i uzyskał tam absolutorium Dyplom lekarza weterynarii otrzymał w 1944 r. Na tkzw. „Weterinar Fachkurse in Lemberg”. Dyplom ten nostryfikował w r. 1950 na Wydziale Weterynarii Uniwersytetu we Wrocławiu. Od dnia 20.10.1945 r. został kierownikiem handlowym Spółdzielni Lekarzy Weterynarii w Bydgoszczy. Od 1947 r. został Kierownikiem Oddziału tej Spółdzielni w Bydgoszczy. W roku 1951 Spółdzielnia Lekarzy Weterynarii zostały przeobrażone w przedsiębiorstwo państwowe „Centrowet”. Spółdzielnia w Bydgoszczy stała się Hurtownia Wojewódzką „Centrowet” a następnie w roku 1960 stała się Bydgoskim Przedsiębiorstwem Zaopatrzenia Weterynaryjno - Zootechnicznego, które najpierw mieściło się na ulicy Ślusarskiej a potem na ul Cieplickiej. Kierował tymi hurtowniami do 31.05.1975 r. do przejścia na emeryturę. W okresie od 15.02.1973 do 31.12.1973 pracował także w wymiarze 1/3/ etatu w WZW et w Bydgoszczy w Ośrodku Lecznictwa i Zwalczenia Chorób Inwazyjnych. Źródło: Akta osobowe WIW w Bydgoszczy (R.T.)

GIZIŃSKI WŁODZIMIERZ

mgr praw Urodzony 28.05.1929 w Toruniu. Absolwent uczelni warszawskiej z 1953 r. **Po** studiach pracował jako stażysta epizootolog w PZWet w Bydgoszczy (wówczas w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Powiatowym Zarządzie Rolnictwa do którego należał Zarząd Weterynarii) Od 09.1954 do 05 1959 r. pracował jako lekarz wet. ds. profilaktyki i lecznictwa w

PWRN WZR Zarząd Wet. w Bydgoszczy. Od maja 1959 do grudnia 1983 był z- cą dyrektora WZW et w Bydgoszczy. Od 01.1984 został powołany do pracy w WKZSL w Bydgoszczy jako Kierownik Wydziału. W grudniu 1989 przeszedł na emeryturę. W latach 1968 – 1972 wchodził w skład Głównego Sądu Koleżeńkiego Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych. Działal w Izbie Lekarsko – Weterynaryjnej w I kadencji 1991 – 1995. W latach 2009- 2012 był Przewodniczącym Okręgowego Sądu Lekarsko – Weterynaryjnego KPILW w Bydgoszczy. Odznaczony licznymi medalami, odznakami i odznaczeniami państwowymi: SKS 1969, ZKZ 1977 KKOOP 1984 „Za wzorową pracę w służbie weterynaryjnej” 1969, Zasłużony Pracownik Rolnictwa 1973, Medal Pamiątkowy za Zasługi dla Ruchu Ludowego im. Wincentego Witosa 2006 Źródło: Archiwum akt osobowych WIW w Bydgoszczy, przekaz osobisty lek. wet Włodzimierza Gizińskiego (R.T.)

GÓRSKI STANISŁAW

ur.19.04.1934r. W Wyrzysku. Jako technik wet .pracował w PZLZ Lipnica pow. Chojnice od 01.08.1953 do 30.09.1954. Absol-

went uczelni lubelskiej z 1960 r. Po stażu w PZWet w Szubiniu od 01.01.1961 zostaje kierownikiem PZLZ Wierzchucin Królewski i pracuje tam do 30.12.1968 r. Od 01.01.1969 do 30.08.1973 jest kierownikiem PZLZ Mrocza pow. Wyrzysk. Od 01.09.1973 do 30.05.1975 pełnił stanowisko PLW w Mogilnie. Po reorganizacji administracyjnej kraju w 1975 r. od 01.06.1975 zostaje powołany na stanowisko WLW w Toruniu i pełni ten urząd do 30.06.1999 r. Odznaczony licznymi odznaczeniami resortowymi i państwowymi. ZKZ, KKOOP. Zmarł nagle 09.01.2009 r. Pochowany w Toruniu Źródło : Akta osobowe archiwum WIW w Bydgoszczy (R.T.)

IWAŃSKI EMIL

ur. 30 maja 1914 r. w Stanisławowie, zm. 14 maja 1992 r. Studia rozpoczął we Lwowie w 1936 r. W czasie wojny pracował jako robotnik hodowlany w Związku Hodowców Bydła w pow. Brzesko. W latach 1943-1944 był więziony w Tarnowie jako przestępca polityczny. Po wyzwoleniu, w roku 1945, był mianowany wójtem w gminie Rudzienica oraz w okresie od 1 czerwca 1946 do 31 maja

1948 Przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej w Ząbkowicach na Dolnym Śląsku. Od września 1948 podjął studia na Wyższej Szkole Rolniczej we Wrocławiu, gdzie uzyskał dyplom 13 sierpnia 1949 r. Po studiach pracował do 31 grudnia 1949 r. w Instytucie Weterynarii w Bydgoszczy w Zakładzie Inseminacji. Od dnia 1 stycznia 1950 do 31 lipca 1959 r. był kierownikiem PZLZ w Bydgoszczy. W tym czasie zastępował od kwietnia do sierpnia 1952 r. kierownika PZLZ w Włocławku. Od 1 sierpnia 1959 do 31 sierpnia 1961 r. pracował jako inspektor WIS w Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy. Następnie od 1 września 1961 do 30 czerwca 1970 r. pracował w WZWet. w Bydgoszczy w Wojewódzkim Ośrodku Zwalczenia Niepłodności i Chorób Młodości. W latach 1968-1974 był

Kierownikiem Ośrodka Zwalczania Niepłodności w PZWet. w Bydgoszczy. Od 1 stycznia 1975 do 31 sierpnia 1979 pracował w PZWet. w Szubinie jako Rejonowy Weterynaryjny Inspektor Sanitarny. Potem od 1 września 1979 do 30 czerwca 1983 pracował w Oddziale Rejonowym w Żninie w wymiarze ½ etatu jako inspektor WIS. Źródło: Akta osobowe WZWet w Bydgoszczy nr akt 644 po 1975 r.(R.T.)

JAKUBOWSKI STEFAN

Doc. dr hab. ur. w 1985 r. w Gninie pow. Grodzisk. Absolwent uczelni lwowskiej z 1925. Po studiach pracował na Wydziale AMW we Lwowie w Katedrze Chirurgii i uzyskał tam doktorat w 1927 r. 30 kwietnia 1927 r. został mianowany Naczelnym lekarzem weterynarii O.K. IV. W 1927 objął stanowisko dyrektora ZM w Brodnicy. Od 1929 do 1933 był PLW w Grudziądzu. W 1933 został Wojewódzkim Inspektorem Weterynarii na Pomorzu z siedzibą w Toruniu. Zajmował się także pracą naukową. Tworzył podwaliny Naukowego Instytutu Weterynarii w Bydgoszczy. Lata okupacji spędził w Lublinie gdzie pracował w przedsiębiorstwie „Bacutil”. W okresie 03.03.1945 – 31.03.1947 był WLW w Toruniu i Bydgoszczy. Aresztowany i więziony za konspiracyjną przynależność do WIN. Przeniósł się do Opola i pracował tam w WZWet. Po przejściu na emeryturę w 1969 prowadził wykłady z historii weterynarii na Wydz. Wet we Wrocławiu. Przewód habilitacyjny przeprowadził w 1966 r. Wniósł duży wkład w historię zawodu. Zmarł w 20.02.1985 r. Pochowany w Poznaniu. Źródło : Ż.W. nr 9/1980, str. 285

JANIKOWSKI JERZY

Urodzony 07.12.1941, w Gnieźnie. W 1967 roku ukończył Wydział Weterynaryjny SGGW we Warszawie. W 1983 roku ukończył studia podyplomowe na Wydziale Weterynaryjnym AR we Wrocławiu. W latach 2003-2006 przeszedł przeszkolenia specjalizacyjne poza granicą : Niemcy, Włochy i Holandia. W 1997 roku uzyskał tytuł specjalisty w zakresie prewencji weterynaryjnej i higieny pasz. Po wstępnym

stażu pracy we PZW Inowrocław, pracował jako kierownik PZLZ we Dąbrowie Biskupiej a następnie jako kierownik PZLZ we Żłotnikach Kujawskich. Od 15.10.1982 pracuje w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Bydgoszczy na stanowisku kierownika Ośrodka Organizacji Lecznictwa i Profilaktyki. Po przekształceniu zakładu w WIW Bydgoszcz zajmuje stanowisko Wojewódzkiego Inspektora ds. farmacji, pasz i ubocznych produktów zwierzęcych . Następnie obejmuje stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora d.s. Środków Żywności Zwierząt i Utylizacji do 30. 09.2010 był Wojewódzkim Koordynatorem d.s. Pasz i Utylizacji i z tą datą przeszedł na emeryturę. W okresie od 2000 – 2004 był członkiem Zespołu d.s. Farmacji Weterynaryjnej Głównego Inspektoratu Weterynarii oraz doradcą Głównego Lekarza Weterynarii, a w latach 2001-2005 był członkiem Komisji Farmacji Weterynaryjnej przy Krajowej Radzie Lekarsko-Weterynaryjnej. Zasłużony działacz samorządu lekarsko-weterynaryjnego, jeden z założycieli Izby Lek-Wet w Bydgoszczy. Przewodniczący Okręgowego Sądu Lekarsko- Weterynaryjnego w kadencji 1991-1996 oraz Okręgowy Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej w kolejnych dwóch kadencjach. Biegły Sądowy Lekarz Weterynarii przy Sądzie Okręgowym w Bydgoszczy od 25 lat.

Odznaczenia państwowe : Srebrny Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Odznaki: Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Za wzorową pracę w służbie weterynaryjnej,

Odnaka- „Meritus”- zasłużony dla samorządu lek-wet, medal „Primus Inter Pares”- KPILW. Autor kilku publikacji w czasopismach naukowo-zawodowych. Źródła: Archiwum akt osobowych WIW w Bydgoszczy, przekaz własny Jerzego Janikowskiego (R.T.)

JASIEWICZ JÓZEF

ur. 1903 r. Absolwent uczelni lwowskiej z 1930. W latach 1930 – 1931 – pracował w rzeźni w Chojnach pow. Łódź. W okresie 1932 -1940 pracował jako lekarz wet. w Zarządzie Miejskim w Tarnowie. Od 1940 do 1945 pracował jako lekarz wolnej praktyki w Tarnowie. Od 1945 do 1949 pracował jako inspektor weterynaryjny w Urzędzie Wojewódzkim Województwa Pomorskiego, a od 1949 do 1953 w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Szczecinie. W 1953 przeniósł się do Bydgoszczy i pracował w Prezydium Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy. Został powołany jako pełniący obowiązki WLW od 23 października 1966 do 31 stycznia 1967. Potem był Wojewódzkim Weterynaryjnym Inspektorem Sanitarnym do 30 czerwca 1969. Przeniósł się do Szczecina w roku 1969 gdzie był Wojewódzkim Lekarzem Weterynarii. Odznaczony : Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski w 1968 Źródło: Akta osobowe z Archiwum WIW w Bydgoszczy; Spis lek. wet. RP 1939. (R.T.)

KACZMAREK JERZY

ur. 05.09.1934 w Lubieniu Krajeńskim Absolwent uczelni warszawskiej z roku 1958 . Od.1958 do 1960 PZLZ Bartoszyce woj. Olsztyn. Od 01.01.1960 do 30.12.197 r. kierownik PZLZ Jeziora Wielkie pow. Mogilno. W latach 1971 – 30.11.1972 kier. PZLZ Wtelno. Od 31.11.1972 r. do 31.01.1991r. jest Kierownikiem Wojewódzkiej Lecznicy dla Zwierząt w Bydgosz-

czy. Po roku 1991 do chwili obecnej prowadzi prywatną praktykę w Cielu pow. Bydgoszcz. Źródło: Akta osobowe WIW w Bydgoszczy, przekaz osobisty J.K. (R.T.)

LACHOWSKI ANDRZEJ

Prof. dr hab. Ur. 08.10.1937 w Tarnowie woj. łomżyńskie. Absolwent uczelni lubelskiej z 1963 r. Po studiach podjął pracę w PIW Puławy /O w Bydgoszczy jako asystent w Zakładzie Fizjopatologii Rozrodu i Inseminacji. W latach 1966 – 1969 odbył studia doktoranckie w Instytucie Fizjologii Żywienia PAN w Jabłoncej. Pracę doktorską obronił w 1970 r. Od 1975 – 1980 był dyrektorem Zakładu Doświadczalnego w Trzęsaczu . Od 1980 został kierownikiem Zakładu Chorób Niedoborowych jednocześnie objął funkcję kierownika Oddziału Instytutu w Bydgoszczy. Posiada bogaty dorobek naukowy. Obecnie emeryt.

LACKOWSKI WIESŁAW

ur. 23.10.1948 w Wierzchucinie Królewskim. Absolwent uczelni wrocławskiej z 1971 r. Po stażu w PZWet Bydgoszcz w Witosławiu pracuje nieprzerwanie w PZLZ Sicienku od 01.08.1973 do 30.09.1990 r. Od 01.10.1990 prowadzi do śmierci praktykę prywatną Sicienku. Zmarł w 2003 r. Źródło : Akta osobowe archiwum WIW w Bydgoszczy (R.T.)

MAJEWSKI JERZY

ur.31.12.1923 w Koronowie. Absolwent uczelni wrocławskiej z 1952 r. Od kwietnia 1952 r. do września 1954 r. pracował w PZLZ Bydgoszcz jako jedyny lekarz weterynarii na etacie ordynatora. Od 09.1954 do 1965 r. kierował zorganizowanym

przez siebie Zakładem Unasieniania Zwierząt w Bydgoszcz. W roku 1966 powstał Wojewódzki Zakład Unasieniania w Bydgoszcz i od tego czasu pracował tam jako starszy lekarz weterynarii nadzorujący laboratoria w stacjach województwa bydgoskiego oraz stan zdrowotny buhajów.(w Bydgoszcz, Grudziądu, Rybińcu, Włocławku, Sławęcinku) W tym czasie pracował także nad inseminacją indyczek odmiany białej wraz z prof. J. Romaniukiem. W latach był z- cą

dyrektora w Wojewódzkim Zakładzie Unasienniania Zwierząt w Bydgoszcz a potem kierownikiem Działu Rozrodu w Okręgowej Stacji Hodowli Zwierząt w Bydgoszcz przy ul Hetmańskiej. Przeszedł na emeryturę 31.12.1988 r. Mieszka w Bydgoszcz Źródło: Archiwum akt osobowych WIW Bydgoszcz, własnoręczny życiorys J. Majewskiego. (R.T.)

MASELKO MARIAN

Urodzony 17.01.1939 r. w Kasprowie gm. Sienko. Absolwent uczelni wrocławskiej z 1963 r. Staż pracy odbył w Zielonej Górze. Pracę rozpoczął po stażu w PZLZ Lubrzy pow. Świebodzin woj. Zielona Góra i pracował tam do stycznia 1969 r. Od 20.01.0196 do 11.1987 był kierownikiem PZLZ Wierzchucin Królewski pow. Bydgoszcz. Od 01.12.1987 podejmuje pracę w Ośrodku Rozrodu WZW et w Bydgoszcz i pracuje tam do 30.11.1990 r. Od 01.01.1991 zosta-

je kierownikiem Ogrodu Fauny Polskiej w Myśliczynie istniejącym przy Leśnym Parku Kultury i Wypoczynku pełniąc jedno-

cześnie obowiązki lekarza weterynarii. Od roku 2005 jest kierownikiem Gabinetu Weterynaryjnego w Ogrodzie Fauny Polskiej w Myśliczynie. Źródło: Archiwum akt osobowych WIW Bydgoszcz.

PANEK KAZIMIERZ JÓZEF

prof. dr hab. n. wet. s. Józefa i Anny z d. Gałuszka, ur. 15 lutego 1873 w Oświęcimiu, zm. 13 listopada 1935 w Bydgoszczy. Pochowany na cmentarzu na Bielawach w Bydgoszczy. W 1897 uzyskał dyplom doktora wszechnauk medycznych na Wydziale Medycyny UJ w Krakowie. W 1905 został powołany na stanowisko docenta w zakresie higieny na Politechnice Lwowskiej. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1906 na

Akad. Wet. we Lwowie. W 1906 habilitował się w zakresie higieny na Wydz. Lekarskim UL. W tym samym roku i uzyskał tytuł prof. nadzw. na Akad. Wet. W 1913 uzyskał tytuł prof. zw. na Akad. Wet. Po ukończeniu studiów medycznych w Krakowie podjął pracę m.in. jako asystent chemik w szpitalu św. Łazarza w Krakowie. W 1899 przeniósł się do Lwowa obejmując stanowisko asystenta w Zakładzie Higieny UL. W latach 1906 – 1920 był kierownikiem Katedry Fizjologii AW. W 1919 został wybrany na rektora Akad. Wet. we Lwowie. Działalność Panka w tym okresie była wielokierunkowa. Był współredaktorem naczelnym Przeglądu Hygienicznego (1906 – 1914) i redaktorem naczelnym Przeglądu Weterynaryjnego (1911 – 1920). zorganizował I Pierwszego Zjazdu Higienistów Polskich (1914). Działalność na rzecz turystyki górskiej. Był prezesem Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego (1907 – 1909), współtwórcą i pierwszym redaktorem naczelnym wydawanego do dnia dzisiejszego pisma „Taternik”, współtwórcą i pierwszym prezesem (1907-1909) drugiej polskiej organizacji narciarskiej - Karpackiego Towarzystwa Narciarzy, działaczem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (wieloletni członek

zarządu, wykładowca na kursach) i skautingu, m.in. Naczelnym Komendantem Skautowym (1914-1918 i 1920). Współinicjatorem utworzenia jednolitej organizacji Harcerskiej w wyzwolonej spod zaborów Polsce. W czasie I wojny światowej powołany początkowo na kierownika Laboratorium Bakteriologiczno-Epidemiologicznego w Wiedniu. W 1916 nominowany na szefa Sekcji Przeciwepidemicznej na całą Galicję i okupację austriacką a następnie na stałego członka Najwyższej Rady Zdrowia Państwa utworzył 12 mobilnych szpitali zakaźnych w Królestwie Polskim i Galicji i jeden stały we Lwowie. Był brońcą Lwowa. Za działalność na rzecz ochrony zdrowia ludności podczas wojny odznaczony został Krzyżem Oficerskim Orderu cesarza Franciszka Józefa, a za udział w obronie Lwowa w 1918 Krzyżem Obrony Lwowa i medalem zasługi Straży Obywatelskiej.

W 1920 przeniósł się do Bydgoszczy obejmując stanowisko dyrektora Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy (1920 – 1921) oraz kierownika Wydziału Higieny Zwierząt tego Instytutu (1920 – 1935).

Działalność naukowa Profesora obejmowała liczne aktualne zagadnienia, początkowo z dziedziny chemii, później higieny a następnie mikrobiologii i epizootiologii. Szczególne znaczenie posiadają prace diagnostyczne realizowane w „bydgoskim” okresie działalności Profesora dotyczące uzyskania z wyciągów alkoholowych pałeczek nosacizny, brucelozy i prątków gruźlicy, substancji białkowych tzw. tenzyn (morwotenzyna, abortotenzyna i tuberkulotenzyna), które wprowadzone podskórnym w odpowiednich dawkach w postaci roztworu wodnego, powodowały u zwierząt zakażonych tymi drobnoustrojami powstanie tzw. odczynu prowokacji umożliwiającego wykrycie zwierząt zakażonych, także w fazie utajenia choroby. Najdonioślejsze badania dotyczyły gruźlicy. Zmieniły one ówczesne poglądy na istotę prątka i leczenie tej choroby. Nagła śmierć uniemożliwiła opisanie szczegółowej metodyki pozyskiwania tenzyn i prowadzone przez Panka badania nie były kontynuowane. W 1928 opracował uchwaloną przez Sejm RP ustawę o zwalczaniu zwierzęcych chorób zakaźnych.

PIETRZYK TADEUSZ

ur. 22.05.1907 r. w Sędziszowie k/Ropczyc. Absolwent uczelni lwowskiej z 1932 r. Od 01.10.1932 do 31.05.1933 pracował w Rzeźni Miejskiej w Chojnicach. Od 1932 r. do 31.08.1939 pracował w Czersku jako lekarz obwodowy badając zwierzęta rzeźne i mięso. Po wybuchu wojny przeniósł się do rodzinnego Sędziszowa i pracował

tam jako lekarz wolnej praktyki do 15.01.1945 r. Dnia 17.01.1945 r. został skierowany przez Urząd Wojewódzki w Rzeszowie do PKWN w Lublinie skąd dnia 27.01.1954 r. został skierowany do Bydgoszczy jako delegat ds. weterynarii. Do Bydgoszczy T. Pietrzyk przyjechał 30 stycznia 1945 roku i dnia następnego otrzymał od Starosty Bydgoskiego uprawnienia do organizowania struktur służby weterynaryjnej jako Miejski i Powiatowy Lekarz Weterynarii. Oficjalną nominację na to stanowisko odebrał 19.09.1946 r. od Wojewody Pomorskiego (Wojciecha Wojewody) w Bydgoszczy. To stanowisko pełnił do dnia 31.10.1972 r. W okresie od 01.11.1972 do 31.01.1982 pracował w OR w Bydgoszczy jako RWIS w wymiarze ½ etatu. Odznaczony Krzyżem Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski w r. 1972 oraz licznymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi. Zmarł Źródło : Archiwum WIW w Bydgoszczy (R.T.)

RADTKE JANUSZ

ur. 30.09.1935 w Koronowie. Absolwent uczelni wrocławskiej z 1958 r. Po stażu w PZWet w Toruniu i Bydgoszczy od 01.01.1961 do 30.07.1962 pracuje w ZHW w Bydgoszczy jako kierownik pracowni chorób pszczoł. Od 01.08. 1962 do

15.09.1966 zajmuje etat inżynierski w Instytucie Fizjologii i Żywienia Zwierząt w Bydgoszczy. Od 16.09.1966 do 31.12.1990 r. jest kierownikiem PZLZ Solec Kujawski. Po prywatyzacji dalej pracuje w tej lecznicy która jest od 01.01.1991 do 1998 do przejścia na emeryturę kieruje lecznicą samorządową w Solcu Kujawskim. Od 1998 prowadził prywatną praktykę w Solcu Kujawskim. Specjalista chorób drobiu. Zmarł 14.10.2013 r.

ROGOZIEWICZ MACIEJ

dr n. wet., ur. 8 grudnia 1948 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał na w 1973 na Wydz. Wet. AR we Wrocławiu, po czym został zatrudniony w Zakładzie Fizjopatologii i Inseminacji Instytutu Weterynarii w Puławach O/Bydgoszcz. W 1980 uzyskał w Instytucie Weterynarii w Puławach stopień dr n. wet. W 1982 przeszedł do pracy w Zakładzie Higieny Weterynaryjnej w

Bydgoszczy na stanowisko kierownika Pracowni Chorób Bydła oraz kierownika Oddziału Konsultacyjno-Klinicznego. W latach 1983 – 1984 pełnił funkcję głównego specjalisty ds. chorób bydła w Ośrodku Profilaktyki i Lecznictwa Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii w Bydgoszczy, a w latach 1984 – 1990 - kierownika Oddziału Terenowego WZWet w Bydgoszczy. W 1990 rozwiązał umowę o pracę podjął działalność gospodarczą na własny rachunek.

STELMACH KONRAD

dr ur. 1913 r. w Bydgoszczy. Absolwent Akademii Medycyny Weterynaryjnej z 1936 r. Po studiach podjął tam pracę jako asystent w Klinice Chirurgii. Po zakończeniu II wojny światowej pracował w województwie krakowskim jako lekarz wolnej praktyki. Od 1949 roku został kierownikiem PZLZ Koronowo

gdzie pracował do śmierci do 1971 r. Doktorat w Wrocławiu. Pochowany na cmentarzu w Bydgoszczy przy ul Artyleryjskiej.

SZARLEJ WIESŁAW

Ur. 18 lutego 1948 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1973 r. na Wydz. Wet, ATR w Olsztynie, po czym podjął pracę w PZLZ w Szkotowie pow. Nidzica. Dodatkowo zatrudniony jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych w rzeźni miejscowego PGR. W 1988 r. przeprowadza się do Bydgoszczy i zostaje zatrudniony w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM w Bydgoszczy, jako inspektor weterynaryjny. W międzyczasie, w ramach dodatkowego zatrudnienia sprawuje nadzór nad punktem sprzedaży mięsa z uboju gospodarczego w jednostkach handlu detalicznego oraz jest wyznaczony do badania w Rzeźni GS w Szubinie i Rzeźni „Boln” w Parlinku. W roku 1994 przechodzi do pracy w ZHW w Bydgoszczy, na stanowisko kierownika pracowni diagnostyki immunofluorescencyjnej w oddziale wirusologii. W 2000 r. zostaje kierownikiem pracowni wirusologii ogólnej. W 2008 r. przechodzi na emeryturę. *Źródła:* Archiwum danych osobowych WIW w Bydgoszczy [Z.G.]

SZYMAŃSKI MARIAN

Urodzony 13 lutego 1945 w Bekieszy, pow. Chełm Lubelski. Absolwent wydziału weterynaryjnego SGGW w W-wie z 1969r. Po odbyciu stażu w 1970 r rozpoczął pracę zawodową w PZLZ Łobżenica w powiecie wyrzyskim, a w latach 1971-1974 był kierownikiem PZLZ Bobolice w powiecie koszański. Od listopada 1974r rozpoczął pracę jako inspektor WIS w

Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Bydgoszczy, a w latach 1975 do 31 grudnia 1987r pracował na stanowisku głównego

specjalisty w ośrodku zwalczania chorób zakaźnych, a później w Ośrodku Profilaktyki i Lecznictwa Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii w Bydgoszczy. Od 1 stycznia 1988r został powołany na stanowisko wojewódzkiego lekarza weterynarii w Bydgoszczy ,a po reformie administracyjnej kraju od 1 lipca 1999 do przejścia na emeryturę w 2008r był powiatowym lekarzem weterynarii w

Bydgoszczy. W trakcie pracy zawodowej uzyskał specjalizację z zakresu epizootiologii i administracji weterynaryjnej .Od 1974 r. jest członkiem Polskiego Związku Łowieckiego , pasjonatem i działaczem w strukturach tej organizacji. Za całokształt działalności zawodowej i łowieckiej odznaczony został m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i najwyższym odznaczeniem łowieckim "Złom". Źródło: Akta osobowe WIW w Bydgoszczy, przekaz własny lek. wet M Szymańskiego

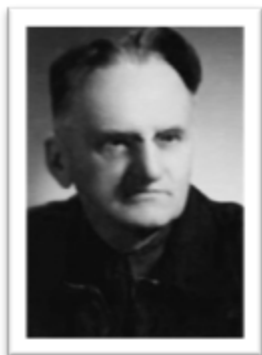

CZESŁAW WOŹNICA

ur. 27.07.1923 w Stojadłach pow. Mińsk Mazowiecki. W czasie okupacji od 1940 do 1944 działał w konspiracji AK. A potem jako ochotnik służył w Wojsku Polskim gdzie był kierowcą do grudnia 1946 r. Ukończył Technikum Weterynaryjne w Bydgoszczy w 1952 r. Absolwent uczelni warszawskiej z 1958 r. Po stażu pracował w PZLZ Bydgoszcz jako ordynator od 01.03.1959 do 30.05.1975 a potem do 30.12.1977 jest kierownikiem

tego PZLZ. W okresie od 01.01.1978 do 31.07.1990 ponownie był ordynatorem w PZLZ w Bydgoszczy (przez ostatnie 2 lata pracy w wymiarze ½ etatu). Przechodzi na emeryturę. Zmarł 2005 – 6 ? Źródło: Akta osobowe WIW w Bydgoszczy (R.T.)

BIOGRAMY KIEROWNIKÓW WZHW I ZHW

GOŁASZEWSKI HENRYK

s. Józefa i Marii z d. Rzęczykowska, dr n. wet., ur. 23 sierpnia w Szydłowcu w pow. radomskim, zm. 15 kwietnia 1962 w Szczecinie. Pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1928 na Wydz. Wet UW (ob. SGGW) po czym został zatrudniony na stanowisku asyst. i st. asyst. na Wydz. Higieny Zwierząt PINGW O/Bydgoszcz 1928 –

1931), kierownika Państwowej Weterynaryjnej Pracowni Rozpoznawczej ZHZ PINGW O/Bydgoszcz (1931 – 1935) a następnie kierownika Oddziału PINGW w Bydgoszczy (1935 – 1939). W 1935 uzyskał stopień dr. n. wet. na Akad. Med. Wet. we Lwowie na podstawie przygotowanej pod kierunkiem prof. Panka rozprawy pt. „Problem dziedziczności gruźlicy. Badania nad przechodzeniem przez łożysko ziarnistej formy G zarazka gruźliczego”. W czasie II wojny światowej (1940 – 1944) pracował w PINGW w Puławach. W latach 1945 – 1946 był pierwszym kierownikiem WZHW w Bydgoszczy. Następnie kierował WZHW w Poznaniu 1947 – 1950), Sekcją Bakteriologiczną Centralnego Zarządu Przemysłu Mięsnego w Poznaniu (1951 – 1953) i WZHW w Szczecinie (1953 – 1962). Autor co najmniej 10 naukowych publikacji.

GRYCZ EDWARD FRANCISZEK

s. Józefa i Olgi z d. Brauner, doc. dr n. wet., ur. 7 lutego 1902 w Zebrzydowicach, zm. 14 kwietnia 1972 r. w Puławach. Pochowany w Puławach. W 1925 uzyskał na Akad.

Med. Wet. we Lwowie absolutorium a w 1930 dyplom lek. wet. W latach 1925 – 1931 był asystentem na Akad. Med. Wet. następnie kierownikiem Weterynaryjnej Pracowni Rozpoznawczej we Lwowie (1932 – 1935) i p.o. kierownika Działu Rozpoznawczego w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach (1935 – 1946). W 1946 uzyskał stopień dr. n. wet. na Uniw. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie na podstawie rozprawy pt. „Konserwacja ustalonego zarazka wścieklizny w glicerynie i w stanie zasuszonym” a w 1954 tytuł docenta. W latach 1946 - 1953 był kierownikiem Wydziału Rozpoznawczego w Państwowym Instytucie Weterynarii w Puławach O/Bydgoszcz i kierownikiem WZHW, a ponadto od 1950 do 1953 - zastępcą dyrektora Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach Oddział w Bydgoszczy. W 1953 powrócił do Puław pełniąc w latach 1953 – 1954 funkcję kierownika Wydziału Rozpoznawczego w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach i do czasu przejścia na emeryturę, kierownika Wydziału Rozpoznawczego w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach (1955 – 1972).

Odnaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1959) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski 91963)

DZIEKOŃSKI JÓZEF

s. Bronisława i Heleny z d. Dudzińska, doc. dr n. wet., ur. 10 marca 1910 w Warszawie, zm. 19 marca 1977 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1935 na Wydz. Wet. UW im. Józefa Piłsudskiego. W latach 1936 – 1939 pracował na stanowisku Miejskiego Lekarza Weterynarii w Grodnie. W 1939 uzyskał na Wydz. Wet. UW stopień dr. n. wet. Od 1946 do 1953 pra-

cował na stanowisku kierownika Wydziału w Zakładzie Anatomii Patologicznej, Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach, O/Bydgoszcz, a w latach 1953 – 1977 w WZHW/ZHW w Bydgoszczy na stanowisku kierownika Działu

Ogólnodiagnostycznego z Pracownią Anatomii Patologicznej i Histopatologii, pełniąc równocześnie w latach: 1953 -1958, 1965 – 1966 i w 1974 funkcję kierownika WZHW/ZHW. W 1973 został powołany na stanowisko docenta w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Bydgoszczy.

W 1939 jako podporucznik rezerwy zmobilizowany do czynnej służby wojskowej (29 PAL), 19 września 1939 internowany na Litwie.

i w latach 1941 – 1946 zesłany do Kańska i Krasnojarska na terenie b. ZSRR. Na skutek nabytego w tym okresie ciężkiego uszkodzenia kręgosłupa do końca życia poruszał się na wózku inwalidzkim.

Odnaczony Odznaką Tysiąclecia.

WIŚNIEWSKI JERZY

s. Bronisława i Julii z d. Kłębkowska, prof. dr hab. n. wet. ur. 5 kwietnia 1916 w Krakowie, zm. 16 października 1985 w Bydgoszczy.

Pochowany na cmentarzu parafii św. Wincentego a'Paulo na Bielawkach w Bydgoszczy. W latach 1936 – 1939 studiował weterynarię na Akad. Med. Wet. we Lwowie a dyplom lek. wet. otrzymał w 1946 r. na Wydz. Wet. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W latach 1945 - 1958 pra-

cował na stanowiskach: asystenta/docenta w Instytucie Weterynarii, Wojewódzkim Zakładzie Higieny Weterynaryjnej w Krakowie. W 1949 uzyskał stopień dr. n. wet., a w 1956 dr. hab. n. wet. Od 1958 zamieszkał w Bydgoszczy pracując w latach 1958 -1960 na stanowisku kierownika Wojewódzkiego Zakładu Higieny Weterynaryjnej w Bydgoszczy, a od 1960 do śmierci na stanowisku kierownika Zakładu Higieny Zwierząt Instytutu Weterynarii w Puławach O/Bydgoszcz. W 1967 uzyskał tytuł prof. nadzw. i w 1976 prof. zw. n. wet. Był laureatem licznych nagród, m.in. zespołowej nagrody Ministra Rolnictwa (1975), wojewódzkiej nagrody zespołowej i indywidualnej I stopnia

(1986 i 1975). Autor 183 publikacji naukowych i popularno-naukowych, współautor 7 podręczników z zakresu weterynarii, promotor 9 rozpraw doktorskich i opiekun naukowym I pracy habilitacyjnej. Jeden ze współzałożycieli Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego (1959 r.). W latach 1959 – 1980 redaktor naczelny wydawnictw BTN, w 1980 wybrany na stanowisko wiceprezesa. Członek honorowy BTN.

Odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1968) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974).

BOROWIECKI JAN ADAM

s. Leopolda i Heleny z d. Borowiecka, ur. 29 stycznia 1909 we Włoszczowie, zm. 3 maja 1977 r. w Bydgoszczy. Pochowany na cmentarzu Nowofarnym przy ul. Artyleryjskiej w Bydgoszczy. W 1932 uzyskał absolutorium i w 1935 dyplom lek. wet. na Wydz. Wet UW (Józefa Piłsudskiego) w Warszawie. W latach 1932 – 1935 uczestniczył w akcji zwalczania nosaczyny u koni na terenie woj.

poleskiego, warszawskiego i kieleckiego. W latach 1936 -1937 był rejonowym lekarzem weterynarii w Kunowie gm. Opatów i 1937 -1939 rejonowym lekarzem weterynarii w Łagiszy pow. Będzin. W czasie wojny pracował jako lekarz wolnej praktyki w Łagiszy. Po wojnie (1945 – 1949 był Miejskim Lekarzem Weterynarii i dyrektorem Rzeźni Miejskiej w Będzinie, a następnie, do 1955 głównym lekarzem weterynarii w Zakładach Mięsnych w Będzinie. W 1955 przeniósł się do Bydgoszcz pracując pierwotnie (do 1961), jako kierownik działu weterynaryjnego i nauczyciel (choroby wewnętrzne i chirurgia) w Technikum Weterynaryjnym w Bydgoszczy a następnie w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Bydgoszczy w Ośrodku Specjalistycznym Zwalczania Niepłodności (do 1963) i WZHW/ZHW. Od 1964 do dnia przejścia na emeryturę w 1974, z krótkimi przerwami kierował pracą tego laboratorium.

W latach 1923-1939 dr Borowiecki aktywnym działaczem harcerskim. W latach 1955 -1961 - w trakcie wykonywania zawodu nauczyciela działał w Związku Nauczycielstwa Polskiego (przewodniczący Rady Zakładowej), w SITR przez lata pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Weterynaryjnej (w Zarządzie Wojewódzkim). W latach 1961 -1974 pracując w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii (WZHW/ZHW) współdziałał z Polskim Związkiem Pszczelarskim prowadząc szeroką akcję szkoleniową w zakresie zapobiegania i zwalczania chorób pszczoł. Przez Zarząd Główny PZP powołany został na stanowisko przewodniczącego komisji walki z chorobami pszczoł i zatruciami. Otrzymał tytuł Honorowego Członka Związku Pszczelarskiego. W okresie kierowania ZHW uruchomił specjalistyczne pracownie diagnostyki chorób bydła, chorób świń i chorób owiec. Zorganizował 7 terenowych pracowni badania mleka w kierunku brucelozы obejmując badaniami całe pogłowie bydła sektora prywatnego. Prowadził szkolenia dla architektów z zespołów powiatowych budownictwa wiejskiego, mistrzów budownictwa zrzeszonych w Izbie Rzemieślniczej woj. bydgoskiego w zakresie tworzenia właściwych warunków hodowlanych i środowiskowych w budynkach inwentarskich. Autor wielu opracowań szkoleniowych dla lekarzy wet. i posiadaczy zwierząt.

Odnznaczony m.in. Złotą Odznaką Honorową NOT (1963), Złotą Odznaką Honorową Stowarzyszenia Lekarzy Weterynarii (1965), odznaką „Za szczególne zasługi dla rozwoju województwa bydgoskiego (1971) i Złotym Krzyżem Zasługi (1966).

LEJA WITOLD KAROL

s. Stanisława i Olgi z d. Bernert
ur.12 września 1922 w Wilczyńie
pow. Szamotuły, zm. 8 marca 1979
w Bydgoszczy. Pochowany na
cmentarzu na Jarach w Bydgosz-
czy. Dyplom lek. wet. w 1950 na
Uniw. Wrocławskim. W 1952
podjął pracę na stanowisku lekarza,
a później asystenta i. asystenta w

Wydziale Rozpoznawczym Instytutu Weterynarii w Puławach O/Bydgoszcz. W latach 1958 – 1959 przeniósł się do pracy w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie, Hodowli i Wylęgu Drobiu w Bydgoszczy, a następnie do Wojewódzkiego Zakładu Weterynarii w Bydgoszczy gdzie w latach 1960 – 1975 pełnił funkcję kierownika Weterynaryjnego Ośrodka Drobiarskiego w Bydgoszczy, a od 1975 do 4 listopada 1978 tj. do czasu przejścia na rentę, kierownika Zakładu Higieny Weterynaryjnej w Bydgoszczy. Odznaczony m.in. odznaką „Zasłużony Pracownik Rolnictwa” i Srebrnym Krzyżem Zasługi

**WAŚNIEWSKI
ARNOLD KRZYSZTOF**

s. Szczepana i Władysławy z d. Olszewska, dr n. wet., ur. 25 marca 1943 w Mławie, zm. 7 marca 1991. Pochowany na cmentarzu przy ul. Nakielskiej w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1967 na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym został zatrudniony w ZHW w Bydgoszczy (1967 – 1974) w tym, od 1969 jako kierownik Pracowni Cho-

rób Drobiu. W 1974 uzyskał stopień dr. n. wet. na SGGW AR w Warszawie na podstawie rozprawy pt. „Zachowanie się poziomu aktywności aminotransfereazy asparaginianowej i alaniinowej oraz fosfatazy alkalicznej w surowicy krwi bydła w różnych warunkach hodowlanych”. W 1975 przeniósł się do nowoutworzonego WZWet. w Toruniu obejmując kierownictwo Wojewódzkiego Laboratorium Weterynaryjnego w Toruniu i stanowisko głównego specjalisty ds. weterynaryjnej ochrony drobiu. W 1978 zatrudniony został na stanowisku kierownika ZHW w Bydgoszczy i równocześnie kierownika Pracowni Chorób Drobiu. W 1989, po prywatyzacji lecznictwa weterynaryjnego zrezygnował z pracy w ZHW i podjął działalność zawodową w ramach prywatnej praktyki.

Był autorem 9 publikacji naukowych. Nagrodzony nagrodą Ministra Rolnictwa II stopnia (1975). Odznaczony min. Odznaką Honorową „Za zasługi dla rozwoju województwa bydgoskiego” i Brązowym Krzyżem Zasługi.

WOZIKOWSKI RYSZARD

s. Edmunda i Leokadii z d. Samson, dr n. wet., ur. 25 czerwca 1941w Bydgoszczy, zm. 28 stycznia 2009 r. w Bydgoszczy. Pochowany na cmentarzu parafii św. Wincentego a'Paulo na Bielawkach w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1966 na Wydz. Wet. WSR we Wrocławiu, po czym został zatrudniony na roczny staż w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Choszczynie a

następnie do 1969 na stanowisku kierownika Przychodni dla Zwierząt w Bierzwniku, pow. Choszczno. W 1969 przeniósł się na stałe do WZW/WIW w Bydgoszczy pracując, jako inspektor w WIS przy ZM w Nakle (1969 – 1971) i inspektor w WIS przy ZM w Bydgoszczy (1971 – 1981). W 1978 uzyskał stopień dr. n. wet. na Wydz. Wet. SGGW AR w Warszawie na podstawie rozprawy pt. „Przyczyny i skutki zażółcenia mięsa”. Od 1981 do czasu przejścia na emeryturę w 2008 pracował w ZHW w Bydgoszczy na stanowisku kierownika Pracowni Diagnostyki

Gruźlicy. W 1999 pełnił obowiązki kierownika ZHW w Bydgoszczy. Był autorem 7 publikacji.

GAŁAZKA –KOWALCZYK VIOLETTA

c. Alojzego i Kazimiery, z d. Perzawska, ur. 4 września 1961 r. w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskała w 1985 na Wydz. Wet. AR-T w Olszynie, po czym została

zatrudniona w WZW/WIW w Bydgoszczy, początkowo jako stażystka (1985 – 1986), a następnie w ZHW w Bydgoszczy (1986 – 2010) na stanowisku asystenta ZHW, kierownika Pracowni Chorób Drobiu, Prac. Higieny Mleka i Prac. Bakteriologicznej i asystenta w Prac. Wirusologicznej. W latach 1999 – 2002 kierowała ZHW w Bydgoszczy. Od 2010 do chwili obecnej zatrudniona na stanowisku st. inspektora w Zespole ds. Bezpieczeństwa Żywności Wojewódzkiego Inspektoratu Weterynarii w Bydgoszczy. Posiada tytuł specjalisty w dziedzinie „Weterynaryjna diagnostyka Laboratoryjna” oraz „Higiena Zwierząt Rzeźnych i Żywności Pochodzenia Zwierzęcego”. Odznaczona Odznaką Honorową „Zasłużony dla Rolnictwa”.

HOŁODY DARIUSZ

s. Jana i Marii z d. Pliszka, dr n. wet., ur. 13 marca 1967 r. w Tucholi. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1992 na Wydz. Wet. AR-T w Olsztynie, po czym została zatrudniony na stanowisku asystenta (1992 – 1996) i adiunkta (1997 – 2000) w Katedrze Biochemii Zwierząt AR-T/Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W 1996

uzyskał stopień dr. n. wet. na Wydz. Wet. AR-T w Olsztynie na podstawie rozprawy pt. „Właściwości biochemiczne i immunologiczne glikoproteiny wiążącej jony cynkowe z plazmy nasienia knura”. W latach 2000 – 2006 zatrudniony w WIW w Bydgoszczy na stanowisku inspektora Wojewódzkiego Inspektora Weterynaryjnego ds. higieny materiału biologicznego i nadzoru nad obrotem zwierzętami (2000 – 2002) oraz kierownika ZHW w Bydgoszczy (2002 – 2006). Od 2006 PLW w PIW w Aleksandrowie Kuj. Posiada tytuł specjalisty w dziedzinie „Epizootiologia i administracja weterynaryjna”. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych i laureat nagrody indywidualnej II stopnia Rektora AR-T w Olsztynie za osiągnięcia w dziedzinie naukowej.

Odznaczony Odznaką Honorową „Zasłużony dla Rolnictwa”.

JUDEK JACEK

s, Jana i Stanisławy z d. Orłowska, dr n. wet. ur. 7 sierpnia 1953 r. w Zielonej Górze. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1978 na Wydz. Wet. AR-T w Olsztynie, po czym został zatrudniona na wstępny staż pracy w WZW w Zielonej Górze. W latach 1978 – 1981 asystent/st. asystent w Zakładzie Fizjopatologii Rozrodu i Inseminacji Instytutu Weterynarii w Puławach

O/Bydgoszcz. Od 1981 do chwili obecnej zatrudniony w WZW/WIW w Bydgoszczy w tym: do 1999 na stanowisku asystenta/kierownika Pracowni Anatomohistopatologicznej ZHW w Bydgoszczy i równocześnie od 1989 do 1999 – kierownika ZHW. W latach 1999 - 2002 – Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Lekarz Weterynarii, następnie wojewódzki inspektor weterynaryjny ds. zwalczania chorób zakaźnych zwierząt (2002 – 2004). Od 2006 do chwili obecnej ponownie kierownik ZHW. W 1996 uzyskał stopień dr. n. wet. na Wydz. Wet. AR-T w Olsztynie na podstawie rozprawy pt. "Badania patomorfologiczne i histochemiczne mięśni bydła pochodzącego z terenu województwa bydgoskiego". Autor kilkunastu publikacji naukowych i społeczno-zawodowych oraz dwóch pozycji książkowych dot. historii zawodu. Posiada tytuł specjalisty w dziedzinie: „Weterynaryjnej diagnostyki laboratoryjnej”, „Chorób psów i kotów” oraz „Epizootologii i administracji weterynaryjnej”. Działacz samorządu lekarzy weterynarii: V-ce prezes Rady I i II kadencji BIL-W, z-ca Krajowego Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej II – IV kadencji, Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej K-PILW V kadencji i Krajowy Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej VI kadencji.

Wyróżniony przez samorząd Odznaką Honorową Krajowej Izby Lekarsko Weterynaryjnej „Meritus (2005) i Medalem Honorowym Krajowej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej „Bene de Veterinaria Meritus”(2008) oraz medalem Honorowym K-

PIL-W „Primus Inter Pares”. Odznaczony m.in. Odznaką Honorową „Zasłużony dla rolnictwa” (2009) oraz Złotym Krzyżem Zasługi (1992) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2000).

BIOGRAMY OSÓB PRACUJĄCYCH W NADZORZE NAD ŻYWNOŚCIĄ

BARLIK TADEUSZ

ur. 26 grudnia 1911 w Mąkowsku, zm. 29 listopada 1982 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1939 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie. Brał czynny udział w kampanii wrześniowej w stopniu podporucznika, uczestniczył w obronie Warszawy w 31 Pułku Artylerii Lekkiej. Po kapitulacji Warszawy wzięty do niewoli, przebywał do lutego 1945 r. w obozie jenieckim w Woldenbergu.

W 1945 r. przez 6 miesięcy pracuje w Urzędzie Wojewódzkim Ziemskim w Bydgoszczy. Od września 1945 r. do grudnia 1948 r. pracuje w Zarządzie Nieruchomości Ziemskich w Łęborku. W latach 1949 – 1956 jest zatrudniony przez Prezydium WRN w Bydgoszczy jako lek. wet. w Wojewódzkim Zarządzie Weterynarii. W 1956 r. przez 3 miesiące pracuje w Wojewódzkim Zarządzie Łączności jako lekarz weterynarii. Następnie do 31.03.1959 r. tj. do jej likwidacji pracuje w Delegaturze w Inspekcji Higieny i Jakości Mleka i Mięsa. W kwietniu 1959 r. przechodzi do weterynaryjnego Laboratorium Mięsoznawczego ZWIS przy ZM w Bydgoszczy, gdzie do 1963 r. zajmuje stanowisko kierownika. W latach 1963 – 1974 jest II lekarzem w tym laboratorium. W 1974 r. ponownie obejmuje stanowisko kierownika, a następnie po przejściu na emeryturę w 1977 r., w niepełnym wymiarze czasu pracy, pracuje jako asystent w laboratorium. Pracował społecznie w Zrzeszeniu Lekarzy i Techników Weterynarii, Związkach Zawodowych Pracowników Rolnych, Medale i odznaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Krzyż Walecznych *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

BICIUTKO PAULINA

ur. 26 marca 1913 w Warszawie. Dyplom lek. wet. uzyskała w 1950 r. na Wydz. Wet. UW w Warszawie. W latach 1946 – 1949 uczestniczy w akcjach szczepień jako pracownik Wojew. Wydz. Wet. w Bydgoszczy. W 1949 r. podjęła pracę jako wykładowca w Państwowym Technikum Weterynaryjnym w Bydgoszczy, gdzie pracowała do 1957 r. Następnie, w latach

1957 – 1974, pracuje w Woj. Stacji San-Epid. w Bydgoszczy na stanowisku inspektora ds. nadzoru w dziale higieny. Po przejściu na emeryturę w 1974 r. zostaje zatrudniona w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii, jako inspektor WIS przy Chłodni Składowej, gdzie pracuje do 1980 r. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

BRAUER BOLESŁAW

ur.21 lipca 1906 w Mogilnie, zm. 23 września 1989 r. w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1934 r. na Wydz. Wet. Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Doktorat z medycyny weterynaryjnej uzyskał w 1939 r. na Akademii we Lwowie. W lipcu 1934 r. podjął pracę w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu zajmując się zwalczaniem chorób zakaźnych, od listopada 1934 r. do kwietnia 1935 r. był kierownikiem Rzeźni Miejskiej i lekarzem wolnopracującym w Tucholi. Następnie podjął pracę w Bydgoszczy jako Miejski Lekarz Weterynarii i zastępca dyrektora Rzeźni Miejskiej. 24 sierpnia 1939 r. zmobilizowany w 8 Pułku Artylerii Ciężkiej jako lekarz weterynarii. Brał udział w obronie Warszawy. Po kapitulacji, jako jeńiec wojenny pracował w obozach jenieckich w nadzorze sanitarno-weterynaryjnym oraz pełniąc obowiązki lekarza medycyny. Po wojnie w latach 1947-49 był dyrektorem Rzeźni i Targowisk Miejskich w Bydgoszczy, a w latach 1949 - 1973 naczelnym lekarzem weterynarii i

kierownikiem ZWIS. Po przejściu na emeryturę w roku 1973, pracował w latach 1973-1981 jako inspektor oraz Bazie Żywca przy ZM w Bydgoszczy. Ordery i odznaczenia: odznaka Ministra Rolnictwa „Za Wzorową Pracę w Służbie Weterynaryjnej”, Źródła: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

BRAUER-MAZUREK MARIA

ur. 10 sierpnia 1947 w Mogilnie. Dyplom lek. wet. uzyskała w 1971 r. na Wydz. Wet. WSR w Lublinie. W latach 1964-1965 pracowała jako laborant w laboratorium mięsoznawczym w Bydgoszczy. Po ukończeniu studiów podjęła pracę w PZLZ w Bydgoszczy na stanowisku ordynatora, w latach 1974-1975 kierownik Oddziału Trychinoskopii w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy. W 1975 obejmuje stanowisko kierownika oddziału w ZWIS przy ZM w Nakle n/Notecią, następnie od roku 1977 – 1982 kieruje laboratorium ZWIS w Nakle. W latach 1982-1984 starszy inspektor w Wojewódzkim Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym w Bydgoszczy. W 1984 podejmuje pracę w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy jako kierownik oddziału i trychinoskopii. Od 1994 r. obejmuje kierownictwo Pracowni/Oddziału Badania Środków Spożywczych w ZHW w Bydgoszczy, w latach 2003-2007 kieruje Pracownią Mikrobiologicznego Badania Środków Żywnienia Zwierząt. W latach 1998-2010 kierownik ds. jakości w ZHW w Bydgoszczy. W 2007 roku przechodzi na emeryturę. Pracowała społecznie Bydgoskiej i Kujawsko-Pomorskiej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej, **Ordery i odznaczenia:** Złoty Krzyż Zasługi, Odznaka Honorowa „Meritus” nadana przez Krajową Radę Lekarsko-Weterynaryjną, medal honorowy Primus Inter Pares Kujawsko-Pomorskiej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej, Źródła: Materiały historyczne KPILW, informacje od M. Brauer-Mazurek [Z.G.]

DYMEK JERZY

ur. 4 stycznia 1953 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1978 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbył staż w Klinice Małych Zwierząt SGGW, PZLZ w Bydgoszczy i Poznaniu. W 1978 r. podejmuje pracę w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM w Bydgoszczy, jako organ urzędowego badania – inspektor weterynaryjny, następnie kierownik oddziału. Od 1998 r. do 2003 r. kontynuuje pracę w ZM w Bydgoszczy w ramach wyznaczenia do czynności urzędowych. W międzyczasie, w ramach dodatkowego zatrudnienia sprawuje nadzór w WSS Spółem w Bydgoszczy, Zakładzie Produkcji Garmazeryjnej ZM w Bydgoszczy, Bazie Żywca Fordon, Rzeźni GS w Szubinie, Rzeźni „Bolan” w Parlinku. W roku 2003 zostaje zatrudniony w Wojewódzkim Inspektoracie Weterynarii jako wojewódzki inspektor ds. bezpieczeństwa żywności a następnie od 2010 r. koordynator zespołu ds. bezpieczeństwa żywności. Pracuje społecznie w Bydgoskiej i Kujawsko-Pomorskiej Izbie Lekarsko-Weterynaryjnej, pełniąc funkcje Przew. Kom. Rewizyjnej, Skarbnika i V-ce prezesa . Ordery i odznaczenia: Krzyż Kawalerski

FISCHOEDER FRANCISZEK

ur.11 lutego 1865 w Lubawie, zm. 6 kwietnia 1930 w Warszawie. Doktor filozofii Uniwersytetu w Królewcu. Dyplom lek. wet. uzy-

skął w 1887 r. w Wyższej Szkole Weterynaryjnej w Berlinie. Po studiach podjął prace w Hamburgu jako państwowy lekarz weterynarii. Od lipca 1890 r. do stycznia 1897 r. był dyrektorem Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy. W latach 1897 – 1913 pracował kolejno jako Powiatowy Lekarz Weterynarii w Jarocinie, Morażu i Królewcu, gdzie był także kierownikiem Instytutu Bakteriologicznego. Następnie mianowany okręgowym radcą weterynaryjnym w Gąbinie (obwód królewiecki). Po I wojnie światowej został Naczelnikiem Wydziału Weterynarii w Ministerstwie Byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, następnie od 1921 r. do 1924 r. był Dyrektorem Departamentu Weterynarii w Ministerstwie Rolnictwa. Członek Honorowy Towarzystwa Lekarzy Weterynarii na Pomorzu. Publikacje naukowe: 1894 – ocena poubojowa bydła i świń chorych na gruźlicę, 1904 – publikacja na temat 3 nowych gatunków przywr, 9 prac na temat laboratoryjnego badania bakterii wąglika, 1928 książka „Przepisy o zwalczaniu zaraźliwych chorób zwierzęcych”. Ordery i odznaczenia: Komandoria Orderu Polonia Restituta, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. *Źródła: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]*

GABRIEL ALFONS

ur.26 czerwca 1914 w Świeciu. zm. 10 grudnia1987 w Bydgoszczy. Absolutorium uczelni lwowskiej uzyskał w 1939 r. Dyplom lek. wet. uzyskał na tzw. „Weterinar Fachkurse in Lemberg”, nostryfikację przeprowadził w 1948 r. na Wydz. Wet. Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie. W czasie okupacji pracował jako rejonowy lek. wet. w Mokobodach pow. Siedlce. W latach

1944 – 1946 brał udział w kampanii wojskowej w II Armii wojska Polskiego, jako komendant ambulansu, starszy lek. wet., Komendant Instruktorów Szkoły Podkownictwa, następnie szef służby wet. w 40 pułku artylerii. Od lipca 1946 r. pracuje w Wydziale Weterynarii Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

w Bydgoszczy, po czym od 1949 r. jest kierownikiem PZLZ w Wałdowie (gm. Pruszcz Pom.). W 1957 r., ze względu na stan zdrowia zakończył pracę w lecznictwie zwierząt i przeszedł do pracy w Woj. Stacji San-Epid. w Bydgoszczy w dziale żywności i żywienia na stanowisku kierownika laboratorium. W latach 1967 – 1970 zajmuje stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego, pełniącego jednocześnie funkcję Z -cy Dyrektora WZWet. Następnie obejmuje kierownictwo zakładowego WIS przy Chłodni Składowej w Bydgoszczy, w roku 1980 przechodzi na emeryturę. Dalej, do końca 1987 r., pracuje w chłodni jako kierownik ZWIS a od 1984 r. jako inspektor. W ramach dodatkowego zatrudnienia od 1978 r. pełni nadzór nad przetwórniami mięsno-drobiową przy ul. Dworcowej w Bydgoszczy. Pracował społecznie w Izbie lekarsko-Weterynaryjnej, Związku Zawodowym Pracowników Służby Zdrowia, Ordery i odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych, Srebrny Krzyż Zasługi, Medal za Odrę, Nysę i Bałtyk. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW, zbiory akt osobowych WIW Bydgoszcz [Z.G.]

GADOMSKI ZYGMUNT

ur.20 września 1957 w Lidzbarku. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1985 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbył staż w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Olsztynie. W latach 1986 – 1989 pracuje jako inspektor weterynaryjny w ZWIS przy ZM w Olsztynie, następnie od września do końca grudnia 1989 r. pracuje w ZWIS przy ZM w Nakle n/Notecią. W latach 1990 – 1997

pracuje jako inspektor weterynaryjny w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy. W listopadzie 1997 zostaje kierownikiem ZWIS przy Chłodni Składowej w Bydgoszczy, a od połowy 1998 r. do 2005 r. jako inspektor Powiatowego Inspektoratu Weterynarii sprawuje nadzór nad kilkoma zakładami zlokalizowanymi w

dzielnicy Brduyście. Następnie, w 2006 r. zostaje koordynatorem zespołu ds. bezpieczeństwa żywności. W roku 2007 zostaje zastępcą Pow. Lek. Wet. a od kwietnia 2008 r. zajmuje stanowisko Powiatowego Lekarza Weterynarii w Bydgoszczy. Pracuje społecznie w Kujawsko-Pomorskiej Izbie Lekarsko-Weterynaryjnej, jako Przewodniczący Komisji Rewizyjnej. Ordery i odznaczenia: Odznaka Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Medal Srebrny Za Długoletnią Służbę. *Źródła*: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

GARGULA HENRYK

ur. 29 kwietnia 1909 we Lwowie, zm. 11 października 2002 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1935 r. na Wydz. Med. Wet. Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie. Doktorat z medycyny weterynaryjnej uzyskał w roku 1966 w WSR we Wrocławiu. W 1935 r. podjął pracę w Nowym Bytomiu jako lek. wet. zatrudniony przez wydz. powiatowy w Katowicach. Zmobilizowany 24 sierpnia 1939 r.,

jako lek. wet. brał udział w kampanii wrześniowej. W październiku 1939 r. trafia do obozu jenieckiego w Murnau, gdzie pracował jako lekarz laborant w szpitalu jenieckim. Po wyzwoleniu do końca lipca 1945 r. przebywa na terenie Niemiec, następnie do 1947 r. w II korpusie w Anglii i Włoszech jako lekarz narkotyzjer w szpitalu polowym. Do maja 1947 r. przebywa w obozie dla repatriantów. W lipcu 1947 r. podejmuje pracę w Jedlinie Zdrój jako lekarz weterynarii, następnie od 1949 r. jako kierownik lecznicy. W latach 1951 – 1952 Powiatowy Lekarz Weterynarii w Wałbrzychu, następnie do 1956 r. kierownik Powiatowego Zarządu Weterynarii. W marcu 1956 r. rozpoczyna pracę w Bydgoszczy jako kierownik Zarządu Weterynarii przy Prezydium WRN, w 1958 r. zostaje powołany na stanowisko Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii. Od 1963 r. przechodzi do laboratorium mięsoznawczego ZWIS przy ZM w Byd-

goszczy, gdzie w 1967 r. obejmuje stanowisko kierownika. W 1974 r. przechodzi na emeryturę i podejmuje pracę na część etatu w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy, gdzie pracuje do 1980 r., następnie do 1990 r. pracuje w ZWIS przy Chłodni Składowej w Bydgoszczy. Pracował społecznie w Zrzeszeniu Lekarzy i Techników Weterynarii, Polskim Towarzystwie Nauk Weterynaryjnych. Ordery i odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Polonia Restituta, Medal za Udział w Wojnie Obronnej, Medal 40-lecia PRL, Medal za Wzorową Pracę w Służbie Weterynaryjnej, Odznaka Zasłużony dla PTNW. *Źródła*: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

HAYDER ROMUALD

ur. 6 lutego 1906 w Tarnopolu, zm. 5 stycznia 1982. Doktor nauk weterynaryjnych. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1930 r. na Wydz. Wet. we Lwowie. W latach 1933 – 1935 pracował w Centrum Badań Weterynaryjnych w Warszawie, następnie, do czasu wybuchu wojny, w Garnizonowym Ambulatorium Weterynaryjnym w Bydgoszczy. Od 1936 do 1939 pracował w Rzeźni

Miejskiej w Bydgoszczy jako lekarz dochodzący. W latach 1939 - 1945 przebywa w obozie jenieckim w Niemczech. W 1946 r. podjął pracę Państwowych Gospodarstwach Rolnych Okręgu Bydgoskiego jako lekarz okręgowy. Następnie w latach 1954 – 1959 pracował w Inspekcji Higieny i Jakości Mleka i Mięsa. Następnie w 1959 r. zostaje zatrudniony w Woj. Zarządzie Wet. jako inspektor WIS przy ZM w Bydgoszczy. W 1970 r. przechodzi na emeryturę i nadal pracuje na zajmowanym stanowisku do 1972 r. Ordery i odznaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi. *Źródła*: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

JAGŁA EDWARD

ur. 12 października 1921 we Lwowie, zm. 18 lutego 2003 w Bydgoszczy. Dyplom magistra inż. rolnictwa w 1946 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1947 r. na Wydz. Wet. WSR w Lublinie, po czym odbywa praktykę w rzeźni w Krakowie, następnie pracuje w Starostwie

Powiatowym w Środzie Wielkopolskiej. Od 1948 r. jest pułkowym lekarzem weterynarii w Bydgoszczy, następnie od sierpnia 1949 r. pracuje w Rzeźni Miejskiej w Toruniu jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa. W latach 1951 – 1955 powraca do racy w wojsku w Siedlcach i Bydgoszczy. W 1956 r. podejmuje pracę w Prezydium WRN. w Bydgoszczy jako główny lekarz weterynarii, starszy inspektor wet. ds. nadzoru, od roku 1966 do 1967 jest kierownikiem WIS w WZWet. w Bydgoszczy. W latach 1967 – 1973 pracuje w Maroku w Casablance jako inspektor weterynaryjny. W październiku 1973 wraca do Bydgoszczy i obejmuje stanowisko kierownika ZWIS przy ZM, zajmuje je do grudnia 1977 r. Następnie ponownie wyjeżdża do Maroka na kontrakt, gdzie pracuje do grudnia 1982 r. Po powrocie przechodzi na emeryturę. W 1986 r. podejmuje pracę w WIW jako inspektor WIS na ½ etatu i pracuje do 1991 r. Pracował społecznie w Zrzeszeniu Lekarzy i Techników Weterynarii, Związku Zawodowym Pracowników Weterynarii, Związku Zawodowym Pracowników Rolnych. Ordery i odznaczenia: Odznaka Tysiąclecia. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

JANISZEWSKI WOJCIECH

ur. 9 stycznia 1952 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1976 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie. Przed studiami pracował na stanowisku tacowego w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy. Po studiach odbył staż w Woj. Zakł. Wet. w Bydgosz-

czy, po czym podjął pracę w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM w Bydgoszczy, jako inspektor weterynaryjny. Od września 1984 r. do końca marca 1985 r. pracował w Wydziale Rolnictwa Urzędu wojewódzkiego na stanowisku starszego inspektora. W latach 1985 – 2000 pracował w Woj. Zakł. Wet. jako starszy inspektor, pełniąc w latach 1986 -1987 obowiązki Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego. Od 2000 r. do chwili obecnej pracuje jako lekarz urzędowy w PD „Drobex” w Solcu Kujawskim. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

KLUSEK KONSTANTY

ur. 4 lutego 1944 w Siedliskach woj. lubelskie. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1969 r. na Wydz. Wet. WSR w Lublinie, po czym odbył staż w PZLZ na terenie powiatu sępoleńskiego, gdzie przez następne 2 lata pełnił funkcje ordynatora. W 1972 r. rozpoczął pracę w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy, pełniąc kolejno funkcje organu urzędowego badania oraz inspektora nadzoru przetwórstwa. W latach 1978 – 1979 w stopniu podporucznika Wojska Polskiego pełnił funkcję Garnizonowego Lekarza Weterynarii w Bydgoszczy, po czym wrócił do pracy w ZWIS w Bydgoszczy. Od 1992 r. obejmuje stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego, a od 2010 r. pełni obowiązki Wojewódzkiego Inspektora ds. oceny działalności Inspekcji Weterynaryjnej, następnie zajmuje stanowisko ds. audytu kontroli urzędowych. Pracuje społecznie w Bydgoskiej i Kujawsko-Pomorskiej Izbie Lekarsko-Weterynaryjnej, będąc członkiem Rady Okręgowej, Sekretarzem, V-ce Prezesem i Prezesem oraz przez 3 kadencje członkiem Krajowej Rady. Ordery i odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Odznaka Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Złoty Medal za Długoletnią Służbę, Odznaka Honorowa „Meritus”. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

KOWALIK EWA

ur. 23 maja 1951 r. w Olsztynie. Dyplom lek. wet. uzyskała w 1976 r. na Wydz. Wet. ART w Olsztynie. Przed studiami przez 2 lata pracuje, jako laborant w Instytucie Chorób Niezakaźnych Wydz. Wet. uczelni olsztyńskiej. Po studiach podjęła pracę w Oddziale Terenowym w Mogilnie, najpierw jako lekarz stażysta, następnie jako ordynator w PZLZ w Jeziorach

Wielkich, pracując tam do końca lipca 1985 r. Następnie podjęła pracę w Oddziale Terenowym w Koronowie jako Rejonowy Weterynaryjny Inspektor Sanitarny. W latach 1990 -2014 pracuje w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii w Bydgoszczy zajmując kolejno następujące stanowiska: do 1998 r. Rejonowy Weterynaryjny Inspektor Sanitarny, do 2006 r. rejonowy a następnie powiatowy inspektor ds. higieny środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego. W grudniu 2006 r. przechodzi na emeryturę. Od stycznia 2007 r. do maja 2014 r. pracuje na część etatu jako starszy inspektor weterynaryjny w zespole bezpieczeństwa żywności i zespole ds. zdrowia i ochrony zwierząt. Ordery i odznaczenia: Odznaka Zasłużony Pracownik Rolnictwa. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

KOWALSKA HENRYKA

ur. 6 sierpnia 1934 w Bydgoszczy. Ukończyła technikum weterynaryjne i przez rok w latach 1953-1954 pracowała w PZLZ Mogilno. Dyplom lek. wet. uzyskała w 1961 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbyła staż w PZLZ Myślibórz. Od 1962 r. pracowała jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa w Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy, najpierw jako kierownik pracowni trychinoskopii, następnie jako inspektor WIS i kierownik oddziału WIS. Od roku 1974 przeniesiona do działającego w ramach ZWIS laboratorium badania środków spożywczych, w 1978 roku obejmuje kierownictwo

tego laboratorium. W ramach dodatkowego zatrudnienia sprawowała nadzór nad Zakładem Przetwórstwa Mięсно-Drobiowego w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej, badaniu mięsa z uboju gospodarczego w jednostkach handlu detalicznego oraz hali targowej. Z końcem 1994 r. przechodzi na emeryturę. *Źródła*: Materiały historyczne KPILW w Bydgoszczy (GZ)

KOWALSKI STEFAN

ur.10 sierpnia 1936 w Błoniu. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1961 r. na Wydz. Wet. WSR w Lublinie, po czym odbył staż w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Myśliborzu, w latach 1962 – 1967 pracuje jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa – inspektor weterynaryjny w Zakładach Mięśnych w Bydgoszczy, następnie do sierpnia 1969 r. jako kierownik oddziału WIS. Od września 1969 roku został zatrudniony w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii najpierw jako st. inspektor a od lipca 1970 r. jako Wojewódzki Weterynaryjny Inspektor Sanitarny i zastępca Dyrektora WZWet. Od 1 listopada 1984 r. przechodzi do pracy w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy Chłodni Składowej w Bydgoszczy, pełniąc funkcję kierownika Inspektoratu. Dnia 1 lutego 1988 r. ponownie obejmuje stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego i zastępcy Dyrektora WZWet. W ramach dodatkowego zatrudnienia w latach pełni nadzór nad Centralą Rybną w Bydgoszczy od jej uruchomienia w 1977 r. do początku lat 90-tych. W 1992 r. kończy pracę w Wojewódzkim Inspektoracie Weterynarii i rozpoczyna pracę w ramach wyznaczenia do wykonywania czynności urzędowych w rzeźni Stamb w Białych Błotach a następnie w rzeźni drobiu PD Drobex w Solcu Kujawskim. Pod koniec lat 60-tych i na początku 70-tych wchodził w skład zespołu pracującego na szczeblu centralnym przy opracowaniu i wdrażaniu ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia. Pracował społecznie w Zrzeszeniu Lekarzy i Techników Weterynarii, Związkach Zawodowych Pracowników Weterynarii, Bydgoskiej i Kujawsko-Pomorskiej Izbie Lekarsko-Weterynaryjnej. Ordery i odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Srebrna Odznaka za Wzorową Prace w

Służbie Weterynaryjnej, Odznaka Zasłużony Pracownik Rolnictwa, Medal za Zasługi w Podnoszeniu Obronności Kraju, Odznaka Zasłużony dla Województwa Bydgoskiego. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

KWIATKOWSKI ALBIN ANTONI

ur. 1 marca 1880 r. w Toruniu-Podgórzu, zginął wraz z dwoma synami z rąk hitlerowców we wrześniu 1939 r. w bydgoskiej Dolinie Śmierci lub Tryszczyne. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1906 w Wyższej Szkole Weterynaryjnej w Berlinie. Po studiach podjął pracę w Koronowie jako lekarz wolno praktykujący. W latach 1921 – 1939 dyrektor Rzeźni i Targowic Miejskich w

Bydgoszczy. Major Wojska Polskiego. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego w 1918 -1919. Pracował społecznie w Związku Zawodowym Lekarzy Weterynarii Państwa Polskiego, bydgoskim zarządzie Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej i od marca 1939 był jego wiceprezesem. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

LEWANDOWSKI JAN

ur. 27 marca 1936 w Polanowicach pow. Inowrocławski, zm. 10 października 2005 r. w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1961 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbył staż w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Białymstoku i Bydgoszczy. W 1962 podjął pracę jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa – inspektor weterynaryjny w ZM w

Bydgoszczy. Od 1978 r. zajmował stanowisko kierownika zakładowego inspektoratu, które zajmował do 1998 r. Następnie do czasu przejścia na emeryturę w 2001 r., kontynuował pracę jako starszy inspektor weterynaryjny. Ordery i odznaczenia: Odznaka Zasłużony dla Miasta Bydgoszczy, odznaka Za Wzorową Pracę w Służbie Weterynaryjnej. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

MACHOŃ JANUSZ

ur.14 lipca 1941 w Czeladzi., zm. 5 lipca 2012 r. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1977 r. na Wydz. Wet. ATR w Olsztynie. W latach 1960 – 1970 pracował w ZHW w Bydgoszczy jako technik laborant. W latach 1966 – 1967, w ramach polskiej misji pomocowej, uczestniczył w zwalczaniu chorób zakaźnych na terenie Mongolii. Po studiach odbył staż w Woj. Zakł. Wet. w Bydgoszczy, po czym został zatrudniony w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM w Bydgoszczy, jako inspektor weterynaryjny, następnie kierownik oddziału. Od 1998 r. do 2006 r. kontynuuje pracę w ZM w Bydgoszczy w ramach wyznaczenia do czynności urzędowych. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

MATRAŚ ANDRZEJ

ur. 31 października 1941 w Warszawie. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1966 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbył staż w ZM w Bydgoszczy w zakresie badania zwierząt rzeźnych i mięsa. W 1967 r. podjął pracę jako inspektor WIS przy ZM w Bydgoszczy. W 1984 r. powołany na stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego

Inspektora Sanitarnego. Jego karierę zawodową kończy nagła śmierć w grudniu 1984 r. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

MAZUREK ANDRZEJ

ur. 23 stycznia 1947 w Hrubieszowie. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1972 r. na Wydz. Wet. WSR w Lublinie. W lutym 1972 r. podejmuje pracę w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM w Bydgoszczy jako kierownik oddziału. Następnie, w roku 1976, przechodzi do pracy w ZM w Nakle na podobnym stanowisku. Od 1982 r. pracuje w Powiatowym Inspektoracie Weterynarii w Bydgoszczy,

gdzie najpierw zajmuje stanowisko Rejonowego Inspektora WIS, a od 1990 r. do przejścia na emeryturę w 2013 r. jest starszym inspektorem weterynaryjnym w zespole bezpieczeństwa żywności. Ordery i odznaczenia: Złoty Medal za Długoletnią Służbę. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

MELWIŃSKI FRANCISZEK

ur. 31 marca 1912 w Lembarku, pow. Brodnica, zm. 5 maja 1991 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1947 r. na Wydz. Wet. UW w Warszawie. Od 1948 r. pracował w ZM w Bydgoszczy jako inspektor weterynaryjny. W styczniu 1978 r. przeszedł na emeryturę i dalej kontynuował pracę w ZM w Bydgoszczy do 1987 r. Od 1967 r. pełnił funkcję z -cy kierownika ZWIS. Ordery i odznaczenia:

Odnaka Tysiąclecia, Odnaka za Długoletnią Pracę w Służbie Weterynaryjnej. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

OPERHALSKI ALOJZY

ur. 8 września 1939 w Świątobłocicach, zm. w 1996 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1963 r. na Wydz. Wet. Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu, po czym odbył staż w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Bydgoszczy. W 1964 r. podejmuje pracę w PZLZ w Kruszynie jako kierownik lecznicy, następnie w 1972 r. w Sicienku na takim samym stanowisku. Od

1974 r. pracuje w PZLZ w Bydgoszczy jako ordynator w oddziale rozrodu i chorób wymion. W roku 1982 przechodzi do pracy w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii, gdzie obejmuje stanowisko Zastępcy Dyrektora. W 1991 r. przechodzi do pracy w Oddziale Rejonowym w Bydgoszczy na stanowisko rejonowego epizootiologa. Kończy pracę w roku 1996. Ordery i odznaczenia: Brązowy i Złoty Krzyż Zasługi. *Źródła:* Materiał historyczne KPILW [Z.G.]

PRZEWOSKI JERZY

ur. 19 lutego 1931 w Poznaniu. Doktor nauk weterynaryjnych. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1955 na Wydz. Wet. WSR we Wrocławiu. Po skończeniu studiów odbył staż rzeźniany w ZM w Toruniu, a następnie z nakazu pracy został zatrudniony w Wierzbucinie Królewskim w charakterze kierownika PZLZ, gdzie pracował do końca 1957 r. W latach 1958 – 1966

pracuje w PZLZ Iłowa Żagańska, jako kierownik lecznicy. W

1966 r. rozpoczyna pracę w Wojewódzkim Zakładzie Weterynarii w Zielonej Górze jako kierownik Oddz. w Ośrodku Zwalczania Gruźlicy, a następnie Kierownik Lecznictwa i Chorób Pasożytniczych. W grudniu 1975 r. zostaje Kierownikiem Oddz. Teren. w Krośnie Odrzańskim. W czasie pracy w Woj. Zakł. Wet. w Zielonej Górze, w ramach zatrudnienia dodatkowego pełni obowiązki organu urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa oraz nadzoru w ramach WIS. Od 1 stycznia 1978 r. obejmuje stanowisko kierownika PZLZ w Bydgoszczy, a od sierpnia obejmuje stanowisko głównego specjalisty w Oddz. Terenowym w Bydgoszczy. Nadal pracuje w niepełnym wymiarze w PZLZ. W sierpniu 1982 r. podejmuje pracę w ZWIS przy Chłodni Składowej w Bydgoszczy jako inspektor, w 1986 r. zostaje kierownikiem tej jednostki. Pełni tę funkcję do końca 1997 r., kiedy przechodzi na emeryturę. Ordery i odznaczenia: Odznaka honorowa Za Zasługi Dla Województwa Zielonogórskiego, Srebrny Krzyż Zasługi. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

SCHERLE HUBERT

ur. 8 stycznia 1911 w Mieście, pow. Tczew, zm. 14 marca 1992 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1938 r. na Wydz. Med. Wet. we Lwowie, po czym odbył staż w Rzeźni Miejskiej w Toruniu, w latach 1938-1943 pracuje w Rzeźni Miejskiej w Gdyni, od 1943 r. do 1950 r. pracował w Rzeźni Miejskiej w Bydgoszczy, po czym został zatrudniony przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w

Bydgoszczy w Wydziale Weterynarii (Miejski Zakład Weterynarii) na stanowisku lekarza weterynarii referendarza, kierownika oddziału higieny, gdzie pracował do 1956 r. Po rocznej pracy w Okręgowym Przedsiębiorstwie Tuczni Przemysłowej w Bydgoszczy podejmuje w 1957 r. pracę w Zakładowym Weterynaryjnym Inspektoracie Sanitarnym przy ZM W Bydgosz-

czy jako organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa – inspektor weterynaryjny, gdzie pracował do 1988 r. W roku 1976 przeszedł na emeryturę. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW w Bydgoszczy (RT)

SZWARC ŁUCJAN

ur. 30 grudnia 1913 w Ośniszczewku, pow. Inowrocław. zm. 10 stycznia 1994 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1949 r. na Wydz. Wet. Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, po czym do października 1949 r. pełnił funkcje kierownika Powiatowej Przychodni dla Zwierząt w Krotoszynie. Odbił staż w Rzeźni Miejskiej w Toruniu, następnie od grudnia 1949 r. do października

1950 r. pracował jako II lekarz weterynarii w powiatowym Urzędzie Weterynarii we Włocławku oraz lekarz urzędowy w ZM w Czerniewicach. Od końca 1950 r. Powiatowy Lekarz Weterynarii w Wyrzysku, Od 1951 r. do 1959 r. kierownik referatu w Wojewódzkim Zarządzie Weterynarii w Bydgoszczy. Następnie podejmuje pracę w ZM Bydgoszcz jako lekarz urzędowy, od 1964 r. do 1966 r. pracuje w ZM w Nakle, po czym przechodzi do pracy w ZHW w Bydgoszczy jako kierownik laboratorium. W 1979 r. przechodzi na emeryturę. Do końca 1981 r., w ramach dodatkowego zatrudnienia pracuje w ZHW oraz jako organ urzędowego badania w ubojni nutrii w Bydgoszczy. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

WOZIKOWSKI RYSZARD

ur. 25 czerwca 1941 w Bydgoszczy, zm. w 2009. Doktor nauk weterynaryjnych. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1966 r. w Wyższej Szkole Rolniczej we Wrocławiu, po czym pracował jako kierownik PZLZ Bierzwnik w pow. Choszczno. W roku 1969 podjął pracę w ZWIS przy ZM w Nakle n/Notecią, a od 1972 r. do 1981 był inspektorem w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy. Od 1981 r. do czasu przejścia na emeryturę w 2008 r. pracował w

ZHW w Bydgoszczy jako kierownik Pracowni Rozpoznawania Gruźlicy. Po uzyskaniu tytułu doktora nauk weterynaryjnych Rada Naukowa Instytutu Weterynarii w Puławach zatwierdziła go na stanowisko naukowe adiunkta. W latach 1985 - 1986 zajmował stanowisko Wojewódzkiego Weterynaryjnego Inspektora Sanitarnego. *Źródła:* Materiały historyczne KPILW [Z.G.]

ZANDER KAROL

ur. 23 stycznia 1940 w Bydgoszczy. Dyplom lek. wet. uzyskał w 1964 r. na Wydz. Wet. SGGW w Warszawie, po czym odbył staż w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Lipnie. W 1965 r. podejmuje pracę w Powiatowym Zakładzie Weterynarii w Żninie jako kierownik oddz. WIS przy ZM w Janowcu Wielkopolskim. Następnie od

1968 r. pracuje, jako organ urzędowego badania – inspektor weterynaryjny w ZWIS przy ZM w Bydgoszczy. W 1971 r. przechodzi do pracy w Woj. Zakł. Wet. na stanowisku starszego inspektora. W 1982 r. powraca do pracy w ZWIS przy ZM w

Bydgoszczy, gdzie pełni funkcje kierownika oddziału. Od 1998 r. do 2006 r. kontynuuje pracę w ZM w Bydgoszczy w ramach wyznaczenia do czynności urzędowych związanych z ubojem zwierząt rzeźnych. W międzyczasie, w ramach dodatkowego zatrudnienia sprawuje nadzór w WSS Społem w Bydgoszczy, Bazie Żywca Fordon, Rzeźni GS w Szubinie, Rzeźni „Bolan” w Parlinku. Pracował społecznie w Polskim Towarzystwie Nauk Weterynaryjnych *Źródła: Materiały historyczne KPILW [Z.G.]*

WYKAZ LEKARZY

Lekarze pracujący w Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy

1. Fiscoeder Franciszek (1890 – 1897) – Dyrektor Rzeźni Miejskiej
2. Kwiatkowski Albin – (1921 – 1939) Dyrektor Rzeźni Miejskiej
3. Głoksin Henryk (1945 – 1947) Dyrektor Rzeźni Miejskiej; (1928 – 1939) lekarz rzeźni
4. Brauer Bolesław (1947 – 1949) Dyrektor Rzeźni Miejskiej; (1950 – 1973) Naczelnny Lekarz Weterynarii; (1935 – 1939) Wice Dyrektor Rzeźni i Targowisk Miejskich; (1873 – 1981) inspektor WIS
5. Jagła Edward (1973 – 1977) kierownik ZWIS
6. Lewandowski Jan (1978 – 2001) kierownik ZWIS; (1962 – 1978) inspektor WIS
7. Starkowski Józef (1893 – 1895)
8. Lewandowski Helmut (1931 – 1939)
9. Kokocha Stanisław (1934 – 1939)
10. Żmudziński Czesław (1936 – 1939)
11. Fiscoeder Jan – (1937 – 1939)
12. Bratkowski Marian (1935 – 1939), (1945 – 1971); (1945 – 1950) - lecznica dla zwierząt przy rzeźni miejskiej
13. Scherle Hubert – (1943 1950); (1957 – 1988)
14. Słomiański Józef (1945)
15. Melwiński Franciszek (1948 – 1978); (1978 – 1986) na część etatu
16. Szwarz Łucjan (1957 – 1962)
17. Iwański Emil (1959 - 1961)
18. Hayder Romuald (1959 – 1972)
19. Drozdzyński Witold (1959); (1988 – 1989) ½ etatu
20. Kowalska Henryka (1962 – 1974) kierownik Trychinoskopii, inspektor WIS
21. Kowalski Stefan (1962 – 1970)
22. Stoczkowski Mieczysław (1964 – 1976)
23. Jastrzębski Kazimierz (1966 – 1976)
24. Matraś Andrzej (1967 – 1984)
25. Marcinkiewicz Kazimierz (1967 – 1975)

26. Strzoda Wiesław (1970 – 1974)
27. Klusek Konstanty (1971 – 1992)
28. Wozikowski Ryszard (1971- 1981)
29. Mazurek Andrzej (1972 – 1982)
30. Janiszewski Wojciech (1976 – 1984)
31. Machoń Janusz (1977 – 2004)
32. Gargula Henryk (1978 – 1980)
33. Hoffman Anna (1980 – 1987)
34. Brauer- Mazurek Maria (1974 – 1975); (1982 – 1994)
35. Dymek Jerzy (1978 – 2004)
36. Wyszynska Maria
37. Surdyka Mieczysław - (1989) ½ etatu
38. Szarlej Wiesław (1988 – 1994)
39. Zander Karol (1968 – 1971); (1982 – 2004)
40. Gadomski Zygmunt (1990 – 1997)

Zakłady Mięsne w Bydgoszczy – oglądacze, skrawkarze, stemplarze, trychinoskopia

1. Klawitter Franciszek – okres międzywojenny
1. Bergiel Ignacy– okres międzywojenny
2. Smektała Stanisław– okres międzywojenny
3. Smektała Piotr– okres międzywojenny
4. Truszkowska Jadwiga – oglądacz
5. Zaborowska Irena - oglądacz
6. Panamarów Irena - oglądacz
7. Wiśniewski Alojzy- oglądacz
8. Sobieski Zygmunt- oglądacz
9. Andrzejewski Janusz- oglądacz
10. Szmergalski Stanisław- oglądacz
11. Murawski Jan – oglądacz
12. Szafrąński Zdzisław - oglądacz
13. Pieczara Maria – trichinoskopista, oglądacz
14. Szpotański Franciszek- oglądacz
15. Chmielewski Tadeusz- oglądacz
16. Garczewski Marian - oglądacz
17. Sypek Bożena - oglądacz
18. Nowacka Kazimiera- oglądacz
19. Bess Janina – skrawkarz, stemplarz

20. Jędrzejczyk Danuta - skrawkarz
21. Olszewska Wiesława – skrawkarz, stemplarz
22. Holc Józef – skrawkarz, stemplarz
23. Scherle Helena – trychinoskopista
24. Gizińska Jadwiga z d. Dobrochowska - trychinoskopistka
25. Wilczek Zofia – trychinoskopista
26. Wasik Bożena – trychinoskopista
27. Fundament Maria – trychinoskopista
28. Melwińska - trychinoskopista
29. Zaparucha Hanna– trychinoskopista
30. Szurka Ludwika– trychinoskopista
31. Gil Teresa – trychinoskopista
32. Galikowska – trychinoskopista
33. Nowicka Elżbieta - trychinoskopista
34. Baran Lucyna – trychinoskopista
35. Miklas Aurelia – trychinoskopista

Laboratorium ZWIS przy Zakładach Mięsnych w Bydgoszczy

1. Barlik Tadeusz(1959 – 1963) kierownik laboratorium; (1974 – 1978) kierownik laboratorium; (1963 – 1974); (1978 – 1982) na ½ etatu
2. Gargula Henryk 1963 – 1974 kierownik laboratorium
3. Kowalska Henryka 01.1978 – 12.1994 kierownik laboratorium;)1974 – 1978)
4. Brauer – Mazurek 1994 – 2007 kierownik pracowni w ZHW

Lecznica przy rzeźni Miejskiej 1945 - 1950

1. Bratkowski Henryk – Kierownik
2. Scherle Hubert,
3. Melwiński Franciszek
4. Jasek Kazimierz

Rejonowy Weterynaryjny Inspektorat Sanitarny w Bydgoszczy

1. Pietrzyk Tadeusz (1972 – 1982) na ½ etatu RWIS

2. Mazurek Andrzej (1982 – 1990) RWIS; (1990 – 2013) inspektor PIW
3. Kowalik Ewa (1990 – 1998) RWIS; (1999 – 2006) powiatowy inspektor; (2006 – 2014) inspektor
4. Gadomski Zygmunt (2006 – 2008) koordynator zespołu; (1998 – 2006) inspektor
5. Główczevska Justyna 2008 – do chwili obecnej koordynator zespołu; (2001 – 2008) inspektor
6. Piotrowska Drzewianowska Ewa – (1983 -1990) – organ urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa przy RWIS
7. Połulich Albin – (1997 – 1999) – inspektor
8. Basińska Małgorzata 2011 – do chwili obecnej inspektor
9. Ratyńska Anna 2014 – do chwili obecnej inspektor
10. Soliwodzki Grzegorz 2014 – do chwili obecnej

Lekarze pracujący w Chłodni Składowej

1. Gabriel Alfons 1967 – 31.01.1980 – kierownik ZWIS; 01.1980 – 1987 – niepełny wymiar czasu pracy inspektor
2. Kowalski Stefan 1984 – 1987 kierownik ZWIS
3. Przewoski Jerzy 1987 – 1997 kierownik ZWIS; (1978 – 1987) inspektor
4. Gadomski Zygmunt 1997 – 1998 kierownik ZWIS; (1998 – 2004) inspektor
5. Kolczyński Roman (1967 -1970) inspektor
6. Stoczkowski Mieczysław (1978 – 1982) inspektor
7. Biciutko Paulina (1974 – 1980) inspektor
8. Gargula Henryk (1974 – 1990) inspektor
9. Surdyka (1989 – 1990) inspektor
10. Chilczuk Bernard (1988 – 1990) inspektor

Wojewódzki Weterynaryjny Inspektorat Sanitarny

1. Jagła Edward (1966 – 1967) kierownik WWIS; (1969 – 1970); (1986 – 1991) inspektor
2. Gabriel Alfons (1967 – 1970) kierownik WWIS
3. Kowalski Stefan (1970 – 1984); (1987 – 1992) kierownik WWIS
4. Matraś Andrzej (1984) kierownik WWIS

5. Wozikowski Ryszard (1986- 1986) kierownik WWIS
6. Janiszewski Wojciech (1986 – 1987) p.o. kierownik WWIS; (1984 – 2000) inspektor
7. Klusek Konstanty 1992 – 07.2010 kierownik WWIS, koordynator zespołu
8. Dymek Jerzy (2010 – do chwili obecnej) koordynator zespołu; (2005 – 2010) inspektor
9. Jasiewicz Józef (1967 – 1969) inspektor
10. Zander Karol (1971 – 1982) inspektor
11. Brauer Mazurek Maria (1982 – 1984) inspektor
12. Mikołajczak Bogumiła (1998 – 2001) inspektor
13. Sokołowicz Alina
14. Ossowski Jerzy (1998 – 2011) inspektor
15. Balcerak Anna (2010 – do chwili obecnej) inspektor
16. Gałązka-Kowalczyk Violetta (2010 – do chwili obecnej) inspektor
17. Soliwodzka Marcelina (2014 do chwili obecnej) inspektor

Rzeźnia Koronowo - lekarze

1. Korthals Aleksander (1937 – 1939)
2. Stelmach Henryk (1949 – 1971)
3. Kierski Edmund (1972 – 1981)
4. Czelej Jan (1978 – 1989)
5. Czerkawski Karol (1993 -1995)
6. Chojecka Walentyna (1990 – 1992)
7. Kempczyński Krzysztof (1995)
8. Bernard Antoni (1995 – 1998)